

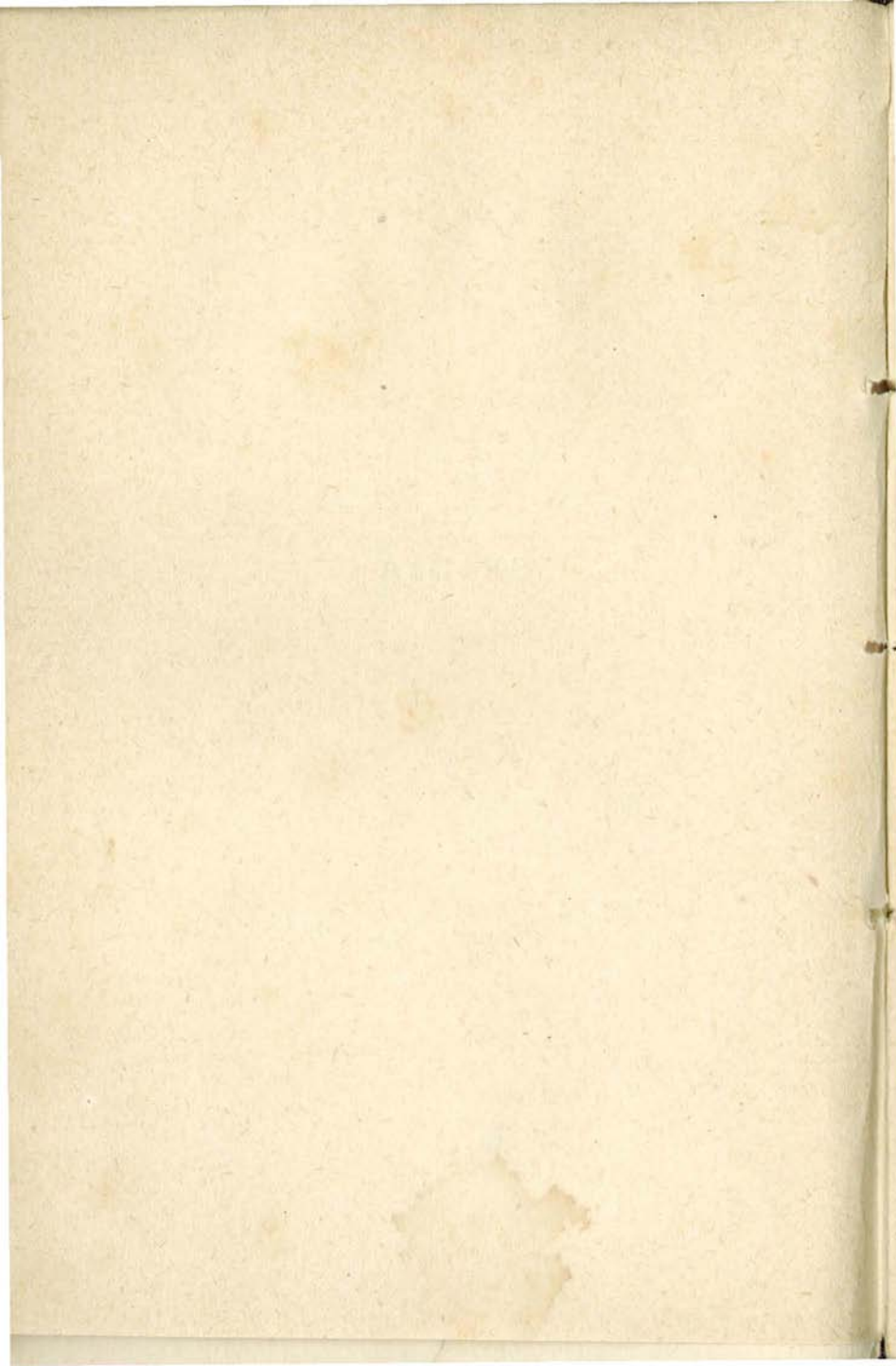
SEIDIA

POEMA VALENCIÀ DEL
PRINCIPI DE LA RECONQUISTA
PER MOSSEN JOAQUÍM GARCÍA GIRONA

ES PROPIETAT DE L' AUTOR

SEIDÍA

Cb 1500000740

Seidía

:: Poema valencià ::

===== del =====

principi de la Reconquista

per

Joaquim García Girona

Pre.

Premiat en los Jocs Florals de Valencia de l' any 1919
ab lo premi extraordinari de l' honorable patrici de
Castelló de la Plana *En Gaetà Huguet*

València 1920

IMPRENTA VALENCIANISTA

Carrer de Miñana, 7 i 9

849
GAR
sei

BIBLIOTHEQUE

DE LA SOCIÉTÉ DE LAISSEZ-FAIRE

1848

ANNUAIRE

DE LA SOCIÉTÉ DE LAISSEZ-FAIRE

1848

PARIS

¡LECTORS ESTIMATS, ESCOLTEUME!

Era jo encara un estudiantàs de Llatí, i vaig fer ja uns versos, en castellà, a un lloc pintoresc de la meua vila, en los que fea eixir una princesa mora. Allò era un brot bordissenc, però esclatava sense dubte a la escalforeta de certa exaltació de sentiment per la terreta nadiua, i no com se vullga, sino d'anyorança de les seues glòries antigues.

Aplegat jo a home, i a capellà, aquell entusiasme havia fet tota sa pujada i del tot em posseïa. Lo gran rei En Jaume, sos cavallers, ses valentes mainades, les glorioses hominies que en nostra terra eixecutaren, i lo mèrit cent vegades més gloriós d'haverla repoblada de cristians, tot me tenia corprés i enamorat i desijós d'enamorarne als nostres conterrànis.

La història d'aquell cicle de glòries, fonament del nostre gran poble del Regne, l'hagués jo volguda vore en totes les mans; hagués volgut, que la mateixa *Crònica del rei En Jaume* fos familiar vora la llar encesa de nostres cases, ressonant ses herdiques contalles en aquella llengua, que és la nostra de vui, dins l'ànima

de nostra raça, com alguna cosa consubstancial a la mateixa.

Llavons vaig i penso: «Eixa història, si jo la puguera escudellar en lo mole dels versos, és en dir, a modo de romanç, i en nostra clara llengua valenciana, tal volta conseguiria que 'ls abellire als meus paisans del Maestrat i de la Plana, en lo que d' esta nostra terreta parla dita història, i en fessen menjada en les seues velades casolanes.»

Cavallers: lo pensament sempre corre més que les cames. Mamprenc los versos, i tant a penes començats, sentixc en les meus carns la fiblonada del mirar enujat de la Poesia. Me 'n entrava, atotinat i irreverent, en lo sagrat de la deesa. Nostra Reconquista era una epopeia, i no havia de ser cantada com romanç de cego, sinó á sò de trompa. ¿Cóm hu havia de fer jo, pobret de mi, si era tant estret de pit? Ja me 'n tornava arrere, quan caic en lo conte de que la *Crònica del Rei* ja hu era de per sí una cançó èpica. A mi no 'm calia més que ficarla en vers, més o manco estirat, i obra feta. Majorment per quant lo punt de vista dende el que jo volia enfocar los personages, i lo camp d' acció en que havia de menjarlos, no era extens l' un, ni allunyat l' atre: lo periodo dende la presa de Morella tro a la de Burriana, dende Jiner a Juliol de l' any del Senyor MCCXXXII.

Empero, ¿em daria la *Crònica* en eixe espai de temps un nucli d' unitat d' acció, que m' era necessari?... Al remat no vaig tindre més remei que inventarlo de mon propi, i vaig donar forma i ser a Seidía la protagonista, qui ab la trama senzilla de ses amors fore aquell aglutinant de la unitat, fins a un punt de cohesió i

S E I D I A

d'interés, que, en quant li fos donat de bona ventura i acert al autor, pugués sa creació omplir l'obra i posar-li'l nom.

¿Quedaven així vençudes totes les dificultats? Ficat en lo ball tenia jo de ballar, que 'n lo meu cas vol dir, anar tro al fi. Los cànons dels mestres, la seua manera de poetisar, encara que *a longe*, tenien de ser observats. Jo havia de metrehi alguna cosa de *deus ex machina* i d'aquells motius més típics de les epepeies. I com no anava jo a inventar la pólvora, vaig i ampro lo mole d'algun que atre dels mestres, i, fugint lo més possible de servilisme, me faig ab eixes peces que m'eren necessàries. Açò dona raó de la introducció del fatiller Ariel, de la bruixa Bòia, etc.

Algunes, no obstant, que pareixerán imitacions, tals com la correguda de bous del cant cinqué, no hu son, sinó meres coincidències.

Aquests procediments, aquest estil, naturalment, fan dependre de l'obra un farúm d'antigor i de cosa sabuda, que als entesos no 'ls pot saber a gust nou. En descàrrec hai de dir, que a l'acometre jo un assumpte mitj-eval, creguí honradament que no podia adaptarli atra forma interna que la d'atres obres de pareguda naturalesa d'aquelles edats. Me pareixia fer al cas allò de l'Evangeli: «Nengú fica d'un vestit nou un pedaç en un vestit vell: i si no, de segur que esgarrarà lo nou, i al vell no li vindrà bé lo drap tret del nou.» Entenia jo que «Seidía» devia de ser un llibre escrit com hu hauria estat en lo temps dels fets que narra, salva la llengua, que en sa forma antiga nostra gent no l'hagués entesa. En remat i conclusió: jo escribia este llibre per

a la gent i no per als erudits, i a la gent tot li sab a nou.

Ara dos paraules sobre la llengua. Seguixc lo consell cervantí, i use de la que vaig mamar ab la lleit, la serrana del Maestrat. La que essent colorada i endurida del serení de nostres muntanyes, és cortisana i dolça al tebi oreig de la perfumada plaja de València. Per açò, perque és una mateixa, no la escric ací tan espriva i ferrenya com la parlem al Maestrat, sino que li faig pendre posades i caigudes com les de la Plana i de la mateixa capital de nostre Regne. Tals son les erres finals dels infinitius dels verbs i dels noms, vui al Maestrat quasi desterrades, i la forma simple del pretèrit indefinit (vingué, fon, feu), també d'allí desapareguda. Més encara: no hai titubejat ni gota en afillarme vocables de la parla dels catalans, perque tinc la convicció íntima de que, siga lo que 's vullga de les modalitats de la llengua de nostre gran Rei dins los que foren sos dominis, tenen totes elles un fondo comú; i és llei obligatòria a tots los conreadors de les mateixes realçarles a la grandiosa unitat llingüística i literària que encaçaren en lo sigle d'or de nostres lletres. No dec deixar de dir, que 'ls raonaments que fan los personages, si son en escenes i situacions preses de la *Crònica*, los pose sempre, en quant és possible en vers, en les mateixes paraules i modismes d'aquella; i, quan no 'n son, los ajuste quant puc als raonaments de la *Crònica*.

En quant a la forma i a la diversitat de metres, de que 'n faig us, seguix allò de *pictoribus atque poetis* d'Horaci. Més de quatre camins, encara que no hi fico

S E I D I A

lo signe de la dièresis a les vocals que no fan diptong, deuen pronunciar-se desseparades, com ho demana la índole de nostra llengua; de lo contrari, lo vers se llegiria curt. Tocant a la ortografia, com no tenim encara normes definitives de la mateixa, emplee la que al meu entendre és millor.

Per fi: van per a cada cant algunes notes explicatives dels llocs del text més necessitats de claricia: tot en gràcia dels menys sabedors de les coses de nostra terra i història. Acompanye, ademés, lo text valencià d'una versió castellana, per ad això mateix de la major claretat i intel·ligència (1).

Senyors lectors: si busqueu en este llibre coses noves i exquisides de gran emotivitat, ja haveu llegit prou. Pero si vos trobeu ab paciència per a refrescar la memòria de coses velles de nostra comarca, que no per serho deixen de ser hermoses, i justipreuar lo que per amor a eixes coses de sa terra i de sa llengua ha treballat i suat un que no va naixer poeta, tireu per avant.

L' AUTOR.

(1) Aquesta versió no 's publica ara.

L' Editor.

a la gent i no per als erudits, i a la gent tot li sab a nou.

Ara dos paraules sobre la llengua. Seguixc lo consell cervantí, i use de la que vaig mamar ab la lleit, la serrana del Maestrat. La que essent colorada i endurida del serení de nostres muntanyes, és cortisana i dolça al tebi oreig de la perfumada plaja de València. Per açò, perque és una mateixa, no la escric ací tan espriva i ferrenya com la parlem al Maestrat, sino que li faig pendre posades i caigudes com les de la Plana i de la mateixa capital de nostre Regne. Tals son les erres finals dels infinitius dels verbs i dels noms, vui al Maestrat quasi desterrades, i la forma simple del pretèrit indefinit (vingué, fon, feu), també d'allí desapareguda. Més encara: no hai titubejat ni gota en afillarme vocables de la parla dels catalans, perque tinc la convicció íntima de que, siga lo que 's vullga de les modalitats de la llengua de nostre gran Rei dins los que foren sos dominis, tenen totes elles un fondo comú; i és llei obligatòria a tots los conreadors de les mateixes realçarles a la grandiosa unitat llingüística i literària que encaçaren en lo sigle d'or de nostres lletres. No dec deixar de dir, que 'ls raonaments que fan los personages, si son en escenes i situacions preses de la *Crònica*, los pose sempre, en quant és possible en vers, en les mateixes paraules i modismes d'aquella; i, quan no 'n son, los ajusto quant puc als raonaments de la *Crònica*.

En quant a la forma i a la diversidat de metres, de que 'n faig us, seguix allò de *pictoribus atque poetis* d'Horaci. Més de quatre camins, encara que no hi fico

S E I D I A

lo signe de la dièresis a les vocals que no fan diptong, deuen pronunciar-se desseparades, com ho demana la índole de nostra llengua; de lo contrari, lo vers se llegiria curt. Tocant a la ortografia, com no tenim encara normes definitives de la mateixa, emplee la que al meu entendre és millor.

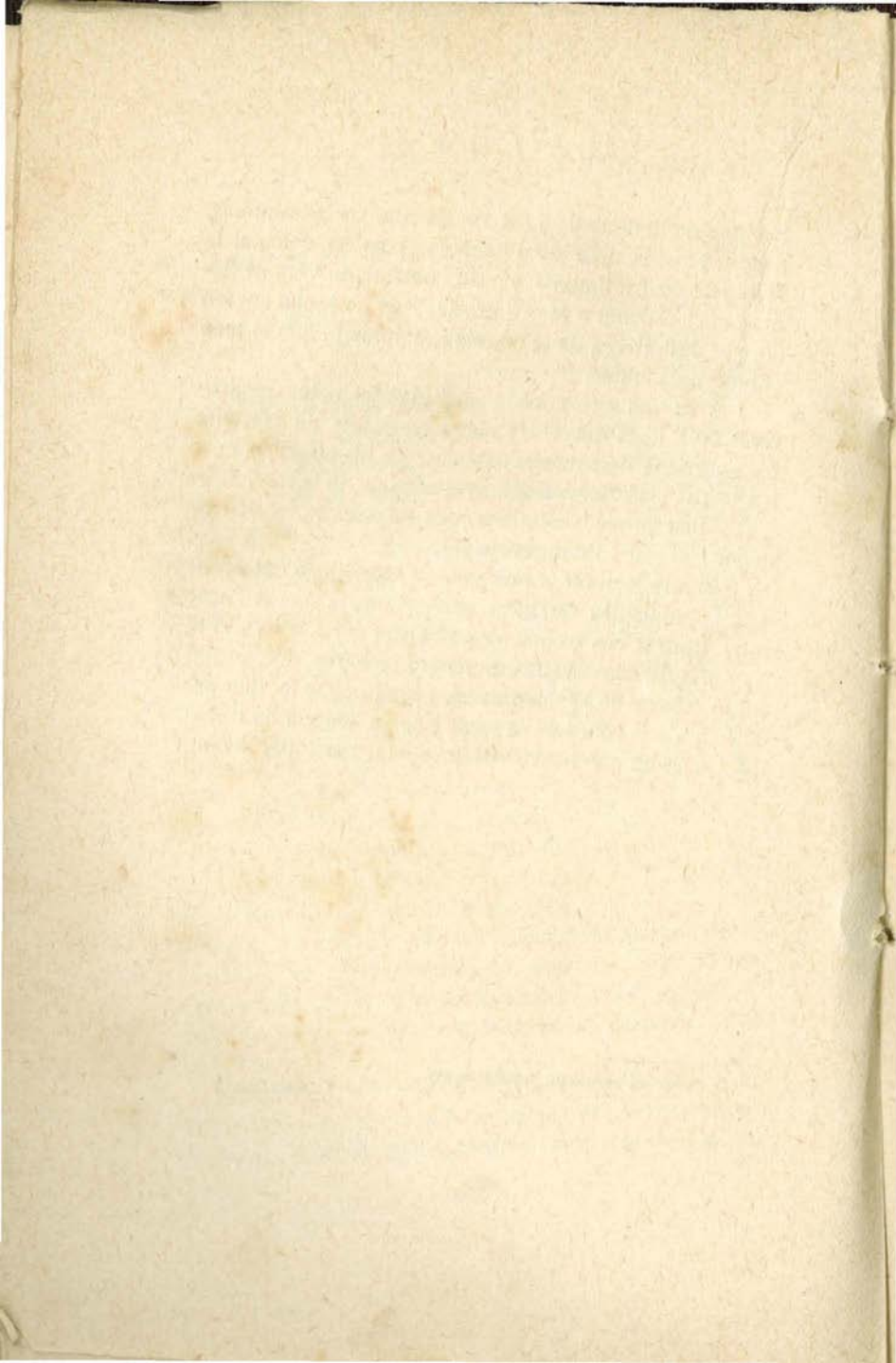
Per fi: van per a cada cant algunes notes explicatives dels llocs del text més necessitats de claricia: tot en gràcia dels menys sabedors de les coses de nostra terra i història. Acompanye, además, lo text valencià d'una versió castellana, per ad això mateix de la major claretat i intel·ligència (1).

Senyors lectors: si busqueu en este llibre coses noves i exquisides de gran emotivitat, ja haveu llegit prou. Pero si vos trobeu ab paciència per a refrescar la memòria de coses velles de nostra comarca, que no per serho deixen de ser hermoses, i justipreuar lo que per amor a eixes coses de sa terra i de sa llengua ha treballat i suat un que no va naixer poeta, tireu per avant.

L' AUTOR.

(1) Aquesta versió no 's publica ara.

L' Editor.

PRELUDI

LO DESLLIURAMENT DE MORELLA

En Blasco d'Alagó s'apodera de Morella.—Al saberho hi va lo rei En Jaume.—Contenció entre abdós sobre 'l senyoriu del lloc.—Avenència i entrada en la vila.—Cantic dels cristians morellans.—Lo rei moro Seid-Abuseid i sos dos fills.—Reben lo sant bateig.—Artal fill d'En Blasco, és armat cavaller.—Festes i eixida del rei Jaume.

L'aurora que als malalts mimva les penes,
I als que lliga la sòn romp les cadenes
Rient ab llabis d'or,
Vui li anuncia a Morella la captiva,
Que 'l sol hermós de llibertat li arriba,
Pos dins sos murs és ja 'l Deslliurador.

I Morella, en bells somnis abismada
Fa alguns jorns, despertantse afalagada
De dolç presentiment,
Ja no sentix al coll la greu cadena,
I, alçant lo pit en alenada plena,
S' ompli de goig del seu deslliurament.

Eren ja ben passades tres centúries
D' ençà que sola en mitj de ses boscúries
L' alarb la sorprengué;
Qui, impotent a inspirarli amor d' aimia,
Per més que riques joies li oferia,
Ferla esclava perpètua pretengué.

Ara Deu posa fi a sos jorns d' esclava,
I un cristià illustre, qui prenat estava
De son posat graciós,
Es qui valent la trau de captiveri,
Donantli per tornarla al cristià imperi
Son braç de paladí, son nom d' espós.

En Blasco d' Alagó és aquest magnànim
Baró, qui ple d' amor, torna a la exànim
De Crist a vida i llei (1);
Lo brau capdill, terror de moreria,
Qui ha lluitat incansable nit i dia
Per la honor de sa patria i de son rei.

Com espòs, qui lo jorn del desposori
En va espera la novia entre el desori,
Pos un astut raptor

S E I D I A

La nit abans incauta la ha robada;
I furiós se 'n va al lloc aont és tancada,
I ab sang d' aquell redím muller i honor:

Aixina el d' Alagó a venjar l' ultrage
De Morella se 'n va ple de corage,
I en benhaurada nit
Escalar del castell sab la muralla,
I acotolant la impía vil canalla,
La hermosa esclava estreny contra son pit (2).

De goig tremola tota l' *Alta Terra* (3),
I la nova, volant de serra en serra
Al buf del ventijol,
Aplega al Rei, que aquell matí corria
Camí d' Ares, castell de Moreria,
Conquistat pels seus braus los de Terol (4).

«Ares és forta, pero més Morella,
Del front del Regne de València estrella—
Diu En Jaume Primer—;
I encara que vui Blasco llei li posa,
Tant gran vila del Rei deu ser esposa:
Corremhi apressa els esponsals a fer.»

Diu; i ferint del poltro les illades,
Escoltat dels barons i les mainades
De sos valents guerrers,
Corre avant... Ja és al riu de les Calderes (5),
I d' aquell dia a les clarors darreres
Aplega al_s murs per aont los bat lo cerc (6).

Fa fret, pos Capricorn al cel rumbeja (7),
I'l cel baix son domini llagremeja
Com si estigués de dol.
Mes no: de flocs de neu ja cau ruixada (8),
Per vestirli a la hermosa desposada
Lo vel blanc que demà lluirá al sol.

Als ulls del jove Rei ¡que n' és d' hermosa,
Coronada de murs sa testa airosa,
D' harmini ab lo mantell!
¡Prou que té gentilesa de regina,
I be que del monarca 'l cor inclina
A donarli d' espos real anell!

Mes cóm? tenintla 'l d' Alagó per seua?
Ab dret del rei lo del vassall no 's creua:
Fa eixir al d' Alagó,
I al encararse abdós se mou porfia
Sobre qui 'l senyoriu d' ella tindria:
¡Mal remat tindrà un jorn tal contenció!... (9)

Ara l' ángel de Deu l' aspra violència
Endolcix, i enllaçant ab avenència
Los dos grans pretenents,
De Don Blasco Morella queda esposa (10),
Pero abans afillarse vol la hermosa
Lo gran rei per a si i sos descendents.

Ho concerten aixi, i ab tal lligassa
Congeminats, se 'n entren dins la plaça
Creuant l' ample portal.

S E I D I A

I Morella, entre càntics de victòria,
Acull als dos grans hèroes, que la història
De son deslliurament fan immortal.

Lo triümf també ilustra un personage,
Que a Morella és vengut pregant hostage
A Blasco son amic:
Es Abu-seid, rei moro de València,
Qui havent caigut del trono i sa opulència (11),
busca consol entre cristians i abric.

Sembla sa bella i trista fesomia,
Comparada d' En Jaume ab la ufanía,
Al astre de la nit,
Qui, a sol ixent, cap a Ponent devalla,
I esgroguit, com cadavre en sa mortalla,
Cau de la mar dins lo sepulcre humit.

Dos fills del rei alarb, d' En Blasco ajuda
Condemnats en sentència mereixcuda
Per crim incestuós,
Allí están, ja fa temps, passant desterro (12),
I allí, tany del llinage altiu, de ferro,
D' En Blasco, es veu Artal, son fill garbós (13).

Darrere d' ells, com cabellera solta
D' un cometa, lluíx la llarga escolta
De nobles cavallers.
Va la noblesa d' Aragó més vella,
Els Pina, Ortiz, Azagra i Acorella (14),
Que en la cort del rei llur son los primers.

Obrintlos sos portals la Deslliurada,
Mentres dins sos albergs arraconada
La plebe mora está,
Sa alegria desfoga en cobles belles
Pels llabis dels fadrins i les donzelles,
Així cantant lo seu retorn cristiá:

Lloat siga Deu del cel,
Lloada Santa Maria,
Perque al seu poble fidel
Vui plena salut envía.
Ja s' acabaren les penes.
Cantem, cantem, cristians,
I als qui vui trenquen nostres cadenes
Besem, besem les mans.

Nostres pares de greu dol
Mòs deixaren trista herència,
Pero vui mos ix lo sol
De la divina clemència:
Alabemho a boques plenes.

En mal any lo sarraf
Va inondar tota esta serra,
Molts cristians tingueren fi,
Llurs ossos guarda la terra,
Llur sang portem dins les venes.

No 's salvà del moro brau
Cap església ni capella:
Sols la de Sant Nicolau (15)

S E I D I A

Mos deixaren dins Morella
Per a les santes ofrenes.

Les maldats dels sarraïns
No pot dir cristià llenguage:
Morts a cents valents fadrins,
Vergens plorant son ultrage,
Sacerdots a vils faenes.

¿D' allavons los grossos danys
I pesars quí contaría,
Patits en los trescents anys
De la mora tirania?
No n' hi ha en la mar més arenes.

Lloat siga Déu Senyor
Que mos ha donat pacència;
Ella ha temprat lo rigor
De l' açot i la violència
Sobre los nostres esquesnes.

Mes no demanem, oh Rei,
Del nostre opresor venjança;
Ja molts prenen nostra llei,
Farem ab ells aliança
Lligats de la Fe ab les trenes.

Ja dia una tradició
De pares a fills tramesa,
Que per un rei d' Aragó
Morella sería presa
A les garres agarenes.

¡Glòria a vos, Jaume Primer,
Que sou l'esperat monarca!
¡Glòria a eixe braç, que ab l'acer
Tants pobles redim i avarca,
De gestes més grans, estrenes!

¡Glòria també a l' esforçat
En Blasco, capdill insigne,
Que en lo castell ha plantat
De la santa Creu lo signe,
Donant fi a les nostres penes!

¡Oh día de Sant Julià,
Dia coronat de glòria!
Ton sol al front brillarà
De Morella i de sa història;
¡Llorers t' ornarán perennes!

Lloat siga Déu del cel,
Lloada santa María,
Perque al seu poble fidel
Vui plena salut envia:
¡Ja s' acabaren les penes!

*Cantem, cantem, cristians,
I als que vui trenquen nostres cadenes
Besem, besem les mans.*

Callen los cants. Llavons lo rei En Jaume
Com astre lluminós,
Ab son daurat perpunt, son capell d' ales (16)
I'l mantell purpurat a les espales,
Així parla a d' aquell concurs nombrós:

S E I D I A

«Fills de Morella, el crit de vostra angoixa
Fa temps mos passa 'l cor.
L' Omnipotent pare mos féu dels pobles,
I als desgraciats tenintlos per més nobles,
A deslliurarlos vola nostre amor.

»Entre totes havem a vostra vila
Afecte preferent;
Per això el Majordom de nostra Casa
Vos havem enviat a que ab sa espasa
Vos donás benhaurat deslliurament.

»Déu bon acert li ha dat, oint benigne
Vostres pietosos vots;
Ell lo senyor serà qui vos ampare,
Reservantnos, com rei, ser vostre pare,
Volent que a Nos i a d' ell sigau devots.

»I vosatros, alarbs, los que abraçassen
La nostra Religió,
Per vassalls vos pendrem de la Corona,
Lliure i quita serà vostra persona
I dels bens retindreu la possessió.

»Pero els que sords de Déu a la clemència
Cristians no vullgau ser,
Desposseïts sereu per dret de guerra,
I os forçarem a abandonar la terra
Que 'l pillage i saqueig vostra van fer.»

Diu, i avançant ab majestat augusta,
Seguit de son corteig,

Va a albergarse al palau de l' Alcaldia,
Mentres dalt de la torre Celofia (17)
Son pendó ja onejava al fresc oreig.

¡Gran dia aquell! «De l' alt morellá alcàcer
Lo diable caigut—
Digué 'l Rei—hu será dins de València
Ben tost, si Déu mos dona sa assistència,
I tot lo Regne a nostra crida acud.»

Al s' endemà a trenc d' alba despertantse
Los reis i acompanyants,
Moguts del zel de Déu, que a tots excita,
Se 'n van devots a la major mesquita
A netejarla ab los misteris sants.

Eixecuta la santa cerimònia
Lo ministre de Déu;
I acabada la unció i fet l' exorcisme,
Lo *Te-Deum* entonen, que en l' Abisme
Ressonaria a vencedora veu.

Seguix de l' Hòstia santa el sacrifici:
La glòria del Senyor
Ompli 'l temple entre incens i lluminària,
I aont s' oía d' alarbs torpe pregària,
Ara de resos sants s' ou la remor.

¡Angel sant de Morellal disme ara
Lo goig d' aquells cristians,
Dels sarraíns l' espasme i maravella,

S E I D I A

La processó a portar de la capella
Antiga el Sacrament i els Patrons sants.

Disme de l' atre dia la gran glòria,
Lo religiós festeig,
Com Abuseid, prenat de la fe nostra,
Ab sos dos fills davant del Rei se postra
I demanen los tres lo sant Bateig.

¡Quin goig de tots al vore l' aigua santa
Al front dels tres tombant!
Pren de *Vicent* lo pare 'l nom dolcíssim,
I son infant major, per ser bellfssim
Dit lo *Bellús*, vol dirse just *Ferrant* (18).

En tant lluents espills mirantse 'ls moros,
Ja pregunen a una veu
Ser llavats del Baptisme en la piscina,
I acatant de bon cor la Llei divina,
Com los cristians volen honrar a Déu.

Aixina un vol de grues, que seguixen
Al mascle son guió,
Quan ell s' afúia a l' aigua per banyarse,
Darrere d' ell voreules afuarse
I en l' aigua totes fer son cabuçó.

Pero atres, no escoltant del Rei magnanim
La oferta paternal,
Més s' estimen seguir sa llei gens noble,
I prenent dónes, fills i tot son moble,
Se 'n van, deixant lo bé i buscant lo mal.

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Morella, mentres tant, de sa hermosura
Recobra tot l' esclat;
La abans desjecta esclava és ja senyora,
I en lo ple de ses bodes, triumfadora,
Vessa de goig son cor enamorat.

L' últim festeig li falta en ses grans bodes,
La perla del joiell:
Lo jove Artal, orgull de son llinage,
Deixant l' ofici i vestiment de page,
Ara armat cavaller serà novell.

La cerimònia se farà en la església
Benida el dia abans:
Artal les armes ja la vespra hi porta,
I oit lo capellá, qui abans l' exhorta (19),
Les velará a la nit sense descans.

Les velará davant de l' ara santa
Postrat en oració:
Ab sos ulls blaus i rossa cabellera,
Sembla un àngel de gòtica vidriera,
Que ha pres cos i vital palpitació.

Aixína que la llum anuncia al dia
Com a son rei l' herald,
Sò de clarins als morellans desperta,
I omplin en breu espai la església uberta
Per a vore tant nou ceremonial.

Apleguen de seguida els Reis i En Blasco,
Seguits dels cavallers:

S E I D I A

Artal, sa vela feta, el cap adreça,
I gentil, de lli blanc vestit, va apressa
A besarlos la mà, als Reis los primers.

Fa de padrí 'l rei moro. ¿Quí un any antes
Tal cas hagués cregut?
Blasco ab son fill llavons al de València
Servía, quan per fet de violència,
Estava ab son bon rei desavengut.

Seid Abuseid, cavalleresc i noble,
Cap al altar se 'n va;
I, començant de pronte son ofici,
En valencià li explica al seu novici
Lo còdic sant del cavaller cristià.

Després a aquest los pages li vestixen
Un fi perpunt d' aram.
Un elm crinat damunt sa testa bella,
I un escut a la esquerra gobanella,
Que encara res pintat té en l' ample camp.

Els esperons, que son d' argent, li 'ls posa
Son coronat padrí,
Qui la espasa prenent de damunt la ara,
Quan al cos va a cenyirlila, ab veu clara,
Fentli besar sa creu, li parla així:

«De cavallers esta preuada joia
Te dono en nom de Déu:

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Per Ell, la Pàtria i Rei sols l'has de traure,
I ta mà dreta mai la deixe caure,
Encara que en combat caiga 'l cos teu.»

Diu; i ab la espasa al llom tres coïps li pega,
I al cos li la cenyix;
Queda així armat Artal, qui, quan s' adreça,
Pareix l' estrel de l' alba, que atravessa
Les ones ab son raig quan d' elles ix.

¡Cóm al concurs entxiça i enlluerna
Radiant lo cavaller!;
Ab los ulls se 'l galdixen les donzelles:
No ab més deler devoren les abelles
La mel dins de la flor del taronger.

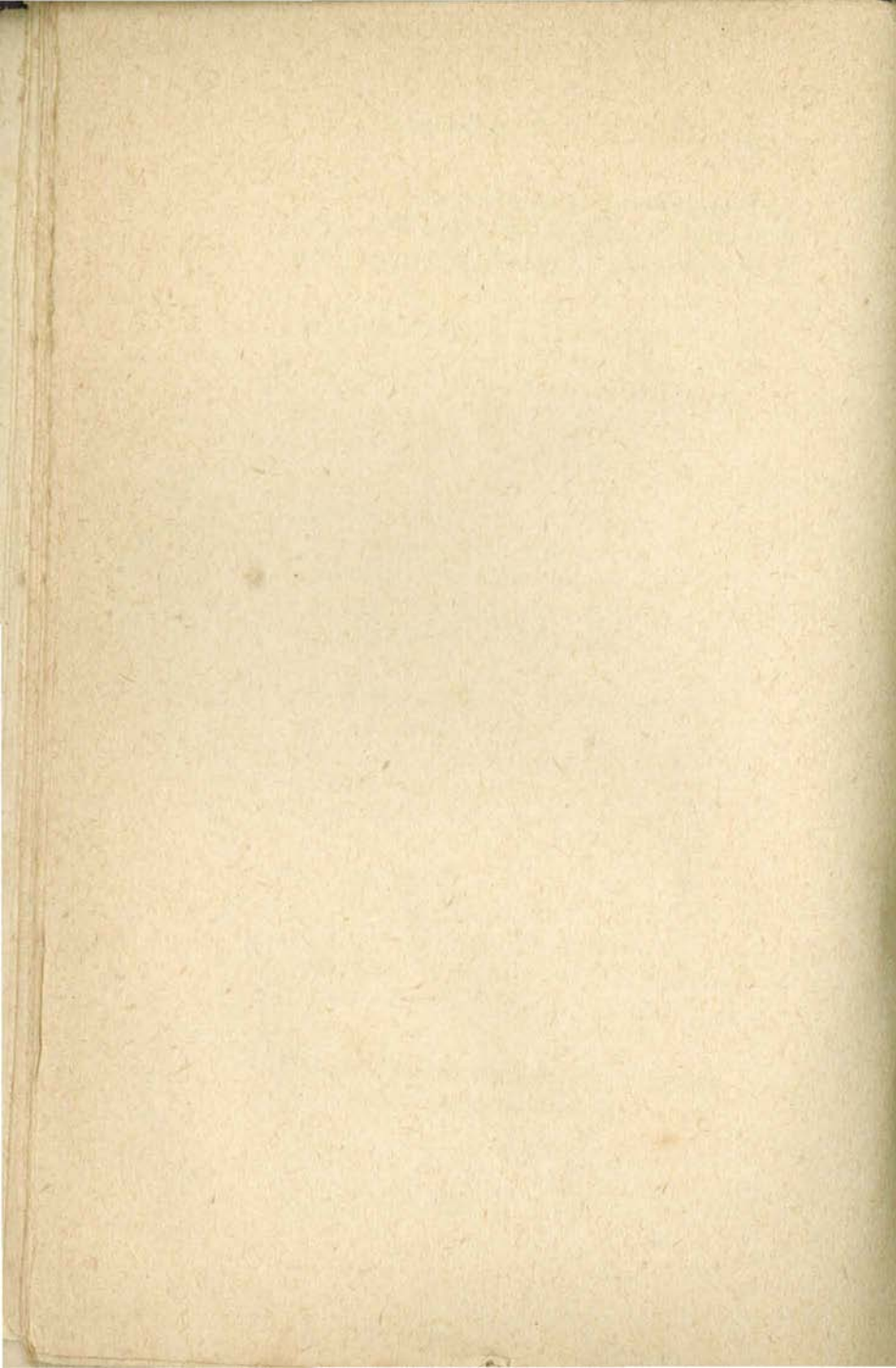
I ensé que ix la gentada de la església
En plena llum del sol,
Esclata en cants i dances la alegríia,
Que ab son ritme sosté la melodía
Que un juglar sarraí trau del flaviol.

Uns dies més les festes se perllarguen;
Lo Rei ja va corrent
Camí d' Ares. Lo sol, llarga carrera
Tenint de fer, va d' una a l' atra esfera:
Així a nous llocs lo Rei son vol extén.

Queda a Morella En Blasco i lo rei moro,
Artal i 'ls dos Infants.

S E I D I A

Ab lo poble desfruten de les festes:
Curt será son folgar, pos atres gestes
A tots ells los aguarden i més grans.

CANT PRIMER

L' ENCONTRE

Artal ab quaranta d' a cavall ix d' Ares d' exploració cap a Culla.—Benassal.—Encontre ab la mora Seidía.—Artal, perseguint la mora, es ferit d' un dard i fet pres d' aquesta, qui s' enamora d' ell i se l' emporta a Culla.—Tornada dels expedicionaris a Ares.—Gran host de moros que puja a deslliurar Ares.—Batalla entre moros i cristians.—Los moros apleguen a les portes d' Ares, pero no hi poden entrar.

Costa d' Ares per avall
Quaranta homens a cavall
Troten ferm al rompre 'l dia.
¿Aón los du aquella alba incerta?

JOAQUIM GARCIA GIRONA

¡A un tanteig de descuberta
Terra adins de moreria!...

Son guerrers d' aquells peons
De Terol, qui, com lleons,
Han pres d' Ares lo castell:
Per orde del Rei vingueren
Una nit, i sorprengueren
De mati 'l penyal aquell.

Lo Rei, per cobrar lo lloc,
De Morella ha anat fa poc,
I als peons molt ha donat.
Vol de guarnició enviarhi
Al monjo guerrer Templari (1)
Baix sa règia potestat.

Pos al Rei bé que 'l lloc plau,
De València i Reine és clau
Que afalaguen sa ambició.
Obrirá ab eixa clau forta
De l' Idúbeda la porta (2)
Entre 'l Reine i Aragó.

També Blasco, matiner
En fer valdre son poder,
A son fill hi ha fet anar,
Dientli: «Culla és ta empresa,
La que 'l Rei me té promesa:
Sos camins ves a explorar.»

S E I D I A

I a En Artal acompanyant,
Son anats l' Infant Ferrant
I d' arquers un bell estol.
Ja amics ab los peons d' Ares,
Projecten braves algares
Pels llocs moros del redol.

La primera és al castell
De Culla, poblat, molt vell,
Baluart del sarraí (3).
A ella va la exploradora
Colla, que portals afora
Se 'n ix vui tant de matí.

Tots de moro van vestits,
Despert l' ull, vius los oits
Per no caure en emboscada.
Mes, davall de la marlota
Porten tots capell i cota
I la espasa ben temprada.

Baixant per fosc carrascal
S' afuen a Benassal (4),
Castell d' un moro senyor:
Verda vall; enfront, gentil,
S' alça 'l boscós Moncatil (5)
Pare de fonts i verdor.

«Entre Ares i Benassal
Tot és roca i carrascal, —
Diu la dita de la terra, —
I és sempre igual lo perill» (6)

Al soldat, com al capdill,
Que per allí van de guerra.

Lo perill a ells no 'ls retrau,
I a Culla, alçada al cel blau,
Van sense torce 'l camí.
Hala, hala costa amunt,
Més boscam aon tot viu junt...
Pastorets ací i allí.

—¡No trobem moros armats
D' aquestos xiquets poblats
I castellets!—ells raonen.
I als pastors:—¿Per esta serra
No hau vist més homens de guerra?—
Ells fugen i no responen.

—¡Mos coneixen per cristians!
Guardemos d' estos serrans—
Diu Artal.—De Culla als peus
Ham d' aplegar, pero alerta!
I la orella ben desperta!—
I trota davant dels seus.

Quan apleguen al Rivet,
De herba i aigües lloc estret,
Veuen homens i cavalls.
I en mitj d' ells una alta mora
Jove, hermosa, com senyora
Ab escorta de vassalls.

S E I D I A

— Alá us guard!—fa aquella gent,
Que aquells son moros creent;
Pero, descubert l' engany,
Giren grupa en desbandada,
Tirant d' esviaix ruixada
De dards, que fan no poc dany.

Los despara ab ull certer
La morassa, que 'l corser
Munta com una amassona.
Arrogant és sa figura
Closa dins fina armadura:
Capell guerrer la corona.

No 's guarda dels dards Artal,
I un, que forali mortal,
Sens la cota, li obri 'l pit.
Ai! lo jove ardit no 'l sent,
Car atre dard més rosent,
Dard amorós, l' ha ferit.

I a la bella, nou Tancred,
Se tira a galop desfet,
Cap a Culla costeruda.
Mentrestant sos cavallers
De la mora als pocs guerrers
Dispersats, donen batuda.

Pero aquells endrets tement
Los cristians, ben prontament
Reculen al clar del prat;

JOAQUIM GARCIA GIRONA

I'l capdill?... ¡Qui sab a est' hora
Perseguint la bella mora
L' enfosquit aon ha parat!...

Per saberho ab certitut
L' Infant bé que ha corregut
Darrere d' ells sens espera.
Mes los ha perduts de vista,
I se 'n torna ab cara trista,
Pos coneix l' aventurera.

Sab que ha vixcut molt de temps
Del rei, son pare, als harems,
I que li diuen Seidfa.
Que de naixença és serrana,
Pero dubta si és cristiana,
O si és mora o si és judia.

Lo que és ben cert, això sí,
Es que la criava allí
Abuseid com una filla...
I en lo Palau de València
De la real descendència
Pareixia la pubilla.

Creixqué bella, i ab orgull
En ell, l' Infant, ficà l' ull
Cobejant ésser sa esposa:
Mes haventla ell rebujada,
De la Cort se 'n fugí irada
Vengativa i rencorosa.

S E I D I A

Tot açò va esdevenir
Poc temps abans d' ell eixir
Desterrat cap a Morella.
Al moure 's ara la guerra
¿Buscarà per plana i serra
Desfogar sa ràbia vella?...

¿Dèu saber les noves grans
De Morella, i als cristians
Guerrejar voldrà atrevida?...
¿Cóm va en armes, i escortada
De serrans, gent no domada
Pronta i brava en la embestida?...

Així parla. En tant, clavat
Lo dard al pit, afuat
Corre Artal detrás la mora:
Si te tinc, si no te tinc,
Se li 'n fuig sempre en un brinc
De sa egua corredora.

I, enfosquit, com va corrent,
Que se desagna no sent
Pel forat de la ferida.
Fins que 'l novell paladí
Cau en terra com un pí
Que té la soca podrida.

La morassa, oint lo tomb,
De sa egua deixa 'l llomb
I s'acosta al desmaiat;
I veentse 'l tant hermós,

Son pit dur i corajós
S' ablanix tot de pietat.

No pensa, pos, darli mort;
Sinó que afecte més fort
Que compassió, la domina;
I traent del sí una bena,
Posant cara de gran pena,
A curarli 'l pit s' inclina.

Lo ferit ja torna en sí,
I veentse aquella hurí,
Queda mut d' admiració.
Llavons sona 'l corn la mora,
I 'ls vassalls, de llur senyora
Acudixen al grat sò.

I aplegantse aon ella està,
Rendit veuen lo cristià,
I ouen que llur ama diu:
—Cristià, que armes alevoses
Contra 'ls fills d' Alà fer goses:
Donat ara per captíu.—

—Captíu?—ell diu encantat,
Com si eixire enlluernat
D' una hipnòtica visió:
I de Culla a l' alt castell
Se deixa dur com anyell
El que abans era lleó.

Desconortats los expedicionaris
I a l' Infant fent capdill de la mainada,

S E I D I A

La volta d' Ares a tot corre prenen
De més força i auxiliis en demanda.
Vindrán a deslliurar lo fill d' En Blasco,
Viu o mort, mes que sang los coste cara.
No tornen tots a Ares: uns se 'n pujen
Al Moncatil veí, gran atalaia
Per a aguaitar més terra.

Una mesquita

Al capoll, alça 'l braç de sa almenara.
Los cavallers cristians allí sorprenen
Uns sarraïns, qui abstrets hi són de guaita.
Sense deixarlos lloc a resistència,
En va 'ls pregunten noves de l' alçada
Dels seus. Mirades fréstegues, rabioses,
Obtenen per resposta a sa demanda.
Pero 'ls calfus que veuen d' alimares,
Ben clar los diuen, que la nit passada
S' han fet sinyals los moros de la envolta,
I qui-sà en armes s' han alçat tots ara.

Sona un corn... Aquells moros se 'ls esmunyen
De les mans als cristians, qui, toc d' alarma
Judicant lo del corn, la vista giren
Al llun... i allà ataulen a la Rambla (7)
Carbonera, ¡gran Déu! ¡una host mora
Que puja rambla amunt com la boirada!...
No volen saber més: del puig se 'n fugen
I peguen dret a Ares.

La muralla

Del lloc l' Infant ab los primers ja atenyen,
I quan d' Artal los conten la desgràcia
Als peons, d' estos braus la força tota
S' alça en peu, i anar crida a la venjança.

Ja formats ixen. L' hora és quan la costa
 Del dia 'l sol ja venç i va de baixa.
 De cara a Culla mouen afanosos,
 I quan entren pèl bosc de la Solana,
 A d' ells aplega la segona colla
 Cridant: «Deixeu a Culla!... Per la rambla
 Puja un nugol de moros! Mija llegua
 No están d' aci!...»

D' hivern, quan lo temps ràbia,
 Després que 'l cerç sos esquadrons aventa,
 La mar responli ab forta llevantada.
 Així invadida dels cristians la serra,
 Los responen los moros de la plana.
 Eixa gran host de moros que ara puja,
 De la marina ve i de terra baixa,
 D' Alcalatén, Alcora, Artana, Eslida,
 Vall d' Uxó, Nules, Castelló, Burriana.
 Cresta orgullosa d' eixa onada d' homens
 Es Al-hadrí, capdill de gran alçada (8);
 Sang berberesca bull dins de ses venes,
 I lo sol dels combats daura sa cara.
 Capità d' host, qui defenent lo Reine
 A nom i sou del valencià monarca,
 Ha mereixcut per ses valentes gestes
 Lo valiat de la gentil Burriana.
 Cinq esquadres d' a mil baix ses banderes
 Porta Al-hadrí, barbuts i de sang brava.
 Los cristians, ben contats, a mil no apleguen,
 Mes son guerrers de no negar la cara.
 L' Infant Ferrant i 'l capità Almogaver,
 Qui de Terol los braus peons comana,
 Tenen coloqui breu, i de resultes

S E I D I A

Donen al seus les ordens de batalla.
No volen atre tots, pos la gran turba
De sarraïns no 'ls fa temor ni espanta.
Ja van volant llomes avall, com nugol
Que 'n ses alasses du la pedrejada;
I prenent posicions damunt les Tosses,
Los ballesters ja escaramucen ara.

Allà també d' Artal la robadora,
Que l' ha deixat en cura dins sa casa
De Culla, mou ab un bon colp de moros
Per a engrossar l' eixèrcit de la Plana.
Carros de neu, que rodolant del cingle
Sargalls avall s' engrossa i tot hu arrastra,
Passant Seidía, a un crit se 'n du dels masos
Tots quants poden brandir espasa o llança.
Al temps que arriben d' Al-hadri a l' eixèrcit,
Este ja está engiscat en la batalla.
Arrogant al Capdill se 'n va Seidía
I 'l lloc d' honor i de perill demana.
La host, que veu brillar aquella estrella,
Parantse un punt, en crits festius esclata.
Ja 'l brau Capdill per pendre les altures
Llest les dos ales de la host eixampla:
Aixina l' ona de la mar, que altiva
Corre ab mil peus a conquistar la playa,
Si ab un escoll topeta, eixampla 'ls braços,
I, estrenyentlo fortment, se li acavalla.
Lo Capità, del centre de ses tropes
Pren lo govern i moure amunt li mana.
Llancen davant l' esglai com baf de pesta,
I als cristians se 'ls apegua aquella passia:
Un esgarrif no més, que un moment dura,

Pos llur capdill a crits los encoraja.
 Ja, espasa en alt lluenta, junts se tiren
 Corrent damunt la host mahometana.
 ¡Déu! ¡quín desori cel amunt s' en puja
 Quan dels coltells comença la borrasca!...
 La banda esquerra mora se fa arrere,
 Deixant de morts estesos llarga faixa.
 Pero es refà ben pronte, pos Seidía
 Ab los seus cullerans va a reforçarla.
 I lo primer sos ulls per la visera
 Busquen los caps de la legió cristiana,
 I a d' ells s' esforça en aplegar i atenyer,
 Com si 'ls reptás a singular batalla.
 En aquell punt l' Infant Ferrant eixia,
 Creuant la rambla, a deturar l' atra ala
 Ab cent arquers. Seidía 'l veu i li entra
 Darrere i crida: «Atura 't, si la espasa
 No tens por de medir ab esta meua.»
 L' Infant, oint l' insult, son cavall para.
 La coneix i respon: «Una femella
 Que un fill de rei la mate no es façanya;
 Mes, si t' empenyes, te faré la honra
 De donarte la mort quan a mi 'm plàcia.»
 Diu, i espolona al poltro a les altures
 Per aont dels moros l' ala dreta avança.
 Lo deixa anar Seidía, i al cel jura
 Que aquella befa ha de pagarli cara.
 I tornantse 'n al cap de l' ala esquerra,
 Als Teroláns embroca ab nova ràbia.
 La lluita s' enfurisma: mostra tota
 Sa gran virior la host mahometana,
 Que du l' alé d' aquells antics de Muça

I de Tarik, que feren presa a Espanya.
 «Amunt!—als seus ja trona l' Almogaver:—
 Bateu-vos, com lleons, en retirada.»
 Hadrí a l' encalç doscents cavalls envia
 Per les dos vores de la blanca Rambla.
 Mes ja la Costa de repent s' empina,
 Del Castell d' Ares gegantina escala,
 I sos grasons, per als cristians refugi,
 Als cavalls moros trenquen l' alenada.

Quan Hadrí aplega ab ses esquadres braves
 I la grandesa de la Costa aguaita,
 Gros reneg pega contra aquell obstacle,
 Que la glòria li pren de la jornada.
 Encara amunt a sos peons d' Eslida,
 Criats de l' Espadà a l' aspror geganta,
 Mana embestir pe 'ls puigs de la ma dreta
 Per tallar als cristians la retirada.
 Mes los cristians no son ramat de cervos
 Fugint del ballester qui al bosc los caça,
 Sinó lleons ferits en gran cacera,
 Que, si 'ls aventen gossos per la espala,
 Ara i adés se giren, i ab les sarpes
 Ne desbudellen dos cada vegada.

Així aquells eslidans pronte reculen,
 Quins de la mort no tomben baix la grapa.
 La nit, que al dia curt se li apodera,
 Li pren la llum i son bullici apaga;
 I el fret alé, que a monts i valls envia,
 Es pregoner de pròxima borrasca.
 Los moros dessistixen i se 'n tornen
 Cercant racer dençà la Muntalbana (9).
 Paren allí en lo plà ses parden tendes,

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

I encenen focs de llenya de carrasca.
Seidía, al cor portant la dura espina,
Que li clavá l' Infant, se' n va alterada
La nit a passar trista a l' alqueria
De Benassal, aon com senyora mana,
De son desgust tal volta aconortantse
Ab lo record del pres que a Culla guarda.

CANT SEGON

LA PUJADA AL COLL D'ARES

En Blasco, fent cas d'un ensomi que ha tengut i d'unes fogueres vistes per la banda d'Ares, sospita d'un atac dels moros contra aquell castell, i corre dende Morella ab sa host a socorre a son fill i guarnició.—Lo morabit i fatiller Ariel en la tenda d'Al-hadri.—Consell dels caporals moros.—Aventura del moro Belatxo dins d'Ares.

Lo Senyor de Morella prou n'ha fet cas:
Ja demana les armes i 'l cavall gran;
Ja ajunta sa mainada de veterans
Per si occurrix als d'Ares algun percanç.
Lo Senyor de Morella prou n'ha fet cas:

Anit ensomiava que un vol d' alarbs,
 Com negres corbs, pujaven de vora mar,
 Al tuf d' un mort, que hu era... son fill Artall...
 Lo ensomi és nunci, a voltes, de fets reals.
 També una creu de falles de braços llargs
 A mija nit llufa d' Ares ençà
 De Galintort (1) pe 'ls cingles... i és poble alarb!
 Los guaites de la torre hu han vist ben clar.
 —Correm! Déu mos avisa d' algun mal cas—
 Diu Blasco—en qui s' encontren nostres germans.—
 — Senyor—alguns li objecten—aixo serà
 Que Galintort los d' Ares han conquistat:
 La creu no l' han encesa més que cristians.
 —Qui hu sab?—respon En Blasco—correm allà.—
 Blasco i los seus no poden endivinar
 Que aquella creu es obra d' un ermità,
 Que a Galintort fa vida, vida de sant,
 De Sant Pere en la ermita d' alt d' un toçal (2):
 Cristià vell, fins dels moros molt venerat.
 Es cert que ab Déu conversen los homens sants,
 I que Ell lo fosc pervindre los mostra clar.
 Sens eixir de sa ermita Déu li ha mostrat
 Com pujen ara 'ls moros contra 'ls cristians,
 I avisa als de Morella fent la senyal
 D' aquells focs: que la entenguen Déu ho farà.
 Lo Senyor de Morella prou n' ha fet cas:
 Sos mainaders invictes armats son ja;
 També hi son en esquadres los vells cristians
 Que a Morella vivien entre 'ls alarbs,
 I aquells moros conversos i batejats.
 Manant cascú sa esquadra capdills hi van:
 Tots ells son mestres sabis en guerrear.

S E I D I A

Entre ells, Guillem d' Anglera, de noble sang (3),
Lloctinent de Don Blasco, son gendre amat.
Allí va Andreu Peralta (4) i en Pere Arnau (5),
Calaterra (6), Bacona (7), Brusca Juan (8),
I atres molt honorables alcanyians,
Feels tots a Don Blasco com bons vassalls.
Son totes llurs mainades de guerrers braus,
De bons aragonesos i catalans.
Al tard portal afóra baixen formats
Com serp de pell lluenta que ix de son cau.
Ab ses tinents En Blasco marxa davant:
La lleja nit llurs passos no aturarà.

Com és ja dit, la nit avanç parava
Ses tendes Al-hadrí, i en va en la seua,
Volent a son despit donarli treua,
De la son s' entregava al dolç amor;
A enfurirlo molt més Ariel hi aplega,
Gran morabit qui als moros acompanya,
No per lluitar, pos tota sa campanya
Es de mal art de mago embruixador.

L' ha vist d' Eslida la alta serranía
Camejar recurrent alvencs i coves
Ab sa vergueta màgica fent proves
En pedres rares, plantes i metalls,
Sempre ha tengut son cau allà en les runes
Romanes de l' alt Castro (9), aont diu la fama
Que ab visions infernals les nits inflama
I l' espant sembra ab forts terrabastalls.

Per mago 'l té la morería tota
Valenciana, i creent en sos miracles,

JOAQUIM GARCIA GIRONA

La gent pren ses sentències com oracles,
I li es facil los pobles enardir.
Al moure 's ara ab los cristians la guerra,
Endomoniat corrent la morería
L' ha alçada arreu cridant que Alà l' envía
Dels rumís la impietat a destruir.

Haventlo admés Hadrí dins de sa tenda,
Rojos los ulls, les grenyes erissades,
I brandint ses manasses descarnades,
D' esta acció parla al sarraí adalid:
—Cóm! ¿l la son no 't lleva la vergonya?
¿l és ton braç lo qui venje la Llei nostra?
Ah! dorm com gos, quan lo rumí se postra
Agraint sa victòria al Malàit!...

Espera ací gítat a qu' els apleguen
Més reforços al d' Ares en punt i hora,
Allavons d' eixe lliit te traurán fóra
Arrastrante ab la corda de l' esclau.
¿l dormir vui dins d' Ares ensomiaves?
¡Malaguanyat dels cinc mil braus que portes!
Un atre que dugués tes tropes fortes,
De Morella tindria ja la clau.—

Aixina 'l repta Ariel, Hadrí, llevantse
De sa camenya,—¡Tanca—diu—ta boca!
Si no vols que ma fúria, que 's desboca,
Faça a estelles ton cap de vell furó.
En conte de reptarme sense culpa,
Ja pots dirme si tens algun projecte:
Jo 'l portaré, si és bo, a remat i efecte,
Mes que faça contrast tot Aragó.

S E I D I A

—Projecte—gruny Ariel—lo tinc, i és l'únic:
Saltar aquesta nit d' Ares la Mola.—
—Demà la saltaré!—lo Valí udola.
—Demà ja serà tard!—Ariel respon.
—¿Quí mos braus combatens jamai atura?
—L' ocult Poder, que als cans rumís ampara,
Que jentre muslims! ahí dalt altars té encara:
Pronte amunt! a estirpar aqueixe afront.

—Morabit—diu Hadrí—ta ciència acato;
Mes soc capdill i per les lleis de guerra
Dec governar-me. Vols que a l' aspra serra
Les tropes moga, llasses de bregar?
—Amunt te torno a dir!—Ariel replica.
—Amunt, pos! Pero d' eixe determini
Vull que 'n siguen consents los que 'l domini
De la tropa m' ajuden a portar.—

Diu Hadrí, i a sa tenda als caps fa vindre.
Allí acudix l' aventurer Belatxo,
Bacor lo negre, Benbaçol Coratxo,
Del Valí de Burriana lloctinent.
Ja ajuntats del Capdill a la presència,
La proposta d' Ariel los manifesta,
I llur sufragi i veu lleial requesta
Per formar determini convenient.

¡Jo amunt ara mateix!—salta Belatxo,
Qui d' Al-hadrí patix segreta enveja.
—¡Això molt pronte es diu!—li resposteja
Bacor, qui al Capità vol serli grat.
—¡Jo hu dic i hu faig!—Belatxo li replica—
—¡Lo qui siga covard, que se retire!—

—No és covardia—diu Hadrí—que 's mire
De les coses lo bo i lo mal costat.—

I Benbaçol:—Pos jo veig més ventaja
En esperar dormint la llum del dia:
¿Per quín antoix, per quina bojería
La empresa facil àstega ham de fer?—
—Facil jo no la veig—Bacor replica—
Que son cinquentes baixes les hagudes;
I la força, portant dos nits perdudes,
Ans de batre 's, repos ha menester.

I ademés, los ferits, per a que puguen
Posarse en cura ab tota diligència,
Penso que, ans d'avançar, és més urgència
D' un poblat treslladarlos a l' abrig.—
—Ares guanyat, tindrem eixe refugi—
Diu Belatxo.—Es molt llun de terra plana,—
Diu Benbaçol—i ara a l' hivern gens sana
Es la serra, ¡i davant de l' enemic!—

—Sí!—diu Ariel—pareuvos en escrúpols,
I espanteuvos de frets i de costeres,
I, si 'ls cristians vos entren a rueres
Vostres poblacs, deixeuvos posar jou!
Llaurar com a rocins ¿què vos se 'n dona?
Llamp d' Alà! ¿I us tindreu per fills de raça
Del Profeta, o per bords d' una vagassa?
O tots amunt, ojo i mil braus som prou!...

- Amunt vaig a manar!—lo Valí crida—
Pero vull d' eixe gas que tots coneguen
Que és Ariel lo causant, pâ que no creguen,

S E I D I A

Si li ix mal, que 'n te culpa 'l capità.
Ja podeu, mago, a mes tinents convèncer:
Jo sols d' Alà confío en la alta ajuda:
I a l' instant a ordenar vaig la moguda,
D' esta aventura discurrint lo pla.—

Diu, i se 'n ix afóra. Ab més astucia
Un llop vell que un corral de nit assalta,
No aguaita per qui 'n punt la cloissa salta
Com Hadrí de la Mola 'l llom altiu.
De grans fogueres tota coronada
La veu, com de rubís una regina.
—¡Criden als morellans!—exclama,—Atina
Llavons que Ariel no instiga sens motiu!...

I moure tot sol lo camp a reconèixer.
Tot dorm: sols dels ferits los ais! ressonen,
Als que, pèl bosc, udols de llop responen,
Que d' esglai, més que neu, gelen lo cor.
Neu, que, aleshores, fosc lo cel envía,
Nou enemic per a la armada mora.
Mes d' Hadrí creix la febra lluitadora,
I a sa veu pronte 'l camp tot és furor.

Mentrestant, dins la tenda Ariel, frenètic,
Així als capdills acaba de convèncer:
—Vosatros hau cregut, que per a vèncer
Es prou l' alfang, per vostra ma empunyat.
Babiècs! ¿Cóm no penseu que en esta guerra,
Més que les armes, les dos Lleis guerregen,
I que ab los dos eixèrcits se barrejen
Los mals esprits i 'ls bons en lo combat?

Los mals esprits! ¡Los que al rumí sacríleg
Fingintse missajers de Déu, amparen!
Els son qui ahí dalt gran lluita mos preparen!
Me hu diu, fa dies, mon fidel esprit.
¡Mal llamp a llurs sobercs castells ont reinen
Dins dels ídols cristians i llurs ermites!
¡Mal llamp al seus sirvents los cenobites!
¡Mal llamp a quants musulms hu han consentit!

—¡Amunt, pos, pronte a raure eixa vergonya!
Ara mateix, oh braus! fem la moguda:
Lo favor del Profeta vos ajuda,
Qui sa Llei santa us mana vui venjar.
Ah! la ràbia m' acora contra 'ls nostres
De Galintort, qui ab los cristians fan lliga!
La primera venjança per a ells siga:
Via amunt! que demà serfa tard!...—

—¡Vixca Alà!—tots alsantse en peu responen,
Al temps en que 'l Capdill, tornant, entrava.
— Vixca sempre!—ell afig—la tropa brava
Sols aguarda, per moure, a sos capdills.
—Estem prontes!—fan ells. Ab dos paraules
Hadri 'ls explica 'l plà de la pujada,
Casquí va als seus: la tropa està inflamada:
També 'ls cavalls, que hu mostren ab renills.

Ja'l Camp morisc ses tendes plega i remou,
Com ramat d' aus nocturnes que alçen lo vol;
Ofegant tota crida, no fent soroll:
Lo Capità, qui hu mana, sab la raó.
Los ferits, a Albocàcer portats al coll,

S E I D I A

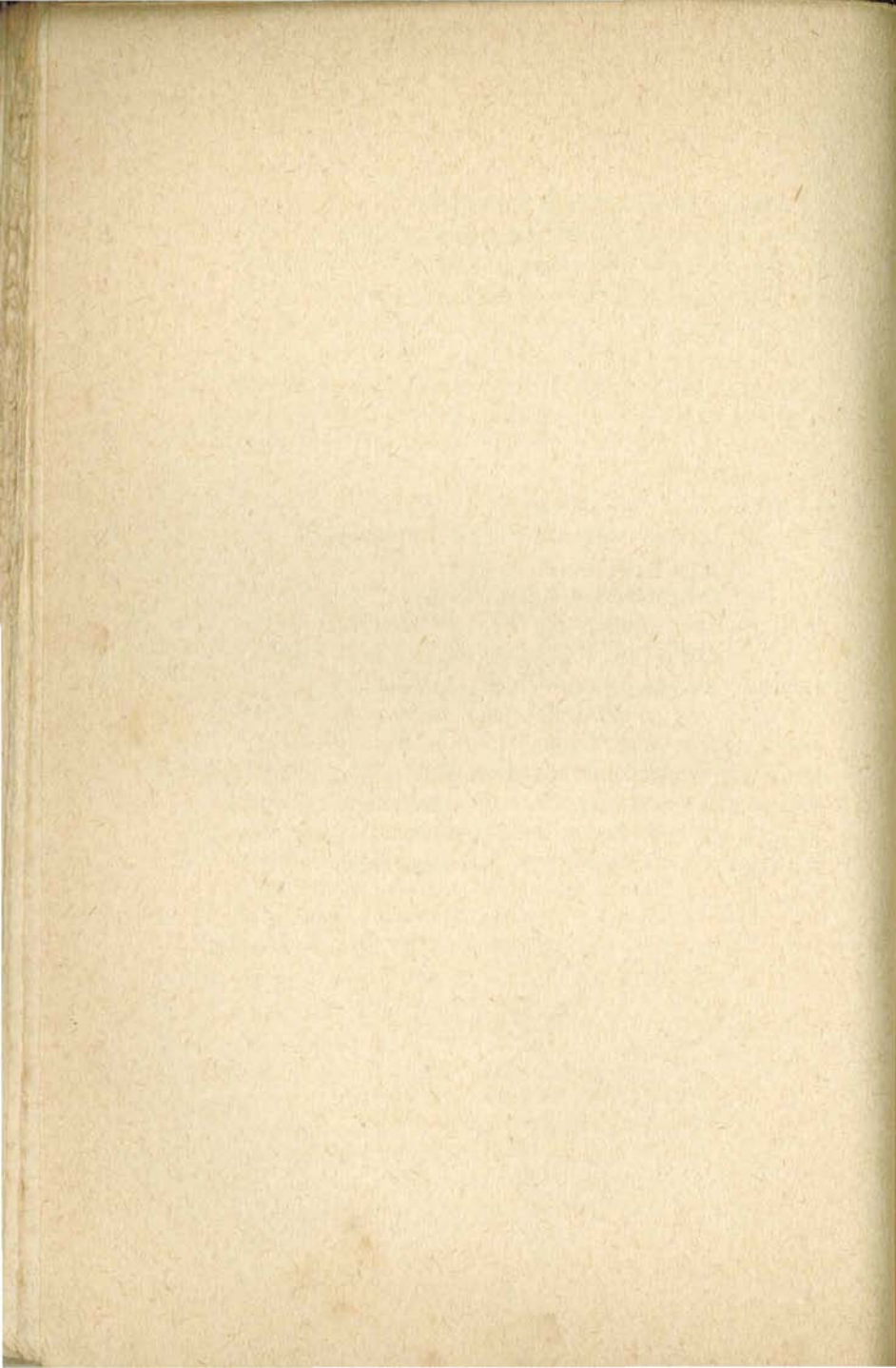
No esglaiarán la armada ab planys i ois!
 La nit desencadena tot son furor,
 Com si l' arrisc dels moros repte li fos.
 Per cent goles ubertes bramuga 'l torb,
 Despulles de ses ires alts roures són,
 Caent de les altures a tombellons.
 També n' és la neu trida, de que 'n fa açots,
 Que flagelen les cares ab gel de mort.
 Ai dels guerrers! què negra nit! quins horrors!
 Més negra encara és l' odi, que 'ls crema 'l cor
 Als sarrains, qui hu juguen tal volta tot:
 La terra, albergs, lo moble, furs, religió.
 Ariel conjurs ensaja i evocacions:
 Bé sab ell que 'ls diables sirventli són,
 I bé que l' obedixen, si aquell furor
 Dels moros ells l' encenen, com lo del torb:
 Ells, potestats de l' aire, de les foscors...
 Ja mou per les Solanes amunt la host,
 Amunt per la gran Costa plena de horrors:
 Peany aspre de tormos i esgallats troncs,
 Tot entrepits, surcatxos i sorrat bosc;
 A esquerra, tallats cingles, a dreta 'l clot
 O barrancada d' Ares, clot de la mort.
 ! amunt de tot ¡oh ràbia! l' empinat Coll,
 !l la Mola allà als nuvols, i 'l castellot!...
 !l l' enemic, qui espera brau dins son fort!...
 No obstant aquest gran caos espantador,
 A mija-nit los moros ja són al Coll.
 ¿Cóm hi han pujat?... Ni hu saben. ¡Pot ser furiós
 Lo terbolí los haja pujat a llom!...

Al-hadrí és qui al Coll d' Ares puja primer,
 Onso que davant corre de sos cadells.

Espera allí que aplegue tota sa gent,
 Que 's va fent a rimeres buscant racer,
 Davall la Mola esquerra, fugint del vent.
 Al-hadrí als caps d' esquadra crida primer:
 No hi són Belatxo i altres dels més valents...
 ¿Se 'ls ha enduts la torbisca? ¿O ab son alé
 Los ha estimbats al fondo d' un ventisquer?...
 Si les veus no vinguessen de contra-vent,
 Ja hauria oïts la crida i 'ls grans llaments
 Que están causant dins d' Ares i son castell
 Belatxo i sa quadrilla d' aventurers:
 Qui, de la host destesos, com a llops vells,
 S' han afuat dins d' Ares ab tot secret.
 Aplegant cautelosos del mur als peus,
 Han enganxades cordes dels alts dentells
 I s' han empinats destres, l' arma a les dents.
 Un guaita, llavons, crida: Ei! ¿quina gent?
 Belatxo, per resposta, tira un revés
 Que 'l cap al guaita sega, com brot de cep.
 —Adins!—diu, i tots salten darrere d' ell.
 No son los hircans tigres més carnicers
 Que aquells morassos negres acometent
 Als terolans, que dormen uns, i desperts
 Atres vora les portes guardia están fent.
 Al vent pronte se mesclen ais! i gemecs
 De mort, i dels que fugen crits i llaments.
 En gran tropell tots corren cap al castell,
 Del capità Almogaver alojament.
 —L' enemic és dins d' Ares!—li criden ferm;
 I de repent, com purna dins canyar sec,
 Lo foc de la defensa per tot s' extén.
 No més temps d' endossarse gonió i arnés,

S E I D I A

I l' Almogaver fóra se 'n ix corrent.
Tots los que té de guarda s' emporta ab ell,
I ls fugitiu, que topa folls pels carrers;
I al lloc van de la brega com rellampecs.
Del primer colp d' espasa li trenca l' elm
A Belatxo, que pega furiós reneg.
Llavons aquest se torna, i alçant rabent
L' alfang ab les dos sarpes, tira un revés
Tant fort, que l' Almogaver, si 'l reb de ple,
Allí acaba: lo toca d' esbiaix no més.
L' erro 'l cristià aprofita clavant l' acer,
Per sort, baix de l' aixella, aont no n' hi ha arnés:
Un bram pega Belatxo, recula llest,
I així 'l ferro contrari no li entra més,
Si no, ¡alli s' acabaven tots sos malfets!...
En va intenta referse cridant als seus:
Los cristians han pres aire, la sort se venç:
Los moros ixen d' Ares més que corrent.
La nit, encubridora de tot vil fet,
Llur vergonyosa fuita tapa ab son vel.
També dels morts endola los cossos frets:
¡Los sarrains un delme n' han pagat bél...
Ai! ¡los cristians sorpresos n' han pagat més!...

CANT TERCER

LA BATALLA

Moguda dels moros a Castellfort per la Canada.—Se'n percaten En Blasco i sa host, que passen la nit dins d'un pinar.—Consell de Blasco ab sos Capitans.—Los cristians mouen de flanc contra'ls moros, que reculen i accepten batalla.—Guillem d' Anglera venç en combat singular a Belatxo.—Estragos d' Al-hadri en los rengs cristians.—Don Blasco lo conté i obliga a fugir.—Seguixen los moros l' eixemple, cap al Coll d' Ares.—Aparició de Seidía, que fa presos a vint cavallers jovens cristians.—Desfeta definitiva dels moros.

Com de la carn mortina l' aulor aus carniceres
Atrau, i a vols s' afüen la carn a devorar,
Així, aulorant batalla, los moros les cingleres (1)

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Deixen del Coll, i arranquen vers Galintort, com feres,
Al sol sense esperar.

No hu erren, pos de Blasco los homens, de Morella
La vespra eixits, ja acampen prop d' Ares baix dels pins:
A aquests lo rebombori del Coll los maravella,
Dubtant si allò 's torbisca, que nova 's descapdella,
O un riu de sarraïns.

I als morellans l' espectre de la temor congela
Oint la remor crèixer d' aquell desbordat riu;
I fins Blasco, que 'ls moros coneix bé en nits de vela,
I llur ardits, se torba, del cas aquell recela
I abat son front altiu.

Pero es refà de pronte per l' esperit sostindre
Dels seus, i la memòria venintli de son fill,
Ja espleta de coraje, d' intens deler de vindre
En brega ab tots los moros, i 'l camp corre a previndre
I a fer cara al perill.

A sos tinentes convoca, de Déu també al ministre (2),
Que en la congoixa és sempre lo millor conseller;
Ab ells la força explora d' aquell perill sinistre,
I en va al seny llur demana que dicte i suministre
Un plà d' obrar certer.

També la opinió esburga d' uns propis, que, eixits
Anávenli a Morella socós a demanar; [d' Ares,
I que entre la torbisca, que 'ls ha açotat les cares,
La host han topat pronte, veent focs d' alimares
Davall d' aquell pinar.

S E I D I A

En và: ignoren los propis dels moros la pujada
Nocturna, pos ells d' Ares eixiren molt abans:
No saben de Belatxo la feta, ai! quánt plorada!
Sols conten de la vespra l' atac i retirada
Dels moros baix als plans.

Per fi 'l sagrat ministre diu:—Tota la fiança
Fiquem en Déu, qui dona victòria a qui li plau:
Pos no ab potents eixèrcits en guerra més s' avança,
Sinó ab oració ardenta, que l' home a Déu atansa,
I d' Ell l' ajuda atrau.

«Pregant, i ab penitència llavant tota brutícia
Que al fons del cor s' assola quan dins té lo pecat,
Es com en les batalles Déu dóna la perícia
Per vèncer, i qui tomba lluitant per la justícia,
Lo cel té assegurat.»

Diu; i ells agenollantse del capellà a les plantes,
De llur ocults delictes fan humil confessió:
Les mans del sant ministre s' eleven perdonantes,
Donantlos a l' absòldre 'ls ab les paraules santes
La pau ab lo perdó.

Divina cerimònia, que té per santuari
D' aquell pinar l' esgambi com ampla catedral;
Los pins, a un vent ja feble, fan d' orgue i d' incensari,
I 'ls àngels entre 'ls núvols s' assomen a mirarhi
Del cel al soportal.

Llavons ja ses ovelles blanquíssimes l' Aurora
Pels camps del cel blavissos traía a pasturar:
Al vòre 'ls plens de monstres, d' esglai se descolora,

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

I com la feral turba ses reses li devora,
¡No fa més que plorar!...

Les cristianes esquadres valentes se remouen
Les armes revestintse del Capità a la veu,
Les últimes arengues i resos sagrats ouen,
I en files ordenades pinar afora mouen
Seguint la santa creu.

¿A ònt van?... Ab vista d' àliga Don Blasco bé que
Que 'ls moros fan sa base de lluita Galintort; [atina
I així de flanc i espala combatre 'ls determina,
I per juntarse als d' Ares la Mola abans domina
I d' ella fa son fort.

Allà cent fa pujarhi manats per Calaterra
Ab l' orde de donarse les mans ab los peons.
Tots junts podrán defendre aquell llom de la serra,
Mentres a la Canada (3) farán en pilot guerra
Lo gros dels esquadrons.

Ja 'ls moros se 'n adonen arreu de la presència
De la host morellana; l' espant llur pits corprén;
Sa venguda temfen: no ab tanta diligència,
Mes pronte la sorpresa mudant en violència,
L' atac mouen corrent.

Hadrí, severes ordens llançant, los conté apenes,
Com bous esbarradiços que 'l manso no 'ls conté:
Mes les tropes cristianes enfront veuen serenes
Parades i terribles... les turbes agarenes
Amainen son alé.

S E I D I A

Se fa per tot silenci, preludi de batalla,
Don Blasco l'aprofita los seus així arengant:
«Cristians, aplega l'hora: teniu la vil canalla
Davant, que aquestos pobles ab llei torpe avassalla:
Déu vos està mirant.

«¿Perdonarèu als braços ferir a tota ultrança?...
¿Doldràvos sang i vida donar per nostre Déu?...
Si algú és covard, que fuixga, que tire escut i llança.
Cristians: nostra victòria la Creu té per fiança:
¡Avant la santa Creu!»

Diu, i donant eixemple, se llança a la carrera;
Darrere d'ell arranquen bravíssims cavallers.
Gran crita fan los moros: la colla aventurera
Del caid Belatxo a rebre' ls ja corre la primera
Muntant grentxuts corsers.

¡Gran Déu, quina topada! Aixina Segre i Ebre,
Si ab grans desgels los torna Pirene plens d'orgull,
Quan cadascú en sa gola voreu a l'atre rebre,
D'onades, que coronen bromes blanques com gebre,
Fan espantós rebull.

Després, de les dos bandes amplíssimes a onades
Los combatents se topen a tot lo llarg dels rengs:
Oh, Déu! quin terratremoll! quins bacs! quines llançades!
Ja avancen les rengleres, ja reculen delmades,
Mostrant amplíssims trencs.

Empero les cristianes romanen més sanceres:
Bé hu vorán de la Mola los terolans peons

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Sens més que dels dos bandos aguaiten les banderes,
¡Pos quántes d' Alà en cauen, seguint en alt llaugeres
Les de cristians blasons!

Mes cóm! ¡ara reculen les de la banda dreta
Del capità dels moros al colp del dur alfang!...
Qui, endivinant d' En Blasco la ben ordida treta,
Pretén desbaratarla, si porta la desfeta
Del d' Alagó al dret flanc.

Gobèrnenlo Arnau Pere, Savit i 'l fort Peralta,
Qui en và al Morás li apunten les llances al costat;
L' encontre als tres desmunta, la llança als tres los salta:
Així a naus enemigues romp lo bauprés, més alta,
La nau mestra, en combat.

Això 'ls val, que no 'ls toque la fulla damasquina,
Que en mans del Moro aterra com llamp abrasador;
Mes, ai! ¡bé toca als atres, dels qui ne fa estesina!
Com alts pins arrestella furiosa terbolina
De Març revoledor.

Aquells fills de Morella moriscs, qui a la llei nova
Passats eren pietosos, lo sant bateig rebent,
Ai! d' atre bateig ara, de sang, passen la prova,
Pos a d' ells l' almeixía d' Hadrí la vida roba
Encarnisadament.

Mentres així 's batalla del plà en la extensa arena,
Per banda esquerra Blasco mortals estragos fa:
Belatxo i sa gran colla ja no li donen pena,

S E I D I A

Morts uns, lo capdill i atres fets presos, la cadena
Als muscles porten ja.

¡Oh, quánts baix de sa espasa, i la del gendre Anglera,
Qui d' ell no 's dessipara, quánts moros han caigut!
Així la dreta mora desapareix sancera;
¡Horrible sort! un bando a l' atre s' atempera!...
Cap d' ells venç ni és vençut.

Ací del gendre invicte de Blasco la façanya
Cal dir, com a Belatxo, valent, féu presoner:
Quan ronca més la brega e inutil veu sa manya
Lo Moro, i cóm Don Blasco en l' ala esquerra guanya,
Bramuga així altaner:

«Ramat de blans borregos, jo torne a batre' m ara
Tot sol ab lo caid vostre o ab ell i son tinent.»
«Ab lo tinent tens massa—Guillem diu plantat cara—
Que 'l Capità en vils gossos com tú jamai repara:
Espera 'm al moment!...»

Diu, i calant la llança, i amollantli les brides
Al cavall, ja s' afúa dret al provocador,
Del xoc primer a estelles les llances van partides,
Se trauen les espases, i mai les ha brandides
La força ab més furor.

¿Hau vist com en la encrusa lo ferro que caldeja,
Mallantlo braços jovens, si 'n trau d' espurnegall?
Aixina de llurs glavis lo tall dur espurneja,
I a colps tant fermes, ja 'l moro, ja Anglera se bandeja
Damunt de son cavall.

I estrenyen més la lluita: la espasa és poc valenta
Per desfogar la ràbia que ronca dins sos cors:
Lo moro al cristià es llança ab tofa sa corpenta,
I, abraonantlo, traure 'l del llom del cavall tenta
Fent un suprem esforç.

En cas tant dur Anglera fervent a Déu invoca,
I no l'atterra 'l Moro, mes este és aterrat;
Pos lo cavall d' Anglera d' un salt fuig i 's desboca,
Ab lo que 's venç Belatxo i a terra cau de boca
Quedant allí eixancat.

Guillem torna i desmunta, i 'l peu d' amunt la esquena
Posantli, diu: «Rendixte o et dono ara la mort.»
Belatxo vol referse, pero Guillem l' enfrena
I al seus cridant los mana que 'l lliguen ab cadena;
¡Qué afronta per a un fort!

Així d' aquell brau moro s' acaben les maleses:
¡Quin goig quan a Constança Guillem ho contarà!...
Mentres açò ocorria, veent Blasco malmeses
Ses gents de l' ala dreta, del gran Hadrí acomeses,
A deturarlo va.

Passant Blasco encoraja son centre, que 's desplega
Llavons manat per Brusca, tirant los dards a rius.
Blasco als més forts s' emporta, davant tot hu doblega,
I ab Al-hadrí encarantse, se mou entre ells tal brega,
Que més no han vist los vius.

Dirieu dos galeres entrant a l' abordage,
Dos elefants que rinyen a colps de colomells.
Gran Déu! lo camp se torna mar grossa en jorn d' orage,

S E I D I A

La sang a regalls corre de l'espantós carnage:
¡Moments suprems aquells!...

¿Qui vencerà?... En Sant Pere, l'altíssim promontori,
D'allí aguaitant la lluita, s'assoma l'Ermità:
Sa horror li aplega en ales de frèsteg rebombori;
I, nou Moises, del cingle fent son propiciatori,
A Déu pregant està.

I Déu en aquella hora la victòria decanta:
Es l' hora de mes-día, lo cel ja s'ha aclarit.
Propici Déu escolta del sant la oració santa,
Pos revestix a Blasco de nou valor que espanta:
Pareix atre David.

Sos nous esplets dels moros rompen la valentia;
L'espant carpint sa cara, se gira Al-hadrí i fuig.
Son vergonyós eixemple seguix en tropellia
Sa gent: los forts sols busquen guanyar del Coll la via,
Deixantse al plà'l rebuig.

¡Quin desgavell! ¡quin pànic dels moros s'apodera!
Les mijes-llunes cauen com messes per la falç;
Los rengs tots s'avolumen corrent a la carrera,
I morts i arreus trapijen com blat batut en era,
¡I 'ls cristians a l'encalç!...

Ja Ariel en ses arts males virtut bastant no troba;
De la creu a la vista fugen los mails esprits.
En và ab los ulls encesos conjurs i conjurs prova:
L'esglai és qui governa, i als fugitius los roba
Fins l'esme i els sentits...

JOAQUIM GARCIA GIRONA

I quan lo tropell puja del Coll a l'alta vora,
Als derrotats aguarda més espantosa sort:
Los terolans, que esperen un hora i atra hora,
Com braus lleons se 'ls tiren, als que la fam acora,
I arreu llançen la mort!

Fins que, esmossats, llur glavis, de tant ferir, no
Com ganiveta usada, que té engreixat lo tall; [tallen,
I encara pujen moros! i als d'Ares forces fallen
Per a matar, i 'ls deixen que ençà del Coll devallen
A tombs roques avall.

Quan Déu te vol que assoma la Mora aventurera
Allà en una revolta pujant de Benassal.
Los moros veu que tornen fugint a la carrera;
S'atura... va ella a soles... se lleva la visera,
I fa ab lo corn sinyal.

I 'l gran cavall que munta, sentada en sella, airosa,
Fent empinar, li salta del cap a ella 'l capell;
Son front descobert queda de blancor espaïosa,
I entorn cauli a cascades, com d'aigua tenebrosa,
Lo solt, negre cabell.

Los sarraïns, que 'l pànic escualla i atropella
Més que de les espases cristianes lo brumit,
Alçant lo cap s'aturen davant la visió aquella,
Com naufragats qui entre núbols columbren la alta estre-
Polar en fosca nit. [lla

S E I D I A

I un crit ix de ses goles: «¡Oi nostra gran gue-
I'l pànic en vergonya de sopetó mudant, [rrrer!...]»
Reculen i la esperen formant grossa rimera,
I als d' Ares plantant cara, davall de la cinglera
Se van parapetant.

També 'ls cristians la veuen notant sa gallardia,
I—Anem!—diuen uns jovens—anémla a capturar!—
¡Què fembra més formosa! D' Artal ella és l' harpía!...
Són vint dels que formaven d' Artal la companyía.
Ja sense més parlar,

Del Coll per la dreçera los vint baixen alhora,
Saltant margens i feixes, al sol del gran barranc,
I pèl sorrat de roures, que creixen a la vora,
Enllà de la revolta van aont està la mora
Encara gallejant.

Hadri, en això ja aplega de baix de la Canada;
Quedat s' era ab los últims qui més s' han defensat
Dels braus mastins de Blasco fugint la quixalada:
Los d' Ares no l' aturen, que en cara sa mirada
Los dòna feredat!...

Cara a sa terra al vore 's Hadri, s' envalentona,
Se planta, i ab veu forta sos fugitiu conté:
Allà veu a Seidía, i açò més l' espolona;
Ja' s gira, i de referse les ordens arreu dòna
I encén en tots l' alé.

De sobte s' òu gran crita dellà aont està la bella
Morassa: de la vista se és fusa en un en-sec...

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Los vint, amagatontes, pujant per detrás d' ella,
L' han cercada... Mes gira son cavall la donzella
I fuig com rellampec.

¡Ai, desgraciats! De sobte del carrascal los ixen
Cent cullerans, que havia la Mora allí emboscats:
Als vint, cavallers jovens, ataquen i ferixen,
I, ab ràbia i desespero, per més que 's resistixen,
Tots queden subjectats.

Camí de Culla ordena portarlos la amassona,
I puja aont són los moros, i aixi repta a Al-hadrí:
«Açò què és?—diu—¿Morella no és ja vostra corona?
Per Alà 'l gran!... ¿La història dirà que jo, una dona,
Deguí obrirvos camí?»

Pero, entretant ja assoma Don Blasco, ferro en vaina,
Ab sa triumfant mainada, com vencedor clement;
Sorprés, veu que dels moros l' alé encara no amaina;
Mira allà llun a Culla i el ferro desenvaina
Als seus així dient:

«Valents: allà veig Culla, i ací les sarraïnes
Despulses, que, referentse, mos tapen lo camí.
Allà aplegar no us mano (¡i el fill me té entre espines!)
Mes lo camí escombeume d' aquestes gents rōines:
Demà estarem allí.»

Diu; i acomet als moros ab més cor i bravesa,
Com pluja, que és més forta quan fa 'l segon ruixat;
Ara té 'ls setcents d' Ares que ajuden sa acomesa;
«Pujeu fins aquells cingles—los diu—en ala estesa!»
I ell Coll avall combat.

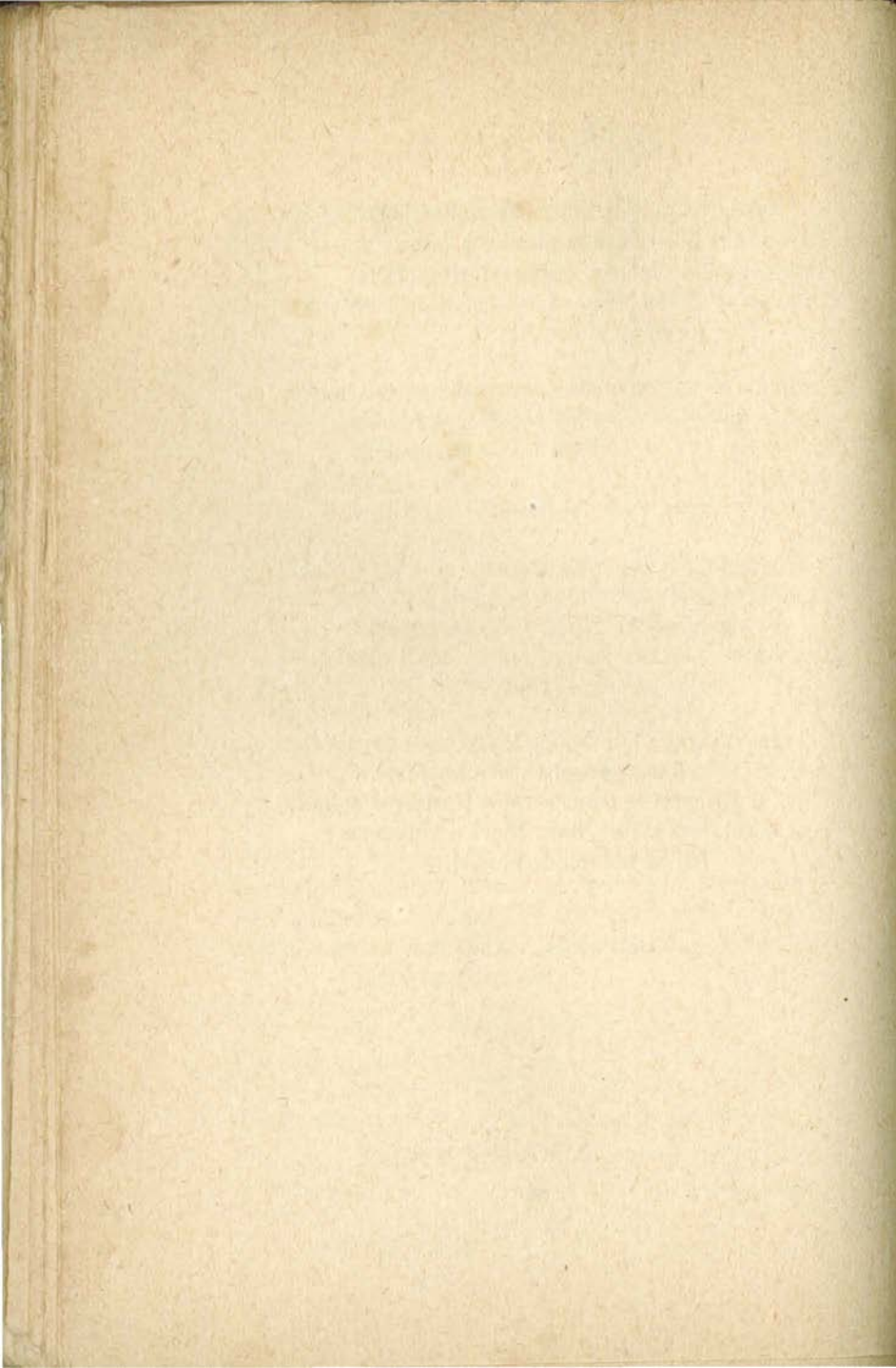
S E I D I A

De puig en puig la lluita, de vall a cingle salta,
Per aont la host mora la nit abans pujà:
Dubtosa és la victòria, corage a nengú falta:
Si fe als cristians anima, també als alarbs ecsalta
La fe en lo seu Alà.

Seidía ab sos de Culla destres arquers, braveja,
I blanc de ses sagetes los caps fent de la host
Cristiana, és com victòria final ella cobeja!...
En và! la estrella adversa tan sols al cel dardeja,
Que 'l sol del triumf s' ha post!...

I 'ls morellans més aire prenent, ail l' estermuni
De tota la host mora qui-sà daría fi,
Si no vingués amiga la nit, i ab son domini
D' apartarse als dos bandos fes pendre 'l determini
Per ben opost camí.

I dins d' Ares s' alberguen les tropes morellanes,
A Benassal los moros repòs van a buscar;
Quan d' Al-hadrí la tropa torne a les terres planes,
A la mitat llurs mares, llurs dones o germanes
Ai! bé hauràn de plorar!...

CANT QUART

L' ESCLARIMENT

Al rompre 'l dia, Seidía i Artal ixen de Culla muntats en cavalls, i peguen cap al riu de Montlló.—Pujen vora amunt i apleguen a la cova de la bruixa Bòia.—Seidía li demana claricies de la seua naixença.—Entrada en la cova.—Esprits i fantasmes.—Aparició de la mare de Seidía.—Anada al Mas dels Aladerns.

Canteu ferm, rossinyols,
los qui gentils passades
del riu Montlló ensajeu pels carassols:
cauteules regalades,
que 'ls espinals florixen
i 'ls amants a esplaiarse al camp se 'n ixen.

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Una parella, Artal
i la triumfant Seidía,
en sengles poltros deixen lo casal
de Culla al rompre 'l dia:
L' Abril sa joia vessa
al pas d' ells, i se 'n fan ebriacs apressa.

Ell ja està bo i curat
del mal de sa ferida;
la d' amor, al revés, més l' ha nafrat;
los tres mesos de vida,
cuidat d' aqueixa mora,
hauràn tengut malícia endenyadora.

No endossa ella els arreus
guerrers, sinó una vesta
d' estam blanc, que li baixa més dels peus;
vel llistat a la testa
reté sa cabellera
que aniria del vent volant llaugera.

Capritxo u art subtil,
sa beltat no vol joies:
tant sols una faixeta al cos gentil
de flors de seda a toies,
que més la doble poma
del pit fa sobreixir, pit de coloma.

Mirantla ell ab entxíç,
diu ella:—Aquesta eixida
te farà bé: ¿no veus quin paradís
de bosc polent de vida?...

S E I D I A

L'airet, la pau, la fresca
son medicina al cos i al cor son bresca.

—Lo que jo veig, madona,
eres tú, i açò 'm basta.
—¿I en mi què veus?—Què veig? d'amor font bona
que un home mor u tasta;
un cel de formosura,
al costat de la qual tot es llejura.

—No 't crec, gran lausenger,
que estant tú dins València
més d'una haurà sabut ferte plaer,
que allí d'amor fan ciència.

—Si tant sabs, dolça amiga,
¡ben inutil serà que 't contradiga!...—

Canteu ferm, rossinyols,
los qui gentils passades
del riu Montlló canteu pels carassols;
canteules regalades,
les que, si us congemina
l'amor, canteu de nit ab veu divina.

—Pos disme ara aont anem?—
fa ell. I ella:—M'estimes?
—Ja no!—Pos fora: lo camí desfem!
—Tampoc!—Pos no t'emprimes
en amar: a esta empresa
has de portar cor gran i ànima encesa.

—Gran Déu! i ho dius a mi,
qui sols per tú respiro,

JOAQUIM GARCIA GIRONA

qui no més dels teus ulls bec lo raig fi,
nord únic aont me giro!
qui en tú el pervindre poso
I'l passat, no essent teu, contar no goso!...

Per resposta se 'n riu
ella tant amorosa,
que l' amor, sobreixint com creixent riu,
va a rompre la resclosa.
Mes frenant ses onades,
i mudant de colòqui, diuli:—A osades,

de Blasco noble fill,
eixe coltell que portes
diu ben clar que de guerra eres capdill
i esperes lluites fortes.—
I Artal, al nom del pare
i de lluites, així com si trencare

l' entxíç qui l' ha encantat
d' ençà que entrà dins Culla,
— Mon pare!—fa, i se du la mà al costat
aont té la tallant fulla.
—Cavaller soc: va armarme
l' emir Seid, i mon pare va enviarme

a Culla als braus peons,
d' Ares a la frontera
a ensajarme ab tant destres campeons
i a Culla fer peitera!...
Oh, Déu! què hai fet, Seidía?
cavaller i hauré feta traïdoria?...—

S E I D I A

Així 's plany lo guerrer.
I ella:—¿No te 'n recordes
què en lo camp del honor pres te vaig fer,
segons tú, ab dolces cordes?...
No eres fals, si una dona
te fa pres, essent jo qui t' apresona!...

Mes, si estàs penedit,
dend' ara 't deixo lliure
per tornarte 'n als teus.—I ab fresc clafit
la bella esclata en riure.
Als xops les tortoretas
li responen planyent ses amoretas.

Seguixen vall amunt,
racó d' esprits i fades,
de les gents nomenada prop i llun (1):
les gents, atemorades,
ne fugen: d' allí ixen,
és la correnda, els mals que 'ls afligixen.

Seidía al seu amant
seguix fentli contalla
dels fets d' Ares, dels quals era ignorant.
la part que 'n ha pres calla;
tant sols trista deplora
de dos nacions la guerra assoladora.

Ja en açò son a un lloc
tant fréstec, tant horrible,
que l' altíssim rocam de cel un poc
no més deixa visible:

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

brúfola allí i poruga
l' aigua verda del riu saltant remuga.

Llavors ella frenant
son poltro i posant cara
com aquell a qui ve un pensament gran,
—Cristià—diu—punt és ara
de dir la causa oculta,
qui vui dins d' estos cingles me sepulta.

Ou bé: mon naiximent
no 'l sé: encara és misteri
dins del cor d' esta serra i d' esta gent.
I haja jo als llims de ferhi
baixada, a una endivina
busco que 'm traga 'l dubte i mala espina.—

Ell la escolta esglaiat,
més groc que un pà de cera.
I Seidia:—No 'm vols! ja t' has gelat!
—Quí eres, quí, entxicera?
no 't sap esta muntanya:
i dius que a estos serrans no eres estranya?...—

diu Artal.—No eres filla
del caid de Culla ausent?
—No hu sé—ella fa:—sols sé que soc pubilla
d' algun mas d' esta gent;
que òrfena soc de mare,
i no sé, a darreríes, qui és mon pare!...

—Cas estrany!... I a València—
diu ell—en sa gran cort,

S E I D I A

mai t' ha parlat nengú de ta ascendència?
I ella:— Quín desconort!
Jo sang neta 'm creia
de l' emir... Prest mon somni 's desvania!...

Me crida un jorn l' emir:
«Nena, eres casadora
i és punt de dirte lo que t' hai de dir:
d' amor pairal pinyora
vinc dantte, mes la joia
no tinc d' ésser ton pare, bella toia!»

—No tant estamordida
m' hagués un llamp deixada
com tal sentència mai, mai, presentida...
Del pasme ja tornada,
caic a sos peus plorosa
«Pare meu! si que hu sou!» cridantli ansiosa.

«Oh pare, a qui la veu
del cor sempre m' ha dit
que us done jo eixe nom: no 'm renunciieu!»
Confús ell i eternit
m' aixeca i vers la porta
suau m' espeny... Per qué no quedí morta!..

A l' endemà real
carta de senyoríu
me donava de Culla i Benassal,
allí aont més ample 's diu.
Jo, creent la clau tindre
del meu passat, de mantinent vaig vindre.

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

—I has fet molts escorcolls?
—Molts; pero aquests serrans
ni del cor ni del morro son gens molls.
Mes tinc records llunyans
d' un mas en ma infantesa
i d' una ama, que 'm duia al pit suspesa.

—Sí que és cas!—Artal diu.
I ella al cavall picant:
—Toquem, que ahí dalt haurem de passà 'l riu.—
Ben pronte hi són trotant.
I ella afig carassera:
—No passaràs valent esta passera?...

—Esta—diu ell—i cent.
—Pos baixa—diuli encesa—
i a desmuntar ajuda 'm prestament.—
Què ou? sense peresa
ell a rébre la salta
del cavall, i junts queden galta a galta!...

Desfentse ella, a un pastor,
que enllà canta, lo crida
a que cuide els cavalls en la frescor
llevantlos sella i brida.
Ja els dos se determinen
i la por de passar lo riu dominen.

Un pi tombat del front
del cingle, ab sa gran soca
damunt l' aigua esbarrada fa de pont
jagut de roca a roca:

S E I D I A

pel pont Seidía atusta,
després, menys brau, Artal passa la fusta.

De sobte ouen ganyols
de cervals o raboses
i bufits de grans serps entre els cudols.
«Calleu, bèsties ronyoses»,
fa una veu revellida,
que s'òu prop i pareix que de llun crida.

«¡Adins! a vostres caus!—
seguix la veu aquella,—
i deixeu que ací apleguen eixos aus
que amor du i emparella...»
Cras, cras—xilla una gralla
de roca en un relaix... després tot calla!...

«Moixeta, a un colomí
vas vui amarinada?»
torna a oirse la bruixa. «Per què ací (2)
no 'm portes cogullada?»
Dit açò, encorvadeta,
a la encontra los ix una velleta.

—Bòia!—exclama corrent (3)
cap a d'ella Seidía,—
a tu vinc, a que 'm tragues d' un turment
tornant ma nit en dia.
Naixquí en estes muntanyes,
mes nengú dirme sap de quàls entranyes.

—La nit ceta 'ls segrets—
diu Bòia—és lo misteri!...

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Fills de carn, còm veniu a estos endrets?
D' esprits açò és l' imperi...
Porteu fe?—Sí.—Corage,
i seguiu fermes, que dur serà el viage!—

Per uns forats del pany
del cingle, així com portes
per aont ses aigües del Quinyó l' estany (4)
buida en les plujes fortes,
ja els entra adins la bruixa,
remor d' aigua als amants lo cor afluixa.

—Beveu ara—ella els fa—
beveu d' aquesta vena
que ve del Paradís: oh riu Jordà!...—
I una pitxera plena
als llabis els aplica
que 'ls retorna i lo cor els fortifica.

—Adins més!—I com vent,
pos fúria la ebriaga,
cova adins, un gorgontxo tort, pendent,
empòrtase 'ls la maga...
Fan cap a una atra cova
aont la bruixa per ferlos llum ja 's troba.

Fa llum ab un metxó
i brases a bufades,
i sa horror tota mostra el covartxó:
llar negra, aont n' hi ha penjades
de l' art magic calderes,
per a unguents: a un racó criba i graneres

S E I D I A

Per un traü més adins
entren i terbolina
se mou, com d' un gran vent qui açota els pins.
—Los *Duendos!*...—Boirina (5)
d' esprits rebrumint passa...
suor freda als amants lo front transpassa.

—Ah *Ulls de sang!* malfatans! (6)
Bòia els diu—vil rabera,
que gojeu d' enguerrar als cors humans
i encendre 'ls en quimera!...
Lo món quànt guanyaria
si mortals vos tornasseu algun dia!—

I als dos:—Açò és no res:
corage.—I atra volta
per lo traü de la cova els entra més:
un pas de baixa volta,
pendent... Qui sab quànt dura
tal passage per dins la regió obscura!...

I Bòia marmolant
ab dites misterioses
sense aturarse, als dos amants mirant.
Llurs cares blanquinoses
d' esglai veu, i s' afana,
es conjura, i la ràbia fins la encana!...

Ara açò li ouen dir:
—*Mal d' Ull* (7), aont jaus tu ara?
mal esprit, qui ab ta ullada fas carpir
la més bledana cara?

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Guai de tú, si a esta hermosa
fas mall!...—(Llança un reflet la roca ombrosa).

¡Quin raig! hau vist? no és llum
del metxó, és lo *Maligne*.—
diu Bòia,—qui dins roca és pedra-llum,
dins d' un cuc, màgic signe;
si en ull d' amant se clava,
a la fembra que 'l mira la fa esclava.—

Ací peguen los dos
un sortit i 's somriuen.
Bòia hu mira i li és ben agradós
com, esmortits, reviuem;
i amolla, desdentada,
per a animarlos, buida carcallada...

Clac! clac!—fa lo ressò
de l' eco allà en l' altura...
—Hau oit?—Bòia fa—és l' *Esprit Burló!* (8)
mai d' escarnir s' atura!...
Es força anarli a bones,
perque diu picardíes a les dones.—

I així van per tals llims
bregant ab més fantasmes.
L' esglai torna als amants, i més abims
travessen ab espasmes.
A voltes, per palanques
passen d' aigua callada grans estanques.

Fins que a un lloc de clarors
entren, com d' atra Alhambra

S E I D I A

lo retret de les joies i tresors.
Allò sembla una cambra
real ab grans pilastres
i arcs arabescs de pòrfids i alabastres.

—Del gran Princep mansió
és esta, criatures
de carn—diu Bòia:—féu adoració
d'humils intencions pures.
¿Qui 'l cancell desforrolla
del misteri, si humil no s'agenolla?...

—Esprít gloriós, què féu?
Vos qui sempre propici
sou a qui us prega: cóm no m' escolteu?...
Vos duc dos en desfici!...
Mireu, aquesta nena
gran fe us porta: lleveuli sa gran pena.

Açò dit, de repent
ix d' un trau de la cova
un filoc com de fum d' incens ardent
qui creix i se sostova...
i va prenent figura (9)
d' una dona de blanca vestidura.

¡Ai! ai!—fan a una veu
los dos, i en-terra cauen.
—Filla—diu la Visió,—del sí de Déu
vinc viu: tos prec m' atrauen.
—Mare!—esclafix Seidía,
i abraça l' ombra en và, com qui ensomía.

JOAQUIM GARCIA GIRONA

—No, cos no soc—la Veu
fa,—ni estic de natura
d' amar ab foc ni rebre 'l del cor teu.
Oh fruit de desventura!
cóm vens ací fadrina?...
Jo, qui a d' eixe trist món te deixí nina!...

—Mare, digau quí sou!
Es l' afany de ma vida!...
Que no us trobe sinó dins d' este pou!—
—Si al cor, filla, estrenyida
ací jo te tinguera,
fusa en la meua amor, quant te diguera!...

Porteume ab vos!—Ai filla!
records en les boirines
tinc d' eixe món, qui ja per mi no brilla!
jovenesa, borines...
vestits, joiès, caçeres...
Ai! mon erro van ser estes darreres!...

Un dia, jove, hermós,
l' emir vingué i caçava:
«Ma bella, em permetreu caçar ab vos?»
i a mi junt, cavalcava.
«Què us plau molt la caçera?»—
Li dic. I ell: «La de cors, molt, entxicera.»

«Senglar!»—en aquell punt
fan les veus dels qui caçen:
i caçadors i cans toçal amunt!
«Deixem—diu ell—que passen.»

S E I D Í A

Ai trista recordança
d' un esclat de passió i dolça esperança!

»Fugiu, records, fugiu:
font freda, edra enramada:
per què importuns a mon esprit veniu?»
«D' amor m' haveu clavada,
Ores, sageta dura,—
diu ell—i morc, si qui 'm ferix no 'm cura!»

Seidía fa un sortit
i 's gira a son amant.
La Visió: «A qué dir més? estava escrit!
Per l' aire un bes sonant,
una anell i promesa:
València!... i sa corona!... i sa bellesa!...

Ai!» Calla la Visió.
Llavors Seidía:—Oh Mare
Ores: dente aquella hora i ocasió
dec dir a l' emir pare
llegitim, natural?—
«Sí; n' és penyora aquella anell real.»

—Aònt la teniu?... Delere!...
sou morta!... I dente quàn?
que jo tota ma vida em desespere
i ne soc ignorant!...
«Ai filla! és cas ben greu,
i no vullgues que 'i conte jo, per Déu!...

»Dels Aladerns al Mas (10)
ves, aont al món vingueres:

allí en l'ama, si viu, hi trobaràs
qui 't done noves veres.
La anell del meu espòs
guarda, i sap un sinyal que tens al cos.

»I adéu! que millor fi
tingues que jo, i un día
Déu bo que 't torne de ta mare al sí!...
tria la millor via.
I no 't dic més: hu implica
que d' este món ad eixe no 's predica...

»Ah! i eixe del costat?»
—L' amant és del meu cor,
oh mare, qui a ma vida s' ha lligat.
«A l' amor tinli por,
deprén de mí, Seidía,
nom que, de Seid l' emir, te posí un dia!...»

Dit açò, s' esbargix
la Visió, i la encantada
retorna, i—Ai ma mare!—repetix
a crits, desatinada...
Llavors Bòia els ensenya
un clavill, qui clareja entre la penya,

dient:—Ahi està 'l camí:
torneu al ros imperi
del sol; que vostre afany tinga bon fi.—
Ells los caus del misteri
deixant muts, tremolosos,
ixen del riu Montlló als racons ombrosos.

S E I D I A

I encara enlluernats,
un de l'atre en los braços
se tiren, fins quedar los cors juntats,
los cors, com mai, voraços...
De sobte ella despresa
d' ell, i ficantse sèria, així s' expresa:

—Cavaller, has oit?
sang real dins mes venes
si que bull! Es ma mare qui hu ha dit!...
Dels ulls cauen les benes!...—
I'l cap girant, semblava
que pleitesía als roures demanava!

De pronte toca 'l corn,
i 'ls ecos llun bramuguen...
Du el pastor los cavalls.—Es molt enjorn—
diu ella—i qui-sà puguen
los poltros a bon pas
durmos ans de la nit ad eixe mas.—

Diu, i muntats tresponen
l' ombrós Boi faldejant.
Pel mas pregunten als pastors. Responen
aquests:—Tiren avant:
no amollen lo camí
del bosc, fins Foia d' Ores, que és al fi (11).

—Nom de ma mare, Artal.
¡Cóm ompli estos endrets
ab sa aulor bona aquella flor capdal!—
—¿No serà açò segrets

JOAQUIM GARCIA GIRONA

de l' art màgic?—repara
ell, i reptantlo ella:—Qué dius ara?

—No has dit que duies fe?
Ah fals! lo cor de dona
instint més esclarit i segur té.—
I's riu i l' acarona.
D' esta màgia ell captiu,
més que de l' atra, mirala i se 'n riu!...

—Veig ara més arrere—
seguix ella—en ma vida.
Tal volta ma infantesa al mas m' espere
de records ben nodrida.
Oh veus d' estes muntanyes!
cada pas me sembleu menos estranyes.—

I ella escalfantse així,
i ell, qui encantat la escolta,
sense fatiga han fet lo mal camí;
i al cap d' una revolta
—Lo Mas dels Aladerns!—
criden veentlo entre penyals eterns.

Un tranc li fa pegar
a son cavall nirviosa
Seidfa, i al galop lo fa aplegar
a la barrera closa.
Ix a l' estrèpit l' ama,
i—Ai! que és açò?—juntant les mans exclama.

No be hu diu, en sos braços
Seidfa cau i crida:

S E I D I A

—Mare dida!—apretantla en forts abraços.
I la ama fa aturdida:
—Tú?... vejam?... Sí que hu eres!—
I més abraços, crits i plors de veres!...

En tant, son acudits
los del mas. Entra Artal
i saluda. Tots miren atontits.
A sa cambra natal
porta l' ama a Seidía:
tot queda entre les dos clar com lo dia!

—Vejam: la piga al pit?...
Ací està!... I esta cara!...
I este mirar i riure tant garrit!...
Eres tú, així com ara!.,.—
Seidía ab goig la escolta
i deixa dir. La dida més se solta.

—I'm dius dida! saps ja
que un atra fon ta mare!
A esta cambra 't parí vintiun anys fa...
L'emir, filla, ton pare...
—Espera, contau fora
davant de tots—li diu la jove, i plora.

Se 'n ixen. Prop la llar
son l' amo, fills, pastors:
Seidía a tots saluda i fa sentar.
—Contau, mare.—Tristors
com aquells jorns—comença
l' ama—no 'ls pot concebre humana pensa!

JOAQUIM GARCIA GIRONA

—Ta mare saps qui era?
—L' afany és de ma vida!
—La rosa més gentil de primavera,
la estrella més polida:
d' ella ufana esta Serra,
no envejava a l' entorn cap atra terra.

—I era de quin linage?
—D' aquell de Ben-Açal—
seguix l' ama—llogar de bell parage
enllà de Culla.—Artal—
interrumpix Seidía—
¿no veus com tot consona i fa sa via?—

—Son pare era el faquí
més ric d' esta contrada,
i de més nom dins nostra llei musulí:—
seguix la dida.—Amada
d' un pare cap donzella
mai fon com Ores: este era 'l nom d' ella.

Guardada com joiell,
mes no ab forrolls ni claus,
son pare dúiala a caçar ab ell
per estos colls i fraus.
Ací sovint venfen,
i quin goig vore 'ls dos cóm se volien!...

Mes, just decret d' Alà!
Mal fi tal benhaurança
Devia tindre en dia no llunyà...
Un jorn, bella membrançal!

S E I D I A

va armarse gran cacera
de gent capdal serrana i forastera.

A Culla fon l' aplec:
d' alli, a grans cavalcades
cap a Montlló mogueren i Riu-Sec,
i amunt a estes masades:
la caça era a senglars
i cervos: duien cans a centenars.

Va vindre un de tants jorns,
que dende ací sentim
aquells clams i lladrits i so de corns.
Ahi fora mos n' eixim,
¡i què flor de cavalls
i cavallers i dones i vassalls!...

Com somni, per ahi dalt
passà aquella busnada,
pero 's destén al mas un senyor alt
i una dona muntada:
ell festejant ad ella,
i ella hermosa, que n' era maravella.

L' hora entre dos clarors;
un page los seguía:
apleguen, i segur que, com senyors,
fan fina cortesia;
i ell: «Ací farem nit,
serem contents de vostra taula i llit.»

Desmunten: reconec
de Ben-Açal la filla.

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Ella, cridantme a part, me fa este prec:
«Sigues fiel i senzilla,
i a tú sols daré a sebre
qui és este hoste que tens la sort de rebre.»

—«Alà!—dic per a mí:—
serà un caid de València?...»
I hala! a traure de l' arca lo més fi,
que 's té per a una urgència.
Lo meu home, els criats
i fills a netejar ben afuats!...

Van sopar i dormir,
i així que rallà el dia,
se llevaren, i prest varen partir
buscant la companyia
d' aquells de la cacera:
«Adéu—digueren—fins a la primera.»

I prou que van tornar
les nits següents, i aixina
mentrestant la cacera va durar.
Per fi un jorn la fadrina
me diu molt concirosa:
«Ama, parlarvos vullc de molt greu cosa.»

«Digau»—li responc. I ella:
«L' hoste, qui honra el teu mas,
és l' emir, de València fins Morella!
i escolta ara este cas:
ab mi ha fet desposori
segret en estos dies de desori.»

S E I D I A

Jo, a tal revelació,
no sé què li respondre.
Ella afig: «Res mon pare sap d' açò;
i me és força trespondre
d' ell una temporada,
pos de l' emir estic embarassada.»

«Alà!—esclato a les hores:
¿i voleu que al racó
d' un mas lo part vos vinga?» «Si—diu Ores;—
l' emir no és ocasió
de que ara me se 'n duga.»
«Oh filla—dic—faré per vos quant puga.»

Seidfa, ací, sorpresa
per no interrompre 's llansa
al coll de l' ama, i ab deler la besa.
Sa dida un punt descansa
i torna:—¿Cóm contar
lo comiat de l' emir quan se 'n va anar?

Apretats s' abraçaren
llarg temps juntant los llabis;
i al despendre 's, deu voltes se miraren
los ulls en amor sabis!
de saigs freqüents la espera
d' Ores va ser la petició darrera.

I cert, cada deu dies
no faltava un *guasir*
qui venia d' ocult per aspres vies
ab lletres de l' emir;

ella li responia
de igual modo, i en goig i pau vivia.

Sols sovint lo record
del pare la amargava:
pobreta! mai va sebre de sa mort!...
Van dir que al clot baixava
jutjant lo de sa filla,
perdó! un mal pas, que en l' honra deixa tilla.

Vingué a son temps lo part,
mes ai! ab apretura.
Ella, en sa por, clamava «Algú de l' art!»
i a un mas cóm se procura?...
Jo, ab llums de ma experiència
vaig ser son mege i rònega assistència.

I, oh goig! al món vingueres—
fa abraçant a Seidía—
com un' alba anunciant lo que vui eres,
sol al ple de mes-día,
«Aclameu la princesa!»
ta mare mos manà de goig encesa.

«Benèit siga Alà—
tots ferem—que esta nina,
filla d' emir, mos dona de sa mà:
siga nostra regina!»
I Ores: «Oh bona gent!
si, grans mercés a Alà per tal present!»

Mes ai! aquells goigs purs
gelà pronte l' orage

S E I D I A

d'angoixes i pesars i dolors durs:
lo mal del parterage
de colp li va amanèixer,
i fins a risc de mort furiós va creïxer.

¿Què fer?... jo estava folla,
també els meus: la malalta
desficiosa del tot parlant barbolla
del mal i febra alta:
«Ma filla!... Seid!... València!...
mon pare!...» dfa en mitj de sa alta ardència.

Criava jo un fill meu,
i dantli una mamella,
dava el murgó de l'atra al llabi teu,
Seidfa.—La donzella
pega un crit i s'afona
de sa dida en lo sí, qui la abraona.

I l'ama:—Entre 'l deliri
mirava allò rient
ta mare, com consol en son martiri.
«Me morc!—digué en moment
de seny;—a ma filleta
fes de mare!...» i al punt morí, pobreta!...

A Seidfa un desmai
li agarra, i cau en braços
de sa dida: tots s'alçen erts d'esglai;
qui va i li aplica als nassos
vinagre, qui la venta
al front, fins que l'alé per punts aumenta.

JOAQUIM GARCIA GIRONA

I—aont estic?—diu la ullada
girant vaga, erradiva,
fins que 'l seny recobrat, en gran plorada
se fòn sa dolor viva;
per fi la testa hermosa
alçant, pregunta:—Aònt son cos reposa?

Diu l' ama:—Lo portarem
del Bòi a la mesquita;
un any després a Culla 'l treslladarem
de Seid per orde escrita.
—Mare desconeguda
tants anys! per fi ta història me és sabuda!—

Seidía fa.—No engany
és la revelació
que hai tengut d' ella dins d' un lloc estrany!—
I conta de Montlló
a Bòia la visita,
que en tots curiositat i por excita.

Al fi en to solemnia
—Vassalls—diu,—ma naixença
Alà signà ab sagell providencial.
Del Seid l' emir semènça
i de la Flor serrana,
l' escut seré de nostra terra ufana.

¿No us ha aplegat ací
l' esplet, que a la frontera
d' armes contra nosatros fa 'l rumí?
gran guerra mos espera:

S E I D I A

corage! ma sang noble
en armes sabrà alçar tot nostre poble.

Ja en lluita hai probat sort,
i aquest bell cavaller
n' és clara mostra, pos valent i fort
l' hai fet jo presoner...
Vassalls, si hu mano un dia,
¿no juraréu que soc de Seid Seidía?...—

S' alçen aquella gent
i juren:—Aont se vulla
direm tot lo que fa a ton naiximent
en este mas de Culla.—
—Mercés a tots!—diu ella,—
si una 's pongué, jo naixc segona estrella.—

I ací el coloqui 's talla
per dar lloc al sopar,
mes, aquest començat, nova contalla
en taula 's torna a armar:
se torna a la infantesa
de Seidía: ¡i quant bella 's fa i palesa

en llabis de la dida
aquella edat boirosa
passada al mas en rústega florida!...
Com als set anys, ja hermosa,
que a Ores retirava,
l' enviat de l' emir se la emportava,

se la 'n duia a València;
i d' aquell punt sa història,

JOAQUIM GARCIA GIRONA

desplegantse en més clara transparència,
brillava en sa memòria.
Ben cert, que la jornada
resultava en clarícies ben granada.

A l'atre dia, el sol
ja eixit, comiat a besos
prenent Seidfa a l'ama en desconsol;
los dos amants entesos
com mai, per monts i valls,
se'n tornen cap a Culla en sos cavalls.

CANT CINQUÈ

GLÓRIES

Seidia és reconeguda filla de l' Emir de València Seid Abu-seid, i aclamada dels prohoms sarrains al castell d' Eslida.—Anada de la princesa i sa cort a Onda.—Festes que allí es fan: correguda de bous valents, torneig d' anelles i de canyes.—Arribada del Gendre de Don Blasco.

L' empinat castell d' Eslida
Sona ab clarins i bocines,
Que en les vallades veïnes
Despertem clams i retrans.
Sonen a cosa solemne:
Sembren clamors de victòria,

JOAQUIM GARCIA GIRONA

O grans ovacions de glòria,
O de ira popular, trons.

De Seid Abuseid la filla
Es allí reconeguda
Com a filla ben-naixcuda
De l' ex-emir valencià:
Los alfaquís, los prohomens,
Tots los caids de Serra i Plana,
Nom i honors de sobirana
A Seidía donen ja.

Per aixó els clarins ressonen
Quan, la assamblea acabada,
De brillant corteig voltada,
Ix la Mora del castell.
No campeja més la lluna
Quan ix més gran i redona,
Que la gallarda amassona
Voltada de son concell.

Hi va la Aljama d' Eslida,
Famosa en homens de ciència (1),
I en lo Regne de València
Oracle de gran ressó:
Allí el Cap de la host mora,
Al-hadrí lo de Burriana,
I 'ls cadís d' Onda i Artana,
Castelló, Nules i Uxó.

Los de Segorb i de Xèrica,
Los de Borriol i Alcora,

S E I D I A

Los de Culla i Almagora,
I atres, que esmentar no cal;
Hi és també Ariel l' entxiçaire
Ab sa mirada mai queta,
I, com un fill del Profeta,
Bon Déu! també hi és Artal!...

Tots eixos nobles prohomens,
Havent la causa estudiada
De Seidfa, ben probada
La acaben de definír:
Han oits de testimonis
Als del mas aquell, que un dia
Veren naixer a Seidfa
I varen vore a l' Emir.

I ells, que fidels a Seid foren
Fins quan cafa del trono,
I assil en son abandono
Forta Eslida li donà;
Ara que als rumís se 'n passa,
A Mahoma fent ultrage,
En venjança, vassallage
D' ells sa gran filla rebrà.

Ja 's percata tota Eslida
De tant falagueres noves,
I la dolçaina i les troves
S' ouen per tots los carrers.
Salut!—així que la veuen
Fan a la nova sultana,—
Tú eres nostra sobirana,
Serem tos vassalls primers!—

I la escalfor de la guerra
De totes bandes dardeja,
I aquells pits ardents fogueja
Ab lo sol primaveral:
Fins que ebriacs d'entusiasme
Que beuen a grans glopades,
Mart llurs testes escaltades
Junyix al carro marcial.

Pos Mart és lo de Burriana
Per son corage i corpenta,
Qui ab gran veu parlar intenta
I a Seidía proclamar.
Mes son parlament ofega
Del poble la algarabía,
Cridant: Que parle Seidía!
Sà veu volem escoltar!

Allavons munta en sa egua,
I avançant majestuosa,
Com nau que en la mar va airoosa,
Los fa aquest raonament:
«Muslims, d'Alà 'l gran la glòria,
Los més fidels al Profeta,
Dels fills d'Agar raça eleta:
Alà us guard perennalment!

»Dona com soc de braç feble,
En la guerra de Morella
M' hau vist caure com centella
Sobre l' invasor cristià.
¿Quín fat m' ha dut a la guerra
I a usar de ferrenya fulla,

S E I D I A

Més que de didal i agulla?
No hu sé, pero escrit està.

»¿Això, vassalls, no us demostra
Que sang corre en mes entranyes
Noble i ardent de façanyes,
Que 'l meu linage és de rei?
Sí, de l' emir Seid soc filla,
A qui sempre vassallage
Haveu dat, i és mon linage
Pur als ulls d' Alà i sa llei.

»Mes ai! conec a mon pare
Ara que de Alà renega ·
I al rumí enemic s' entrega,
Trist de son destronament.
No importa: si el Rei vos manca,
Alà sa filla vos dona:
Llavor de emir sempre es bona,
Anc en fembra res valent.

»Muslims: encara al cel brilla
L' estrel clar de la esperansa;
Tingau fe, que 'l jorn s' atansa
Del triumf i de la pau.
Oblideu la dissort d' Ares,
Que Alà permeté per prova,
I anem a la guerra nova
Ab més gent i ànimo brau.

»Lo rumí no és invencible,
I, si voleu que os hu probe,
Mireu aquest guerrer jove:

Es lo fill del d' Alagó...
Jo lo vaig fer pres de guerra,
Jo el vaig lligar ab mos braços,
I fins l' hai sotmés als llaços
De nostra llei i nació.

»Eslidans: que gent estranya
Mai mos trague de la terra,
Fem baluart d' esta Serra,
I a la lluita! hu vol Alà.
Si a València la discòrdia
Els obri als rumís les portes,
Que mai les muralles fortes
Els obrigam d' Espadà! (2).»

Calla, i atra volta els vítols!
Per aquells cims s' expandixen
I fins los oits ferixen
D' aquells dels veïns poblats.
Al-hadrí a consell de guerra
Als cadís presents ja crida,
Per a que cascú amanida
Sa host tinga d' homs granats.

I ordena que a recutarla
Cascú se 'n vaja a sa *al-cora* (3),
I a Onda, ab la lluitadora
Gent, façen cap diligents.
Onda, d' Espadà regina,
Que en la Plana els peus reposa,
I dins sa murada closa
Admet sovint moltes gents.

S E I D I A

La primera que hi fa via
Es la Cort de la Sultana,
Que se 'n ix, camí d' Artana,
D' Eslida un bell de-matí.
Veentlos baixar, la serra
Sos àstegs toçals enfila,
Com de soldats gegants fila
Formats al toc del clarí.

¡Lo sol ixent cóm se 'ls mira
Tants de ginets! ¡què juguines
Fa en llurs armadures fines,
Que relluixen com ell!
¡Cóm pinta capells i plomes,
I les banderes brodades
I les vestes viñades
Ab son daurador pinzell!...

Ja son de Onda a les envistes,
Ja als murs lo corteig aplega,
En l' alt alminar desplega
L' estandart vert l' almuedin.
Los veíns, que se 'n adonen,
Ja ixen portals afora
Per rebre a la reina mora
Ovacionant i aplaudint.

I del cel com a pinyora,
Que piadós Alà els envía,
Entren triumfant a Seidía
I li fan reals honors.
Ella tant los enlluerna

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Ab l' esclat de sa bellesa,
Son posat i gentilesa,
Que 'ls entxiça i guanya 'ls cors.

Ja també apleguen a Onda
Los dies següents les lleves
D' homens, presos a les glebes,
Gent brava i de tremp d' acer.
Los capitans que 'ls comanen,
Los cadís, son los més nobles
Senyors dels castells i pobles,
Ja dits, del voltant terror.

I somrient torna als moros
La desterrada gaubansa,
Missajera que s' atansa
Dende llur bell Paradís:
Ja Onda tota bull en festes,
Farán bous i jocs de canyes,
I atres invencions estranyes
Que l' enginy moro argüix.

Se prepara festa grossa
Per a honrar a la Sultana:
Los guerrers de més ufana
en la festa pendrán part.
Ja les mores més hermoses,
A qui amor, burló, fa xances,
Brodren vestes, proben dances
Dirigides pels de l' art.

Ja aplega el jorn de la festa
Tot radiant de llums i aromes,

S E I D I A

Que de les hortes i comes
Envien florits fruiters.
Ja els carrers tots formiguejen
De gent en festives robes,
Que, aulorant invencions noves,
Van famolencs de plaers.

Quan lo sol dalt la carroça
Es al terç de sa carrera,
La gent a la plaça espera
Dels jocs lo començament.
Los terrats d' homens se ericen,
A les finestres, com rames
En flor, s' assomen les dames
Los esguarts tots atraent.

De les dames la més bella
Es la sultana Seidía,
Que apareix com lo clar dia
Darrere una fosca nit:
Quan al mirador s' assoma,
Trona la plaça ab palmades,
De vítols de goig mesclades,
Que amor arranca a tot pit.

Li fan la cort i homenage
Hadri i los prohoms d' Eslida,
De sirventes té escullida
Corona pel seu voltant:
Ja per demanar sa vènia
Lo cadí d' Onda la plaça
Creua en un cavall de raça
Del desert, caragolant.

JOAQUIM GARCIA GIRONA

La festa és gran correguda
De bous, duts de les muntanyes,
Valents i de fines banyes,
Aont s' amaga el greu perill:
Lo ginet la clau entoma
Que la Sultana li tira,
I a gran galop se retira
La porta a obrir del torill.

Cinc cavallers són en plaça
Per a llancejar als toros,
I un estol de peons moros,
Que 'ls sabrán bé capejar:
Los ginets, fadrins, s' encaren
Casquí al balcó de sa aimía,
Per a ferli cortesia
Abans de en la brega entrar.

Sonen tabals i dolçaines,
I un bou solten a la arena,
Alt lo cap, corva la esquena,
Mufant i atustant arreu:
Corre tant, que apenes poden
Deturarlo els capejaires,
I pronte algú d' ells pe 'ls aires
volar i caure se veu.

Ja dels cavalls se 'n adona,
I, Déu! ¡cóm a d' ells se tira!
Lo ginet que a punt no gira
Brida al seu, està perdut.
Pero tots són ginets destres,
I quan lo bou se 'ls atansa,

S E I D I A

Li peguen tals bots de llança,
Que 'l deixen esme-perdut.

Cada sort els val palmades,
I més, si mestra llançada
La bèstia ben rematada
Deixa davant del cavall.
Llavons lo llançaire arranca
Al bou lo floc de la esquena,
I se 'n va a ferli 'n ofrena
A aquella de qui és vassall.

Quan ve que 'l bou tercer solten,
Un cavaller ix a plaça,
Qui, gallardejant ab traça,
Va a Sedía vènia a fer:
La Sultana es torna groga,
I, refentse, mal desfrega
L'afany ab que s' interessa
Pel ros cristià cavaller.

I Artal, lo gentil llançaire,
Sense esperar la resposta,
Valent al bou se li acosta
I el repta al dubtós combat:
La fera abaixa la testa,
Mufa i escarba la arena,
I estenent la corva esquena,
Se tira al cavall parat.

Una esperonada pega
Artal, i el cavall desvia,

I al passar lo bou li envía
Una llançada al copró.
Brama la ferida bèstia,
I al cavall d' un tranc s' entorna,
Artal a ferirla torna,
Mes, no fent cas del llançó,

Colp de banya al ventre tira,
En un ai! la gent esclata,
Creent que 'l cavall li mata,
Veentlo de mans alçat;
Pero Artal, ferm adreçantse
Sobre els estrebs, tant bé apunta
Del coll i el toç a la junta,
Que el bou cau mort i plegat.

Déu! de terrats i finestres
Se escapa tal cridadissa,
Que el cel, quan trona i graniça,
No fa més forta remor:
Artal la llista arrancantli
Al bou a punta de llança,
Sense desmuntar s' atansa
De Seidía al mirador.

—Sultana—diu—¿si benigna
Mireu esta curta mostra
Del meu valor, a honor vostra
Riscada, la acceptareu?
I ella, fingint cara sèria,
Diuli:—Prenc eixe homenage
En pinyora del corage
Que per mi un jorn mostrareu.—

S E I D I A

No tant son goig dissimula
Sa cara, que no 's clareje,
I que algun galan no enveja
La sort ditxosa d' Artal:
Poder gran de la bellesa,
Que als homens du a gelosia,
I als extrems de la follia
Per perdre a un feliç rival.

Se acaba la dura festa,
I se esbargix la gentada
A la amor de la menjada
Dins totes cases i hostals.
Per a la de mija tarde
S' ompli la plaça abans d' hora,
I a Seidía la sang mora
Reb ab nous vixca! triumpfals.

Entren a un temps en la plaça
De cavallers dos quadrilles,
Cascú d' ells entre les filles
Dels cadís sa dama té.
Prou se endivina en la lletra
Per cadascuna brodada
En la banderola alçada
Del galan a qui vol bé.

De blanc va vestit lo bando
Dels que Artal capitaneja,
De l' altre 'l vestit verdeja
Que obedix la veu d' Alf.
Després que al galop medixen
La plaça, als extrems se paren,

JOAQUIM GARCIA GIRONA

I a la acomesa es preparen
Canya en mà al toc del clarí.

Sona, i com dards de ballesta,
Quatre per banda s'afúen,
De punta les canyes dúen
En brava acció de ferir.
Es joc allò i no's ferixen,
Ni son com llances les canyes:
Tant sols cadascú ses manyes
De lluitador vol lluir.

¡I si'n fan de bonicures!
¡Si dalt del cavall gallejen!
Tant pronte toís se barrejen,
Tant pronte ja están triats.
Este apunta, aquell se adarga,
Este acomet, l'atre es gira,
Este al dret la canya tira,
L'atre 'ls colps ha desviats.

La gala és pegar colps mestres,
De les canyes desarmarse,
O dels plomalls escapsarse,
O ferse caure els bonets:
Qui pot pendre el del contrari,
D'ell fa present a sa aimía:
Tres van oferts a Seidía
Ab los cors de tres ginets.

Prou de canyes. Ara anelles:
De una corda travessera
Ja'n penjen: a la carrera

S E I D I A

Per l' ull les han de passar.
Les han de passar ab llança;
Qui la enfile més vegades,
Del concurs ab les palmades
La joia s' ha d' emportar.

Ja el fill del cadí d' Eslida
Ix portant rica penyora,
Cadena d' or, que enarbora
De sa llança en l' alt acer.
¿Quí s' arriscarà a guanyarlila?
¡Si tant bon pols té el d' Eslida,
I amor i zels en junyida
Li donen ull tant certer!...

Rivals d' amor pronte es troben
I Artal del seu no 'n tolera;
Mireulo eixir sens espera:
Ja diu al mantenidor:
—Cavaller, preuada joia
Meteu en risc: noble dama
De vostre cor déu ser ama:
Probem qui és amant millor?

Alí respon:—Ixc a plaça
Per a que tota Onda veja,
Que nengú dones festeja
Més galan que 'l brau Alí.
Correu ja la primer llança,
I ull viu; que com vui no 's diga
Que hau tengut la sort amiga
En lo bou d' este matí.

Artal d' esta fina befa
Los darrers mots ja no escolta,
Pos rabent pega la volta
A la plaça en son corser.
No es novensà en estes lluites;
N' ha tengudes a València,
I en renyida competència
S' ha emportat més d' un llorer.

S' atura a un extrem de plaça,
I d' allí empren la carrera:
Du la llança tal drecera,
Que per l' ull passa l' anell.
Seidía un sortit no evita,
Los «Vixca el rumí!» còm sonen!
Empero ab ells se confonen
Crits de «Eixe rumí al bordell!»

Corre Alí i també la enfila,
Palmes cullint sà ma experta;
Torna Artal, i ara no acerta,
Torna Alí i tampoc fa sort.
I aixina en vària fortuna
Lluiten abdos ab gran manya;
Per fi Artal tres voltes guanya:
¡Ha sigut son pòls més fort!...

Tant apenes pren la joia,
Mouse crita assordadora,
Què passa? Al portal d' Alcora
Ve embaixada de cristians.
Son cap parlament demana,
La Aljama tota es conturba,

S E I D I A

Se sobressalta la turba,
I deixen jocs per alfancs.

—¡Quets tothom!—los cadís criden
Per orde de la Sultana,
Qui a son tinent Hadrí mana
Ixca a entrar l' embaixador.
Hadrí reconeix al gendre
D' En Blasco, i sa cortesia
Dona entrada i garantia
A l' enemic vencedor.

Tant, que no tem Anglera
Sens sa escolta entrar dins d' Onda,
Que, presa d' estupor fonda,
Dubta si ell du guerra o pau.
¡Quánt gallard En Guillem entra!
Rellampega sa armadura,
De la plaça en mitj s' atura,
Son esguards Seidfa atrau.

I a al peu va de la finestra,
Aont ella està, i diu:—Senyora,
Com de festa os trobo en hora,
Ma embaixada après diré.
I, si no us hai de desplaure,
Jo en la festa part pendria,
Honrant vostra senyoria,
En lo qual honrat seré.

—Cavaller—diu ella—gràcies,
Pujeu a dir la embaixada,
Que la festa és acabada.

JOAQUIM GARCIA GIRONA

—Perdonau, encara no:
Veig un cavaller que arbora
Encara joia valiosa:
¿Permeteu que en lluita honrosa
Probe a guanyarlila jo?

Seidfa un punt tatubeja;
Mes, mira a Artal i—probarho
Podeu—respon,—si acceptarho
Vol qui l' ha guanyada bé.—
—Cavaller—Guillem girantse
Diu a Artal—¿eixa penyora,
Que haveu guanyada en bon hora,
Disputarvos no podré?

—Disputéumela, si perdre
La honor—diu Artal—no us costa.—
—Cristià, fem una atra aposta:
Si vos venç, ab mi vindreu?
—Jamai!—Pos vindrà eixa joia.—
—Tampoc, que si la fortuna
Vos val, ¡per la Mija-Lluna!
Que ab vostra sang la perdreu!—

Gran bumbúm mouse en la plaça
De Don Blasco contra el gendre;
—«Afora! Eixe mos ve a vendre!
Preneulo! Que no ixca viu!...»
«Fora el bordegàs de Blasco!»
Ouse també entre 'l desori...
Guillem, com un promontori
Al que en va embestix un riu,

S E I D I A

—¡Sultana!—fa—doneu orde
De fer callar eixes fúries,
Que no 's déu rebre ab injúries
De pau un embaixador.—
Seidía s' alça. Ple de ira
Hadri se 'n baixa a la plaça
I als caps del motí amenaça:
Tot en va! creix la maror.

—Voleu guerra?—Guillem crida.—
La tindreu!... Sabieu, Sultana,
Que 'l seid Blasco a vos me mana
Per a que 'm doneu son fill.
A eixe preu no us farà guerra...
Diéu!...—Nous crits: Morgia! Morgia!
De cans *rumís* fem esporga!
Guillem, veent lo perill,

—Cunyat—diu a Artal,—què penses?
¿Traïrás a ton linage?
¿Farás a ton pare ultrage
I a ta pàtria i religió?
L'avalot sa veu sofoca;
La plaça bull... Més no espera
Guillem, i obrintse carrera
Entre aquella confusió,

Creua com un llamp la plaça
Fent solc en la turba mora,
I se 'n ix portal afora
A juntarse als seus companys.
I ab ells emprén a tot correr

JOAQUIM GARCIA GIRONA

De Morella la tornada,
De la ceguera obstinada
De Artal llamentant los danys.

CANT SISÈ

LA HOST DEL REI

Lo rei En Jaume Primer d'Aragó entra per la plana de Burriana ab son eixèrcit a posar seti ad aquell lloc.— Al-hadri, ab sa host i atres moros de València, s'hi són tancats per a defèndrelo.— Artal, dende una torre del mur, li mostra al Capdill moro lo camp cristià i les diverses hosts que hi són ab sos capdills respectius.— Encontre fortuit de la nova sultana i sa escorta de cavallers ab En Blasco i sa mainada, que anava al camp cristià.

Un jorn de maig, a l'hora que 's lleva el sol (1)
De son llit d'aigües blaves i emprén lo vol:
Lo rei Jaume d'eixèrcit brillant seguit,

Cavalca de Burriana pel camp florit.
 Corre a setiar la vila forta, polent,
 Clau per a obrir València, son vot ardent.
 Per la gran vall de Segó, vora al castell,
 Que féu famós Aníbal, Molvedre el vell,
 Lo Rei en terra mora se 'n és entrat:
 Al pas, en us de guerra, tot hu ha tallat.
 De trot i d' arlot (2) corre pe 'l pla, mar gran
 De blats de verdes ones i fresc llevant.
 Al sol tant carassera com l' atra, u més...
 D' ell les dos se disputen l' amor i el bes.
 En Jaume la atravessa dalt son corser,
 Com general d' armada dalt lleny veler.
 Ja és davant de Burriana, i als seus:—Barons—
 Diu—esta és nostra empresa, que bells blasons
 Pintará en nostres armes. ¡Per nostre Déu
 I Aragó acometemla!—Tots a una veu
 Criden:—Vixca Sent Jordi! vixca Aragó!—
 I el clam per la planícia se extén com tro.
 —Ací per esta banda, que mira al Nort,—
 Lo Rei fa—el camp planteu hi cara el mur fort:
 Mentres jo encara córrec fins l' atre extrem,
 D' aquesta bella terra que vui prenem.—
 Diu, i al cavall clavantli ferm l' esperó,
 Arranca ab déu de escorta vers Castelló.
 La Plana, que 's desplega llavons més gran,
 Pos son marc de montanyes se va eixamplant,
 Ab sa visió de ensomi li embarga el pit;
 I així que 'l Millars veuen en ample llit,
 Crida:—¿Aquest lloc no us sembla bell sens igual?
 Jo ací faré una vila, Vila-real (3).—
 Lo riu passen, i vores del mur altiu

S E I D I A

Que cenyix Almaçora, de moros niu,
 Entren en la garriga del Palmeral
 De Burriana, de palmes gran brossera!
 Lo Rei fa,—Oh plana immensa!—I al collet bell
 L' esguard girant, aon s' alça Castelló vell,
 Diu,—«Tú, lloguet, que fuges d' aquest planás;
 Te hu dic, a esserhi l' amo tú baixarás (4).—»
 I es gira, i de tornada va als seus dient:
 —Mentres no es faça un poble, si un campament
 Faré en esta garriga, que guarde el pas
 D' aquest cami, que ab terra d' Aragó és llaç (5).—
 Diu, i cap a Burriana, com si ja fos
 Senyor de tant gran terra, torna gloriós.
 I quan son a la vista seguix dient,
 Lo braç i la mirada ferma estenen:
 —Barons, si açò és lo portxe, que serà dins
 Lo palau? ¿de València, dic, los jardins?...
 Vixca Aragó i Sent Jordi! Vullga el bon Déu
 Per nostra mà este Regne pronte fer seu!...
 Corage! i eixes torres, que havem davant,
 Al llamp de vostra espasa pronte caurán.—
 —Vixca nostre Rei Jaume! Vixca Aragó!—
 Esclata la host rebentlos tota en un tro.

Los moros dins la vila son ben desperts:
 Si muts callen los llabis, los ulls uberts
 Per dalt del mur aguaiten l' enemic camp,
 I sens paor escolten aquell gran clam:
 Que és gran la confiança que 'l sarràif
 Té en la murada vila i en son Valí.
 Aqueste fa tres dies que s' hi és tancat
 Ab dos mil homens d' armes, lo més granat
 Dels de la guerra d' Ares, braus combatents.

També 'n té de València més de cinquents,
 Que 'l rei Çaen li envia, homens de cor
 I ull viu, qui ab ses ballestes sembren la por.
 Hadrí és dalt de una torre, i ab ell Artal:
 Lo camp cristià atalaien, i fent sinyal
 Ab l' estés braç lo jove, li diu lo nom
 De tant de capdill noble, de tant prohóm
 Com va en la host cristiana. Tot justament
 Llavons lo Rei eixí del campament,
 I els caps d' esquadres, per a fer inspecció
 De la murada vila. D' aquesta acció
 Artal al Valí explica:—Mireu, aquell,
 Que ve salvant als atres tot son capell,
 Cal dirho? es lo Rei! Torba vore 'l de front.
 —No al Valí de Burriana! No 'm farà afront!—
 Hadrí salta.—Dels atres un és Ferrant—
 Seguíx Artal—son oncle, d' Aragó Infant.
 Un atre és Acorella, cambrer major:
 En terra aragonesa és gran senyor.
 Aquells bisbes, que porten barrets morats,
 De Lleida i de Tortosa són los prelats.
 La croça ab que governen als fidels seus,
 Vui guía gent que endossa marciais arreus.
 —Allà els monjos del Temple veig—fa Al-hadrí—
 Que al pit porten creu roja.—I Artal diu,—Sí;
 I ab ells va lo seu mestre Ramon Patot:
 Molt davant lo Monarca son consell pot.
 També són allí els frares de l' Hospital
 Ab Folcalquier son mestre, home cabal.
 —Moltes hosts veig diverses ab llurs pendons—
 Diu lo Valí—¿Tots eixos grans esquadrons
 Llança contra Burriana l' Aragonés?

S E I D I A

¿Dels qui eixes hosts comanen cascú qui és?
 —Jo us hu diré, si atino bé les sinyals:
 Aquells que teles rojes porten als pals,
 Són la host de Daroca, la de Terol:
 Les dos baix son domini lo Rei les vol.
 Les atres hosts, que 's veuen allí dellà,
 Són també aragoneses: manantles va
 Un ric-hom a cascuna. De Albarrasín
 Ne deu guiar Asagra vint voltes vint:
 Forts com aquelles serres i penyalars,
 Tots s' han batut cent voltes ab los senglars.
 Dels qui beuen les aigües del riu Jalon,
 I dels qui del gran Ebre riberencs són,
 Allà veig les mainades. Llurs capitans
 Son Eiximén de Urrea i els dos germans
 Peres de Tarasona, privat del Rei,
 I d' Aragó el Justicia, sabi en la llei.
 També hi són ab ses tropes Pere Cornell,
 Roderic de Llissana i Entença el vell,
 Oncle també de En Jaume. I a bon segur
 També hi són Maça i Pina, dos de cor dur.
 —¡La flor de Aragó tota!—diu Al-hadrí...—
 I aquells del pendó a vies més cap ací?—
 —Vies grogues i rojes?—li diu Artal:
 Són los de Catalunya, gent principal.
 De les rabasses dures del Pirineu
 Brostaren eixos roures que allí veeu.
 Los dos, que l' elm més alçen, són llurs capdills,
 De corage i noblesa lluents espills.
 L' un Guillem de Cervera, l' atre, Guillem
 De Cardona; ses gestes pronte vorem.
 —Més cavallers i nobles sens dubte hi van,

Perque de Catalunya la host és gran,—
 Hadrí raona. I l'atre:—A bon segur,
 Que 'ls catalans son homens pà 'l trevall dur,
 I presten al rei Jaume gran sumissió,
 Car més per seu lo tenen que no Aragó.
 Per çò, si no hi són ara, no han de tardar
 Llurs capitans més sabis en terra i mar.
 —¡Que vinguen Catalunya i Aragó en ple! (6).
 Jo ací els plantaré cara, jo ací estaré.—
 Diu lo Valf. I ab ira:—Pel gran Alà!
 Jo juro ferli entendre bé alca cristià,
 Que no me espanten massa los seus clapits!—
 I que, si els murs derroca, mai nostres pits!—
 Diu, i ab lo braç, que allarga, pareix reptar
 A tota la host cristiana. Quan va a girar
 Per baixar de la torre, seguix:—Artal,
 ¿I de ton pare En Blasco no cap sinyal
 Me dones?... A l' eixèrcit cristià no hi és?
 —Valf, perdó us demano, si no 'n dic res.
 No 'l veig entre els rics-homens, ni als seus soldats;
 Mes, si els meus ulls l' haguessen vist, abaixats
 Los tinguera el respecte; mos llabis muts
 Son nom dir no gosassen: me semblen bruts!....
 Mes què dic? no, Seidía, tindre 't amor
 No embruta, és alta glòria, suprem honor.
 Hadrí, hu sabeu, mes ara vos torno a dir:
 Jo estic ací entre moros per a servir
 No més a la Sultana: per ella tot,
 Salut, forces i vida, quant l' home pot.
 Veeu Penyagolosa? (7) Si un jorn me diu,
 Ves, dusme d' aquells cingles un volter viu,
 Jo aniré allà arrapantme roques amunt,

S E I D I A

Pe 'l desitj de Seidía cumplir a punt.
Si em digués: Ves als fondos del riu Montlló
I porta 'm de ses coves un llobató,
Jo aquells llocs correria tant embuixats
Sense paor a bruixes ni esprits damnats.
Pero Valí, atra cosa no 'm demaneu:
Ni renegar de pàtria ni de mon Déu.
Jo no vinc a esta guerra per vostra llei,
Ni contra el senyor pare ni contra el Rei:
Mes vinc sols a defendre lo dret i honor
De aquella que el domini té del meu cor.
Si defenent sa causa també us defenc,
L' atzar és qui us ajuda: jo així hu entenc.—
Diu; i callats se 'n baixen de l' alt terrat.
Burriana formigueja dins son tancat,
Preparantse a la lluita sense temor,
Que desterra la vista del seu senyor.
Sos estrets carrers omplin los combatents,
En menejar les armes ben diligents.
Ja dos grans algarrades (8) duen als murs
Per a llançar grans pedres de colps segurs.
Ja coronen les torres los nous dentells,
I els ballesters s' amaguen darrere d' ells.
Oh Rei! ja dirás pronte que 'ls sarraïns
Del Regne molt més valen que 'ls mallorquins (9).
Mentres ab estes coses seguia avant
Del seti de Burriana l' aparell gran,
Un jorn d' aquells, tal volta cega atracció,
Millor, de Déu qui hu guia tot, permissió,
A deshora es trobaren en lloc campal
De Seid la filla i Blasco, pare de Artal.
Era l' hora més bella dels jorns de Maig:

Lo sol, detrás les serres, ab l' últim raig
 Mirava a baix la Plana, com lo lleó
 Mira dende la entrada del covartxó
 Sos cadells i la mare dormint al llit
 De brossa, ans de a la caça correr de nit...
 A eixa hora, pos, de ensomis, de dolç anyor,
 Contrast! corría en Blasco ple de furor
 Marcial, ab sa mainada de morellans,
 Fent fort trepitj de potes per aquells plans
 Roquers, que amples se estenen prop de Betxf,
 Aixina com se creua d' Onda el camí.
 No estava ab lo rei Jaume, no, quan Artal
 I lo Valí aguaitaven la host real.
 Mes lo deler de pare que busca el fill,
 Puntxantli el cor, lo duia cara al perill,
 A vorejar les soques de aquells grans monts
 Que del gran mur de Eslida son torrellons;
 A vore si un encontre de bona sort
 Son fill li retornava; qui-sà son fort
 Braç podria tal presa de valor fer,
 Que per son fill penyora puguera ser.
 Així corría Blasco seguit dels seus,
 Quan llurs oits ferixen morisques veus
 I de cavallería fort galopar,
 Que cara a d' ells venia com coll de mar.
 L'encontre dels dos bandos qui podrà dir,
 ¡Si fon com tro i centella, i en un obrir
 I tancar d' ulls se foren tots barrejats!...
 Pero de la sorpresa ja retornats,
 Rumís! Alarbs! sonaren a un temps dos crits,
 Que de espases a l' aire foren seguits.
 I la baralla frèstega ja començant,

S E I D I A

Que les ombres que arriben més negra fan,
 Veu d' un colp d' ull En Blasco que 's bat ab gent
 Molt destra en l' art de guerra, de pit valent.
 —Sembla esta gent la escorta d' un gros capdill,—
 Diu als seus,—pot ser vaja soldat mon fill.—
 I intenta, més que batre 's, a tot cridar,
 Del capità dels moros ferse escoltar.
 Este, que era Seidía, volent també
 Saber de aquella tropa, que davant té,
 I més que tot, qui porta de capità,
 Pica son cavall negre i avant se fa.
 I apenes veu a Blasco, lo reconeix,
 No ell a la Sultana, pos desconeix
 Que és dona, de sa cara la resplendor
 No clarejant apenes per la espessor
 Dels ulls de la visera. Seidía, alçant
 La vara, i sa mainada prest deturant,
 Avança envers Don Blasco, i a mija vetu,
 —¿Sou vos,—diu,—qui esta força rumí maneu?
 —Jo soc. ¿I vos dels moros sou capità?
 —Sí. Mes per estes vores qui vindre os fa?
 —Veniu, si us plau—diu Blasco—ací a un cantó,
 Que en so de pau vull dirvos una raó.—
 I a cavall com anaven, a uns garrofers
 Que 'l camí vorejaven, se fan propers.
 —Muslí, la gentilesa vostra me diu,—
 Fa Blasco—que sou home de senyoriu.
 Talvolta de Seidía sou en la cort?...
 Llavons sabrieu dirme quina és la sort
 De Artal lo fill de En Blasco, lo de Alagó?...—
 —Sou vos a qui interessa saber d' això?
 O a nom veniu d' un atre?—la mora fa

Ab veu que emoció fonda li contrafà.
 —Jo soc son pare. Encara que jove sou,
 Si vostra veu no enganya, bé sabreu prou
 Mon nom i mes façanyes. Mes ara vinc
 Com pare que suplica. Pos gran fe tinc
 En lo bon seny dels moros i discreció
 De aquella per qui els moros alceu pendó:
 Qui no negarà a un pare son fill amat,
 Per més que en bona guerra l' haja apressat.
 —Fieu en la Sultana,—Seidfa diu.—
 La conec bé, i per ella vostre fill viu
 A gust entre nosatros. I En Blasco:—Hu sé!...
 Mes un pare no amolla lo dret que té
 Sobre son fill, ni manco tolerar pot
 Que llei, juraments, pàtria, que hu negue tot.
 Ací la brava fembra tota es confon,
 Pero es reporta pronte i així respon:
 —Servir a la Sultana tant sols ell fa;
 Que això siga deshonra nengú hu dirà.
 I és tant fonda la estima que ella li té,
 Que no pensa amollarlo: ben cert hu sé.
 —Estimar dona a home se diu amor,
 I això entre lleis contràries és deshonra—
 Replica En Blasco. I ella:—No és veritat,
 Que llaç d' amor, si és vera, sempre és sagrat.
 I estes paraules ixen ab tal accent
 De sa argentina gola, sens fer esment
 De que acusen de fembra sa condició,
 Que les creixents sospites al de Alagó
 Se tornen en certesa de haver davant
 Aquella au de rapinya, de ardiment tant
 Que son fill li caçava. Fort rellampec

S E I D I A

De gran ira a la cara li puja sec,
 I enfosquit va a ferirla... Pero el record
 Del fill, qui empijorava d' ella ab la mort,
 Li sosvé i lo detura... i arrere es fa.
 Tampoc ferir la Mora podia ja,
 Pos d' un gran salt del negre fill del desert,
 Ella espai a defendre 's deixava ubert.
 I encara mitj girantse, i ab dolça veu,
 Li dia:—Oh gran En Blasco! ¿per què no féu
 Com vostre fill? ¿I en compte de guerrear
 Per lo ambiciós En Jaume, no hau de ajudar
 Ab vostres braves tropes als sarraíns,
 Qui de les vostres terres són los veíns?...
 Trieu: nostra aliança, nostra amiatat,
 I a vostre sí de pare lo fill tornat,
 O servir ab discòrdies al rei cristià,
 I un fill, qui a poder vostre mai tornarà.—
 I açò dit, i fent gala de majestat,
 Als seus se 'n torna immobles, muts de ansietat.
 En Blasco, ab ulls seguintla de dubte plens,
 Se gira als seus i martxen pe 'l pla correns.
 Llavons ja era tancada la fosca nit,
 I en canvi al cel se obría l' ample infinit:
 Jardí de Déu, que enflora l' immens jasmí
 De estrels, del divi trono dosser diví...
 Als seus diu la Sultana:—¿No hau coneguts
 Aquests rumís?... A osades, que os sou batuts
 Fa poc ab ells: són Blasco i els seus soldats.
 Serán de nostra causa pronte aliats.—
 Diu, i sa brava escorta seguintla prop,
 De cara a les tenebres mou al galop.
 ¡Quánt pronte dins se fonen de la foscor!...

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

I van dret a Burriana sense temor.
No és la sola vegada que hi entrarán:
Portal ubert, un u atre, sempre tindrán...
En Blasco el pas afluixa planícia adins
Buscant una alquería de sarraíns
Aont demanar pe 'ls cossos manteniment:
Demà al camp del Monarca serà ab sa gent.
La Sultana i sa escorta ja eren entrats
Ans d' un hora en Burriana, i aquells setiats
Los rebíen ab crita de *ilé-alà!*
Com si el triumpf per les portes los entrés ja!...

CANT SETÉ

VICISSITUTS

Gran convit en casa del Valí de Burriana per la destrossa del castell de fusta dels setiadors.—La Filla del Tiufat.—Artal i Alí rivals o contraris en amor a Seidía.—Les Illes Columbretes o de Montcolobre.—Los pirates argelins hi capturen una nau cristiana ab vitualles per al camp cristià.—La host volandera catalana ne rescapta gran part en una forta batalla.

Del triümf la alegría ubriagadora
Avalota la casa del Valí;
En sos jardins, replena i tentadora,
Es parada la taula del festí.

Del castell se festeja la destroça,
Del gran castell de fusta dels cristians (1):
Victòria dels alarbs, victòria grossa,
Que de En Jaume els projectes ha fet vans.

Del seti al pronte es féu alló ordinari,
Manganell i fonévol contra el mur;
Pero els moros també ne van muntarhi
Dalt del mur, i gran dany fea el tir llur.

De guisa, que acceptà el Rei la proposta
De l' enginyer, de fer un gran castell
De fusta, que per batre el mur aposta,
Fos a ròcec portat fins al peu d' ell.

Mes no ha valgut de l' enginyer la ciència,
L' italià Nicoloso, per no oir
Del gran Rei los consells i la experiència,
Qui de cordes vullgué el castell guarnir.

Rocegant a mitán camí el portaren,
També el Rei de la gúmena estirant.
Se estacà, i els setiats lo derrocaren
Dèu tirs de sa algarrada desaparant.

I eixe succés feliç ara festejen
Los capitosts a casa del Valí,
Qui, vestits gentilment i gais, rodejen
La engarlandada taula del festí.

Presidint lo convit sèu la Sultana,
I al costat Al-hadrí; també és Artal,

S E I D I A

I 'ls caps forans, entrats dins de Burriana
A deshora i per un segret portal.

Baix l'emparrat la taula està parada,
Hi fan llum antortxeres de gran bec:
Es boqueta de nit d'una diada
Del mes de Juliol calent i sec.

Lo sol ruixat ab aigües oloroses,
Templa el botxorn d'aquella nit de estiu,
I a l'hort novells jaçmins i velles roses
Cremen a Déu del tard l'incens votiu.

Se hi mescla la dolçor amorosida
De guitarres i gusles orientals,
Ab que els joglars ensucren la *casida* (3)
Que una esclava recita als comensals.

En vaixella de Alcora de obra fina,
Que espurneja ferida per les llums,
Les carns de saborosa salvagina
Són servides ab herbes de perfums.

L'or fus del dolç vi blanc i ratafia,
Raja dels gerros com la font del goig,
Que els llabis parladors fa en desmesia
I a més d'un cap se'n puja i torna boig.

I tot són ja coloquis i rïotes
I dir xances i befes ben picants,
Que, al castell desaparades, volen totes
Dret al cor del monarca dels cristians.

Ja dins d'una gran plàtera arrepleguen
 Les sobralles, i en fan un alt gabell;
 I agarrant de la vora l'arroceguen,
 Al modo dels cristians a son castell.

«Hala, minyons!—diu un, del rei En Jaume
 Escarnint de estirar la acció i la veu:
 Agarrats a la gúmena, escoltaume:
 Quan jo cridaré Ajòs, lladoncs tireu.»

I fan córrer de cap a cap de taula
 Semblant castell de burla. Un atre fa:
 —La algarrada! ¡al castell ara apuntáula!—
 I tot hom, fruita u os prenent en mà,

Ho despara fortment a les sobralles,
 A aquell castell de fruita i rosegons,
 Que cau dispers damunt les estovalles,
 Com del castell cafen los taulons.

¡Seidfa cóm se 'n riu! ¡cóm la afalaga
 Sa victòria d'un rei tant poderos!
 Tant esplèndit regnar bé la ubriaga,
 Com un vi cuit que puja al cap fogos.

¡Seidía cóm se 'n riu! Ses carcallades
 Aviven més la gresca i ardiment,
 I a sa cara li dóna tals posades,
 Que entxiça als vells i foll torna al jovent.

Los joglars, cascú d'ells, quan ella els dóna
 Permis, canta corrandes de antigor:

S E I D I A

Un, més entés, tocant llaud, entona
Esta, amerada tota de tristor:

LA FILLA DEL TIUFAT

Plora de dolor la filla
Del vell Tiufat de Burriana,
Car son pare se 'n va a guerra
Ab sa tiufadía brava.

Se 'n va a guerra contra els moros
Que 'ls deserts vomiten de Africa,
I a raberes los camps entren,
Los camps florits de la Espanya!

Los de València la bella
Ja els peja un lleó de Aràbia,
Abdalí ad sos cadells negres...
Mes ai! no 'n té prou encara!...

Lo Tiufat li va a l'encontre,
La lluita és encarnisada;
Del Tiufat la filla hu mira
Dende l'alt mur de Burriana...
I se tornen açucenes
Les dos roses de sa cara.

¿Què serà, què de son pare,
Si al moro no desbarata?
¿I després qué serà d'ella,
Orfena coloma blanca,
Si contra el milà feroge
Sols li era son pare guarda?

Prou ella, en la despedida,
Al coll del pare abraçada
I ab lo foc d'un bes llarguíssim,
¡Que no la deixés pregava!...
«Jesus-crist! Santa María!
¡Sigau mon socós i guarda!

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Santes màrtirs de la glòria:
¡La mort, la mort, no la infàmia!...»

Com un torrent que ix de mare,
Abdalí en Burriana entrava
I en lo palau del Tiufat
Per la perla allí tancada.

Pos li ha dit, fet pres, lo pare:
«Tinc una filla, amparáumela!»
Aquesta ab la creu se senya
I així ab lo Moro se encara:
—Senyor, ¿què hau fet de mon pare?
Aont és?... ¡Dieumehu, per gràcia!—

Lo lleó, que no 's detura
Davant dèu tigres de Hircània,
Queda aturat sens resposta
Davant la cordera blanca...

Per fi diu:—Dona, soc l' amo
De València la daurada:
La clau de aquell paradís
A vostres peus poso ara.

—¿Què hau fet de mon pare?— torna
A dir ella agoniada.

—A mi mateix per esclau—
Diu ell—me tindreu, Sultana.

—Mon pare!! Per Déu vos prego!—
Ella afig, i en plor esclata.

Obri Abdalí la finestra:
—Mireulo baix a la plaça—
Li diu—pronte serà vostre:
Sols espero una paraula...—

La filla mira a son pare
Voltat dels negres de l' Africa,
Malferit i entre cadenes:
Torç lo coll i se desmaia.

La reb lo Moro en sos braços;

S E I D I A

¡Es freda neu i lo abrasa!...
Pos no ha vista formosura
Com la de aquella cristiana.

La donzella torna a vida,
Se solta i fuig vers la plaça.
—Dieume, hurí de l' Edem,
Dieume aqueixa paraula—
Seguix l' alarb detenintla.
Ella en nous gemecs esclata.

—Jo a València faré un regne
Sols per ferne a vos sultana.—
Seguix ell. I ella replica
Ab pudor i orgull de raça:
—Guardeuvos vostra corona;
Més vullc de màrtir la palma.—
Ell:—Jo us deixaré, formosa,
Seguir vostra llei cristiana.

Ella:—¡Torneume a mon pare!
Vos ho prego agenollada!...

—Alceuvos, àngel del cel,
Que sou regina no esclava.
Per vos jo tindré clemència
Dels rumís d' esta comarca.

—Oh Déu! ¿no 'm salves al pare?
Pren ma vida si te agrada!—
Diu la filla. A la finestra
Abdalí la du i decanta;
I estenent lo braç:—Ei! guardes,—
Crida als seus baix a la plaça:—
Degolleu ad eixe pres!—

Un negrás sa cimitarra
Ja damunt del coll arbora
Del Tiufat, al punt que alçava
Este els ulls a la finestra
De tant suplicant ullada,

Que la filla crida:—No!!—
I als peus del Moro s' aclapa.
Este fa una acció, i el negre
Baixa el braç i el ferro envaina.

La donzella diuli al Moro:
—Senyor, seré vostra esclava!
Lo que haveu promés jureume!—
Abdali hu jura i la abraça.

Dende aquell dia a València
La llei mora i la cristiana,
Lligades per uns blancs braços,
Vixqueren en pau daurada (4).

Així el juglar cantà. Emoció callada
Seguix al cant en lloc de aplaudiments.
Seidía pega a Artal furtiva ullada,
Que bé espía qualcun entre els presents.

—Romansos vells!—fa Alí, qui era el espía
D' aquell mirarse els dos;—faula és això:
Pero és segur, que ab vos, bella Seidía,
No fóra tant mirat lo de Aragó.

¡De atra guisa li agraden belles dones!
Creeume: ¡no os fieu de cap rumí!...—
Artal pega un sortit.—Ofertes bones
Ells vos farán, mes traïció a la fi.

—Ba! ¡no és Jaume Abdali!—diu la Sultana—
Ni entrarà mai ací, ¿no és cert, vassalls?
Ah! ah! rigam, amics; ¡vixca Burriana!
I endolcím ab lo goig nostres treballs.—

S E I D I A

—Sí, a folgarnos i beure i moure sambra!
I vixca la Sultana!—van dient.
I afig Alf:—¡La que mereix la Alhambra
Granadina!—i tots fan aplaudiment.

I mouse nova gresca i alegria:
I en los gots espurneja l' hipocràs,
I els llabis tremolencs tirs de ironía
Ja tornen a llançar al castellás.

Lo fill de En Blasco, Déu! no es queda arrere
En aquella tabola i confusió:
Tant parla i riu, que sembla que delere,
Arriscant de la amor la discreció.

Tothom lo veu zelós de Alf i altívol,
I, si aqueste galleja, ell fa el gallart,
I si menja i si beu sens retentívol,
Tampoc ell prou begut se dona u fart.

Seidfa el mira en va: no se 'n percata
Ell de que allò a sa aimada ofendre pot.
Ella ab gests e indirectes li hu retrata;
Pero està cego: ¡els zels li hu tapen tot!...

Alf bé que hu coneix i se aprofita,
I lo porta a ridícul i menyspreu;
I entre les burles que el castell li excita,
Tira aquestes, que a Artal saben més greu:

—Això és un rei, o és un sobrestant d' obres?
Diu rient;—¡mes sisquera fos entés!

Ah! ah! ¡Pos sa caterva de menobres
I oficials de fuster no 'n saben més!...

—Poc a poc!—salta Artal—nengú me guanya
En fer burla de aqueixe castellás;
Pero del rei més savi de la Espanya
¡Jo no aguante que 's burlen al meu nas!—

Pega un sortit Seidía, i s' alça apressa
Lo Valí a metre en pau als contendents,
Dient:—Eh! res de moure tanta fressa:
Deixeu a En Jaume i acabem contents.

—Ací res de persones no se diga—
Seidía afig—mes que rigam dels fets.
—Bé—diu Alí;—per mí que nengú es riga
De eixe rei, mes rigam de sos malfets.

—Hi ha sang tant noble—irat Artal replica—
Que sa noblea està molt per damunt
De tot mal nom que un qualsevol li fica:
Tant este és baix, aquella és més amunt.—

No desplau a Seidía aquest llenguage,
Mes l' ou ab sobressalt. Respon Alí:
—Pos ¿cóm hi ha renegats que a l' alt linage
De eixe rei li fan armes dende ací?—

Artal s' alça d' un bot: los ulls com brases,
Morat d' ira, a la espasa tira mà;
Alí fa lo mateix: llurs dos espases
De sang assedegades rinyen ja.

S E I D I A

Ai! ai! fan tots alsantse; la Sultana,
Esgroguida, sa veu de pau fa oir:
Hadrí, llançantse en mitj dels dos, los mana
Tirar les armes i del lloc eixir.

—¡Que ixca el rumí!—furiós brama el de Eslida.
—Calla!—crida Al-hadrí—els dos eixireu,
Pero al camp, nostra causa allí vos crida:
¡Allí més nobles llors li guanyareu!—

— Sí, sí!—otorguen los atres tots alhora:—
Discòrdia, gens: vixcam com a germans.—
I lo Valf:—De taula alcemos; fora
La guerra aguarda: ¡al ferro nostres mans!—

Apenes estes veus en l'aire moren,
Quan entren en tropell uns fugitius,
Qui clamen al Valf i perdó li imploren:
D' un gran combat venen més morts que vius.

Tots s' alcen a escoltarlos, i Hadrí:—¿Ab quina
Força rumí volant vos sou batuts?
—Ab catalans pujats de la marina—
Responen ells—que en va no eren temuts.

—¿I sou dels del botí pres a Oropesa?—
Hadrí afig.—Sí, senyor.—¿I vos l' han pres?
—No hu sabem.—¡Vaja uns braus de fortalesa!—
Fa el capdill.—Eixim, caids, vejam lo que és.

Artal, tú vine ab mí; i Alí, tú veste 'n
Als teus forans i nostre flanc defen.

Sultana, ab vos aquests erradíus resten;
Si us plau, volo en socós de nostra gent.

—Aneu, que inquieta estic: porteu notícies—
Diu Seidfa. I girantse als arribats:
—Doneume de eixe encontre més clarícies.
Mes, què veig?... ¿Alguns sou rumís passats?

—Perdó, senyora, un d' ells diu inclinantse:—
¡Jo soc un pres de la cristiana nau!
—Pareixeu home prou!—I ell adreçantse:
—Senyora, soc trovaire.—Sí?... Que 'm plau!

Mos fareu—seguix ella—la contalla
De tot lo esdevengut, fort bellament.
—Sultana, jo us diré de la batalla,
I ans, de la presa de la nau feelment.

—¿I aquests atres qui són?—Alguns són presos
De la nau, atres són dels catalans
De la gran host de exploradors, destesos
A vigilar la mar i aquestos plans.

Qui vos parla pertany també a eixa tropa,
I a Mallorques per viures enviat
De intendent, per a dur de proa a popa
La nau plena, ¡he sigut infortunat!...

—Conteu—Seidfa diu.—Pos sí, venfa—
Ell seguix—jo en la nau pa 'ls setiadors;
La qual, quan més fiada fea vía,
Prop Montcolobre assalts rebé traidors.

S E I D I A

Sultana: dins la gran blavor salobre,
Fetes pedra tres nimfes (cas no oit!)
Les tres nimfes germanes Montcolobre,
Lo cos de l' aigua trauen empedrit.

Folles, qui-sà, del foc de juvenesa,
De son pare deixaren lo costat,
Son pare, el Promontori de Oropesa,
Neptú tentantles a son llit vedat.

Qui-sà innocentes Occeà implacable
Les mudà, per a eterna expiació,
En rocs, fentles portar, fat miserable!
De grans serps i escurçons la maldició (5).

Amagatall totstemps de naus pirates,
Eixe jorn, la cristiana per caçar,
Hi eren de Alger ocultes dos fragates,
Que ab sa incursió espantaven ferm la mar.

Com corb marí ataulant la llampreola
Quan se 'n puja a flor d' aigua bellugant,
Així espiaven nostra nau, que sola
A Burriana venía de Llevant.

De Mallorques venía despatxada
En remei de l' eixèrcit setiador:
Ab la entranya de abast ensinada,
Per al corsari pàbul tentador.

Tant pronte com ses veles voladores
A les envistes foren dels illots,

Les dos naus algerines caçadores
Se mogueren als remes dels galiots.

D' una forta estrevada la una eixía
A deturarli el vol, tota cruixint;
I com estigué a tret, sa bateria
De dards i pedres li amollà brumint.

I, volant sempre més, per fi topava
Ab la nau mallorquina, i l' espoló
Per un costat de proa li clavava,
Aferrantli per dalt lo botaló.

La ríallera mar, que sondormía,
Se despertà ab lo pit sobressaltat,
I, avolumant ses ones, embestia
De la una i la atra nau lo gros taulat.

Los delfins, d' allà llun saltant graciosos,
Hi acudíen del nas aigua llançant,
I pegant voltes, llests, avariciosos,
Un bon dinar anaven delerant.

Gran temor mos prengué a la mallorquina
Gent, sorpresos de atac tant repentí,
I, A les armes! cridant, i ab revoltina,
Plantem cara al traïdor moro argelí.

Qui, com gran flamerada, que en la crema
D' un bosc, salta d' un roure a l' avinent;
O com ramat de porcs, que a la verema
De vinya no guardada va brusent:

S E I D I A

Salten rabents dins nostra nau ferida,
Alfang en mà, i ab ells trabantmos fort,
Desfem a destralades la embestida;
¡Mes quín profit més gros ne trau la mort!

En això, de improvís, ve la segona
Fragata dels corsaris, i embestint
La nau per la atra banda, la escoprona...
La infeliç forcejant, tota cruixint,

Com la ballena a qui dos peix-espasa
Li han clavades llurs púes pe 'ls costats,
Se entrega al fi... La gent que li és romasa,
No apleguem a dotze homens ben contats.

Ja ben denit nostra galera presa
Remolcant, sens parlar, per la foscó,
Los corsaris la duen a Oropesa,
Tement no se 'ls negás per la maror.

Pos entravali la aigua a grans glopades
Pe 'ls boters que en l' atac li van causar,
I no eren prou pedaços ni estopades
Per aquelles ferides estroncar.

Va Déu permetre que 'l desitj complissen
Los corsaris: pugueren pendre port;
I que ab copiós botí bé se enriquissen,
Consistent en aquest bastiment fort:

Cinccents sacs de forment i de civada,
Dos centenars de botos d' oli i vi;

Molts de cuixots de porc i cansalada,
De panses i de ameles un sen fi.

En nits següents grans rècues silencioses
De rocins, que no porten cascabells,
Per caminals segrets van afanoses
Carregades de sacs i de fardells.

I en los sacs i fardells porten la presa
Dels argelins, venuda al camp muslí,
Que, en lo port carregada de Oropesa,
La duen de Almagora a l'almudí.

—D' això ja m' han donat noves degudes—
Diu la Sultana,—mes seguiu contant.—
—Senyora, pos vos dic coses sabudes—
Fa el narrador,—passo llauger avant.

Nosatros de la nau, per los pirates
A vostres mustaçafs del camp venuts,
També som estats duts en les reates,
Captius, sens dubte, a vostra honor tributs.

—Sí, en ma gràcia vos prenc i benvolència—
Fa Seidfa—com cal a presoners.
Seguiu contant, que os oixc ab complacència.—
I el trovaire així diu:—Ja els jorns darrers

No tant ocult lo dit porteig anava,
Que als catalans la orella no ferís,
Los quals, ganosos de la lluita brava,
Estaven en vagar, que els aborrix.

S E I D I A

Pos destinats a visitar la costa,
Brançal de pas dende la mar al camp,
Dende el Cap de Canet, sense recosta (6),
Fins de Oropesa al Cap, ferit del llamp;

Recorrien la costa los més dies
Sense toparse mai ab sarraïns;
Quan vui hortés amunt pujant llurs guies,
Han topetat los carregats rocins.

Eren los guies homens de Moncada,
De pell dura del sol d'aquells combats
En que van perterir a la arribada
De Mallorca els dos héroes tant plorats (7).

Açò que dic, senyora, hu sé de boca
De aquestos companys d'armes catalans,
Ab qui, venint, mos som trobats fa poca,
Que han estat presos al primer avanç.

Pujava, pos, la host exploradora
D'aquell de vora mar ample Arenal (8),
A creuar la gran horta de Almagora
Per a eixir de Burriana al Palmeral.

Era abans del matí: la celestfa
Blanquejava ab son brill indefinit;
La mar, fosca, ab la terra es confonia,
I tot creixer semblava a l'infinit.

La esplanada del cel, aont gira i volta
Lo ball de estrels, que el temps tixen rimat,

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

En los desperts marenys una atra volta
Reflectava de clara immensitat.

Los catalans per sendes caminaven
Entre els marenys de corromput alé,
Aont la canyota creix; no enraonaven,
I de no fer soroll cuidaven bé.

Als passos dels vianants les terreroles
Saltaven de son jaç ab trist piulit;
I poruc entre mitj les barseroles
Se amagava algun taup mal adormit.

Entren després per l'horta de Almaçora,
Que, ai Déu! de socarrim fa encara aulor...
Cremant sos pans (9) la guerra abrasadora,
La ha despullada del decor millor.

I vorejen los murs de aquella vila,
Que del gran Almançur fon campament (10),
I son nom li deixà. No gens tranquila
Velava anit sa conturbada gent.

La arribada esperava en candeleta
De aquell pres als cristians valió botí,
Ab que la protecció del gran Profeta
Tornava en socós d'ells lo del rumí.

Gran espasme del cor se els apodera
Quan les ombres atiben dels cristians,
I més veent que emprenen la drecera
¡Per aont devien vindre els trafegants!...

S E I D I A

Si advertir del perill a aquests vullgueren,
No hi hagué temps, que el lloc passat, poc tret,
Los catalans de sopetó es vegeren
A un colze del camí un gegant ginet.

Després cent atres... De la mare blava,
Diàriament fecunda i virginal,
Lo sol naixía, el món lo salmejava...
¡Sols prests los homens al furor marcial!...

Los guies catalans prest aturantse,
Alto! criden als moros, qui aturats
A sa vegada, i ferm meravellantse,
Miraven als rumís, no sospitats.

Darrere els ginets moros gran filera
De adzembles carregades para en sec...
Lo cap, qui a la cristiana gent impera,
Rendiuvos! proseguix. Com rellampec

Los muslms cap arrere giren grupa,
I a grans veus de, Rumí! que ve el rumí!
La escorta espanten, que ignorant se agrupa
A retraguarda, eixintse 'n del camí.

I esbarrantse els cavalls, tots se escaroten:
La rècua se avoluma en pilotó;
Los caporals reneguen i avaloten
Sens poder dominar la confusió.

Los cristians, a les hores, acometen
Ferm, i este vullc, este no vullc, matant,

De les adzembles los capdills someten
I les arramblen totes per davant.

En açò aplega el gros dels de Moncada (11),
Al temps que els moros de a cavall, refets,
Venien al galop llança calada...
Guillem aixina escalfa als seus elets:

«Hala minyons! firam! Desperta, ferro!
Que l' hora del corage sona ja.
Almogavers valents, no féu cap erro:
¡Vostre glavi, com sempre, vencerà!»—

Díu; i movent davant, corre a la espera
Del tropell de cavalls dels sarraïns;
I sa llança, en ferir sempre primera,
Pronte abeura en la sang dels més veïns.

Si 'n té de set! Ara per cada gota
Que en vessaren lo pare i oncle amats,
Ne voldria vessar i beure 's tota
La de cent sarraïns entemenats.

«Ilé Alà!» grunyen los moros, crita
Que alcen en los combats pregant son Déu;
I com torrent creixent que es precipita,
Se tiren als cristians per tot arreu.

La tropa de Almogavers los espera,
Com roca en mitj les aigües del torrent,
I a la que son damunt, prenent carrera,
Se tira ad ells!... Mai arromanga el vent

S E I D I A

De dalt la més espessa nugolada,
Com la embestida aquella als fills de Alà:
De crits, renegs, colps sobre escuts tronada
Del Palmeral se estén per aquell pla.

Allí ginets sens ànima, que cauen,
Escapada dels cossos foradats:
Cavalls que moren renellant i jauen
Damunt dels seus ginets descavalcats.

Penjerolls de mantells dalt les palmeres,
Capells, turbants, qui salten a colp sec:
Escuts, alfangs, ballestes a rimeres;
La sang regant les herbes a tot rec.

¡I aquests horrors dins cega polseguera!...
De la qual sols los clams salten al llun...
La victòria, als dos bandos carassera,
Tarda en donar la verda palma a l' un.

Per fi la otorga!... Mor la cridadissa
Per graus... ais!... i renegs sonen més clars;
Vostres guerrers, Sultana, en corredissa
Se salven de aquell pla pels malears.

Los catalans senyors del camp romanen.
«Vixca Sent Jordi!»—fan «Vixca Aragó!»
Nosatros, presos, los vençuts mos manen
Fugir ab ells del pla per la extensió.—

—Es ver quant del combat ha dit, Sultana,
Aquest rumf—fan los musulms fugits;

I pos Alà mos salva dins Burriana,
¡Sigam de vostre bell perdó acullits!...

Cregau que no hem fugit de fúria d' homens,
Sinó de llamps de ferro abrasadors:
—No reconeixen los musulms prohomens
Més forts que ells: ¡o la mort o vencedors!—

Diu la Sultana ab majestat severa;
Mes, prenent un posat més carinyós,
—Ara sopau, i del Valí a la espera
Quedau tranquils, qui os öirà piadós.

—I a vos, bell narrador, per la justesa
De vostra relació, moltes mercés;
Ma gran causa us sería bella empresa:
Més d' un cristià per mí se endossa arnés.—

Diu, i alçantse ab son aire de regina,
Tot ell graciós, pren dels presents comiat.
¡I a sa cambra se 'n va trista i mohina
D' un convit que ha tengut tan mal remat!...

CANT VUITÉ

DESMAIS I GALLARDÍES

Desmai dels setiadors i ardiment dels setiats.—Lo Torneig.—Lo triumpf de Alí.—Arribada de dos galeres per als cristians.—Gran festa dins Burriana.—Lo Ball Pla.—Gosadía de Alí i galtada que se 'n du.

Dos llunes que Aragó sètia a Burriana:
¡Un gran reialme en front d' un llogaret!...
I el gegant tot falseja de desgana,
Mentres pren nou corage lo xiquet.

Fa calor: Juliol sa copa vessa
De foc dend' el cel blau: sort que la mar,

Més blava encara, sos alens endreça
A la terra, i la ajuda a respirar.

Les hosts fa dies que en lo camp llanguixen
De desmai, dende l' erro del castell:
La lleja fam ja torna, pos finixen
Los viures de Oropesa i l' abast vell.

I estenen sos esguards per aquella horta,
Atres anys, mar de messes floreixent,
Graner de Plana i Serra, i ara morta! (1)
¡De llurs terres els ve l' anyorament!...

—Nostres messes!—La sega!—tots se exclamen
Los del Baix Aragó, també el serrans;
I el crit se extén pel Camp, i tots aclamen
Deixar lo seti per quefers més grans (2).

En Jaume, que el corage mai lo deixa
Ni la fermesa gran de pensament,
No presta orella a la importuna queixa,
Pos sab bé qui promou tal descontent.

I lo seti seguix. Ara baix terra
Mana obrir caves per anar segurs,
I els solaments cavant, fer caure en terra
Los d' atre modo inexpugnables murs (3).

Hadrí, sabent açò, se sobressalta,
I admira ferm al rei aragonés,
Pos exacta noticia no li falta
Del desmai que en la host cristiana és.

S E I D I A

I, capdill de seny clar i diligència,
Mentres a la defensa anima als seus,
Envía al nou monarca de València
Per més ausilis diligents correus (4).

Per de pronte, Al-hadrí tornar ordena
A aquells nocturns afortunats torneigs,
Que als cristians infligien grossa pena
De morts i bestiar pres en forts barreigs (5).

També s'hi met a l'obra la Sultana,
I, passat ja l'enuig d'aquell convit,
Paers projecta i al jovent agana
Per tindre'l a la lluita més ardit.

I als saraus, de la cort obri les portes:
Ses més guapes donzelles en lo ball
Premi serán d'aquells, qui accions més fortes
Durán a cap, o algún excels treball.

I aquells torneigs, que ara el Valí renova,
Ella mudarlos vol en jocs de amor;
I engisca als seus guerrers a fer la prova
Reptant aquells cristians de més valor.

Un matí, apenes clarejant la aurora,
Los cristians veuen en lo mur ficat
Un gran cartell de fatxa reptadora,
Que este escrit arabesc té dibuixat:

*«Seidia és sens igual: sa bledania,
Aont se vullga, té el ceptre de l'amor:*

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

*Si algú hu nega, n' hi ha aci qui el desafia
En lo camp a probarlihu de l' honor.»*

Gran bumbúm mouse en tota l' host cristiana
La nova a l' escamparse del cartell;
Los jovens cavallers de més ufana
Ja es disputen l' honor del repte aquell.

Pos veuen tots darrere de tal repte
De la filla de Seid al cristià amant,
I de l' honor tots creuen que el precepte
Los obliga a humillar a l' arrogant.

I tots corren al Rei a demanarli
Preferència en lo risc. Lo Rei, prudent,
Crida primer a Blasco, a consultarli
Si en lo perill que corre Artal consent.

Mes lo pare de Artal al camp no 's troba...
Lo Rei, cedint repropí al prec comú,
Dels jovens cavallers permet la prova,
I entre aquells més valents n' escullix u.

Es jove el Rei, i sab bé les cabòries (6)
Dels jovens, i en amors llurs pensaments;
I de vagar vol traure 'ls, atres glòries
Als ulls d' ells descobrint més resplendents.

En això ja amaneix allà a la vora
Del Camp, frontera al mur, este lletrer:
*«No de l' amor lo ceptre té eixa Mora:
Hu mantindrà en lo camp un cavaller.»*

S E I D I A

Enviats de abdós parts parlamentaris,
Han pactada una treua en los combats;
També están nomenats los dos contraris
Que en la palestra lluitarán tancats.

Pe 'ls muslims hu és un fill del *sid* de Alcora,
Pels cristians, un de Pina el cavaller;
Si el primer té una llança aterradora,
No hu és menys la hasta dura del darrer.

Pero Alf, lo de Eslida, no 's conforma:
Vol ser ell de Seidía el campeó;
I amenaça, si 's fa de un atra forma:
Per bé de pau li és feta concessió.

I Artal, qui inspirador del cartell era,
En la sombra, impotent, té de quedar:
Seidía no ha volgut de cap manera
De son amant l' afany autorisar.

Ja planten los alarbs la empaliçada,
Vora del mur, de pals ben punteguts;
I a un extrem un taulat de gran alçada
D' aont los jurats sentenciarán seguts.

Aquests amaniments, tant dins com fora
De Burriana, provoquen gran maror:
Als de dins enardix la glòria mora
Enardix als de fora el cristià honor.

I ve el dia dubtós.... un cel de glòria
De blau satí, cubrix terres i mar;

JOAQUIM GARCIA GIRONA

La hora, les déu. Cascú somniant victòria,
Los dos rivals ja són prests a lluitar.

Los burrianencs los rojos murs coronen,
Seífia d' una torre el mirador,
Ab sa cort. Prop la valla s' amuntonen
Los cristians. Res del sol templa el rigor.

En açò, per la porta de València
Ix l' orgullós Alf dalt son corser,
D' atres ginets ab fúlgida assistència:
Ell dú perpunt de arám baix l' *alquicer*.

Del Camp del Rei cristià, de igual manera,
Avança el fill de Pina airosament;
I quan són del palenc a la barrera,
Les dos colles se fan acatament.

I entren a un temps dins de la empaliçada
Ab formació ordenada i bell posat;
I de col·locació la sort tirada,
Cada colla es retira al seu costat.

I queden los rivals sols cara a cara,
Refrenant dels seus poltros la inquietut,
I de la llança palpunyant la vara,
¡De ferro no embotat, mes puntegut!...

Lo silenci, semblant a vent que corre,
Llavons eixuga els llavis i el parlar;
I els ulls, girantse, esperen de la torre
Del fi mocadoret lo blanquejar.

S E I D I A

Ja es meneja en la mà de la Sultana:
Llavons un anyafil fa la sinyal:
Los dos rivals en actitud galana,
Calant llança i picant a l' animal,

Arranquen com lo vent un contra l' atre;
I ans los ulls no han tengut temps de aguaitar,
Se és fet lo topetó!... i en bon combatre,
Que és ferirse aont se pot hom escudar.

Què ha passat?... Dins la espessa polssegüina,
Després del xoc, no 's veu bellugar res!
Mes pronte se aclarix la terbolina,
I ai! fa la gent, un munt veent no més

Dels ginets i cavalls. Aquests garrejen
Volentse alçar, renills fent de dolor,
Davall los lluitadors també forcejen!
—Sang; sang!—tots fan:—mireuhi la rojor!—

No és l' eslidà, qui alçantse, va al de Pina,
I alfang en mà, li diu:—Dona 't rendit!—
Pina no 's mou, i entorn creix la badina
De sang!... Si no és ja mort, és malferit.

Los cristians se avolumen dins la arena,
Es mort! és mort! cridant. Lo vencedor,
—Que nengú el toque!—diu gallard, sots pena
De arriscar una mort encar pijor.—

Lo jurat, que ha baixat, talla el conflicte
Fent apartar a tots; i examinant

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Lo vençut, favorable veredict
Dona a l'afortunat Ali triuphant.

En efecte, de llei és la ferida:
En la amplaria del pit uberta és.
Per a encarnar, la llança joh, què enfurida!
Tingué de foradar escut i arnés!...

—Encara viu!—alguns cristians reparen—
Pos respira: portemlo al Camp! I Ali:
—Pos bona brega los jurats declaren,
Entenguen tots que és lo triuñf de mi.

D'ací nengú eixirà que no confesse
Del cartell que hai defés la veritat;
Si no vol que ma llança lo atravesse
Com ad este infeliç entemenat.

Que tot-hom diga ací que la Sultana
Es la regina excelsa de la amor;
I, qui de honrarla més fervent se ufana,
Es qui per ella vui és vencedor.

Vinga, pos, a les meues mans la espasa
De eixe vençut; jo la duré en tribut
Als peus de aquella, per qui el cor se abraza:
Que tampoc jo en amor soc mai vençut!...—

Tant arrogant ho diu, que prest li donen
L'acer de Pina; i llest ell calcant
En son cavall, se'n ix. Llavons ressonen
Al mur aplaudiments, com cel tronant.

S E I D I A

Los cristians, com tornant de atre Calvari,
Lo cos del malhaurat a mans duent,
Van a son Camp a pas lent, funerari,
La mala sort del cavaller planyent.

Se troben ab lo bisbe de Tortosa,
Dels primers sabedors del mal succés,
Qui del morient al cap les mans li posa
I lo absol, per si viu encara és.

Lo Rei, tot pesarós, reté en sa tenda
De l' interfecte al pare atribulat,
—Oh Déu!, clamant, ¡d' esta desgràcia horrenda
Jo en soc causant! ¡perdó del meu pecat!...—

Damunt d' un catafalc, a l' atre dia,
Lo cos del jove cavaller extés,
D' una missa exequial l' incens rebía,
Fent lluminària al cel lo sol encés...

Atres, ben grossos, maldecaps apuren
Al Rei cristià; dels seus lo gran desmai,
Los quals lo seti abandonar maduren...
Pero, si apreta Déu, no ofega mai.

I vol que al Grau arriben dos galeres (7),
De Tarragona armades en lo port;
Naus ab vianda a manta, aventureres,
Ab que esperaven llurs patrons guany fort.

Reb lo Rei les galeres ab gaubança,
Com present que del cel piadós li plou,

I retíndreles vol a tota ultrança,
Mes que no tinga en sa bortxaca un sou.

Pero els patrons d' ell al desitj se neguen,
Perque molt l' armament los ha costat,
I que 'ls deixe entornar al Rei li pregunen
Per no perdre el diner que havien dat.

—«Vos, En Bernat, fa el Rei, i vos, En Pere
Martell (qui eren los noms del dos patrons):
Puix sou tals homs i honrats, cal que jo espere
Que atendreu del Rei vostre les raons.

»Ans que partir d' ací per tota vía
Deveu guardar la honra a vostre Rei:
¿Per quánt penseu que jo me 'n partiria
Sens pendre aquest llogar? No, de cap llei!

Deixem apart lo dany i la gran honta
Que jo hi pendria, com també ma host:
¡Que jo tinga mon regne ab virtut pronta
En mos pocs auys, i ab gran despesa i cost!

¡Que per çò haja soferta resistència
De Aragó i Catalunya contra mí!
Que haja preses Mallorques, i a València
Entrant per aquest lloc, ¡que jo d' ací

Me llevás! No hù faria, pero hauria
De ferho, si no havia què menjar.
I us prec per Déu i nostra senyoria,
Que no 'm vullau tal honta i dany causar»—(8).

S E I D I A

Així parlà: raons de tal saviesa
Bé mogueren lo cor dels armadors;
Mes aquests no otorgaren sens promesa
De que 'l Rei els daría fiadors.

I els mateixos patrons se 'n esculliren
Los dos Mestres del Temple i l' Hospital,
Los quals fiances per lo Rei eixiren
Per dar als de les naus lo preu cabal.

No sens que 'ls Mestres ans li requestassen
Dels diplomes antics confirmació,
En los quals, de certs llocs que conquistassen,
Lo rei N' Anfós els fea donació (*).

Lo rei Jaume no admet que açò se diga;
I Folcalquier apart li diu després:
—«Diable! Extrany hom sou: a vos qui us lliga?
Digau, Oc, i lladoncs no 'm façau res.»

—«Ferho hem, si aquest mot meteu en pacte;
Pero com jo so rei i mestre vos,
Bo seria que hi fos atre en lo tracte,
Sinó, en tot lloc membreus d' açò entr' abdós.»—

I hagué així les galeres desijades,
I al Camp vingueren viures per la mar,
I callaren les veus avalotades (9)
Dins la host, i a la brega es va tornar.

Tornant ara d' Alí a la grossa gesta,
Tot gallard, del palenc com va sortir,

(*) L' avi d' En Jaume.

Se 'n va a la torre i a son peu junt resta,
I a la Sultana així comença a dir:

—Feliç regina, d' esta terra glòria:
De vostra formosura al resplendor,
Aquest vostre sirvent brillant victòria
Ha obtenguda en la lliça de l' honor.

Lo rumí, qui us vol pendre vostra herència,
Ha pretés escarnir vostra beltat:
Pero humillada queda sa insolència;
Vejau ací el trofèu: vos l' hau guanyat.—

I açò dient, aixeca en alt la espasa
Del cristià mort. Responli ab veu gentil
La Sultana:—Contenta soc romasa
De vostre esforç, Alí, que val per mil.—

No diu més: esclafixen en palmades
Tots lo presents, i en llargues ovacions.
I entrant al paladí, la gent a onades
De flors lo inunden, llaus i bendicions.

Se corre que Seidía vol fer festa
Grossa demà, i a tots aconvidar:
Alí lo majoral serne requesta,
Lo qual plau a Seidía li otorgar.

I lo primer que ab sos amics intenta
Es un sarau a casa del Valí,
En lloc d' aquell que contenció violenta
Va frustrar del castell en lo festí.

S E I D I A

—Amics, diu, conquerir vullc la Sultana,
Tafanera que adora a un renegat,
La flor de les donzelles de Burriana
Duentli als peus, i lo jovent granat.

Així vorà que aquell que ací domina,
No sols en lluites, sinó en fets de amor,
Es quí ha vençut en lo palenc a Pina,
Dels cavallers, que té Aragó, el millor.

Seidfa és gran beltat, i ha de ésser meua;
Si ella és filla de emir, jo de alfaquí:
Mes vullc que siga fina amor la seua,
No violència qui la duga a mí.—

Diu; sos amics a osades lo aplaudixen:
¿Quàn la fortuna no té lausengers?
I per a empendre l' obra 's despartixen;
La guerra ara no apreta ab sos mesters.

Lo Valí, mentrestant, torna de fora,
Aont del càrrec les cures l' han tengut;
Ve de rependre als moros de Almaçora
I son corage alçarlos abatut.

Qui no torna és Artal, qui eixit havia
Ab lo Valí; se hi queda de tintent;
Li hu va manar sa aimada ab valentía
Per sostraure 'l del repte a un mal event.

Hadrí, qui és fa explicar la illustre gesta
De Alf, se ompli de gran satisfacció,

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

I otorga a gust aquell sarau i festa
I que al poble se 'n faça participió.

Creix, pos, per punts i reina la alegria,
Per la Sultana els forns van dia i nit;
I en bots de vi i barrals de malvasía
Hadri lo goig del poble té amanit.

En això d' aquell jorn ve la vesprada,
De les finestres penjen cubertors,
Nets los carrers, arcs mostren de enramada,
Del *panoli* se escampen les aulors (10).

¡Vinga dolçaina i anyafils de guerra!
Que arreu sonen per orde del Valí:
Així dels cors tota paor desterra
Dient: Vençut, se 'n fugirà el rumí.

Alí i amics, acompanyant les belles
Burrianenques, florides com un prat,
Ja se encaminen en galants parelles
De Seidfa al palau engarlandat.

Va allí també la gent: lo lí i la seda
De homens i dones embellix lo cos;
I, com vaso abeller en la pineda,
De la plaça i palau brumix lo clos.

En alt taulat les dolces xirimfes,
Als colps acompassats dels atabals,
I dels joglars festives poesíes
Los cors omplin de goig fins al rebals.

S E I D I A

Ja del palau se obrin les portes i ixen,
Canasta al muscle, un bon colp de sirvents,
Atres ab grans barrals, i se amanixen
A repartir a tots los concurrents.

Allí cóngres de llarg ab sucre i oli,
Monjàbenes, pastiços, reganyats,
Cocs de paniç: tot genre de *panoli*,
Més exquisits quan més temps no tastats.

A cascú una ració, lo menys, li aplega,
Homens i dones, grans i xicotets;
I a aumentar lo delit ab que hu mastega
De vi blanc després venen los gotets.

I és clar: ab la beguda el Goig se ubriaga,
I a la Dança se posa a festejar;
I a les gaites llogant ab bona paga,
Goig i Dança se posen a dançar.

Alí i los seus veuen venguda l' hora
De fer també son desijat sarau;
I a ses aimies invitant alhora,
Invadixen les cambres del palau.

A veus altes aclamen la Sultana,
Que de la festa aquella serà el sol;
I ans no acaben los crits, ella ix bledana
De les seues sirventes ab lo vol.

¿Hau vist Virgo en lo cel en nit serena
Com de estreles voltada resplandix?

Així Seidía bella, beltat plena,
Dels visitants als ulls atònits ix.

Vestix de seda blanca llarga vesta
(Es son color), cenyida baix dels pits;
I agràcia ab perles ric turbant sa testa,
Que, amagant los encants, fa als ulls ardots.

Als peus du unes babutxes primoroses
Color de rosa, recamades d' or:
Sa cara línies mostra més gracioses
Ara que en penes se marcix son cor.

I als festius invasors adelantantse,
Diu:—Anem fora; fem tots un ball pla (11).
¿No és bell que la Sultana en plaça dance?—
I alguns:—Sí, sí: la gent hu aplaudirà.—

—Pos, daume, Alf, la mà,—seguix Seidía,
I el ball començarem.—Tant gran honor!—
Diu ell, i a l' ixit fora, Déu! follia
De vítols i llaors los reb a chor.

—Pas, pas!—los heralds criden, ab les vares
La gentada apartant,—feu rogle gran!
—Los llumeners!—Los de les alimares!
Que volem esta nit passar ballant!—

Ja se ha fet un gran rogle, i a rimeres
La gent; en mitj del rogle lo juglar.
Les parelles se busquen ríalleres:
Els son qui ad elles trauen a ballar.

S E I D I A

I la dolçaina romp en pausat aire,
I la gentil parella empren lo ball;
¡Si es mira en ferho bé el garrit dançaire!
Mes encara que, arma't, dalt son cavall.

Tres temps seguits igual i un de parada
Fa la dolçaina ab senyoril compás;
I la gaita modula una tonada
Que estreny euritmia i joia en bonic llaç.

Los ulls tots són fletxats a la Sultana:
¡Oh moviment graciós lo d' aquell cos!
Tres pejadetes breus i una de plana...
Tres de avançar per una de repòs.

I fent als peus graciosa alternativa,
Quàn alça el braç esquerre quàn lo dret;
Mentres sa cara, que el somriure aviva,
Més se embellix ab un mirar baixet.

Darrere d' ells, garlanda en flor, que 's trena,
Parelles i parelles van entrant,
Fins que la roda balladora és plena:
D' ells, los més valencians són, gent galant.

Són valencians, la brava tropa aquella
Que en socós envià l' emir Çaen,
Que en lo bon guerrejar són maravella,
I en lo bon festejar són un portent.

Després de fetes quatre u cinq rodades,
La dolçaina empren aire més llauger:

La garlanda en corones separades
Se desfà, i lo nou ball venç al primer.

En tal punt, la Sultana es dessipara,
I de tornarse 'n al palau fa acció;
Se 'n adona la gent, lo ball se para,
I de amor se li fa nova ovació.

Alí, més salamer que mai, va ab ella;
Detrás, de xiques tot l'estol sirvent.
Seidía encara el du ad ell de parella,
Com si digués: Així premio a un valent.

Alí fa extrems galants: fins se decanta
Della al oit, segur que a dirli flors:
Ella es somriu, i ja al ficar la planta
Dins lo palau, li parla ell clar de amors.

—Fins ahí,—respon ella,—tens llicència
De parlarme: d'ahí en avant, ni un mot.—
—Divina hurí, me morc per vos, clemència!—
Diu ell, i la seguix com foll arlot.

Ella sense escoltarlo, el pas apreta,
I ell:—Flor de Edem, escolta 'm un moment
Ací apart.—Ella es gira un punt inquieta,
I ell, tirantseli, un bes li dona ardent.

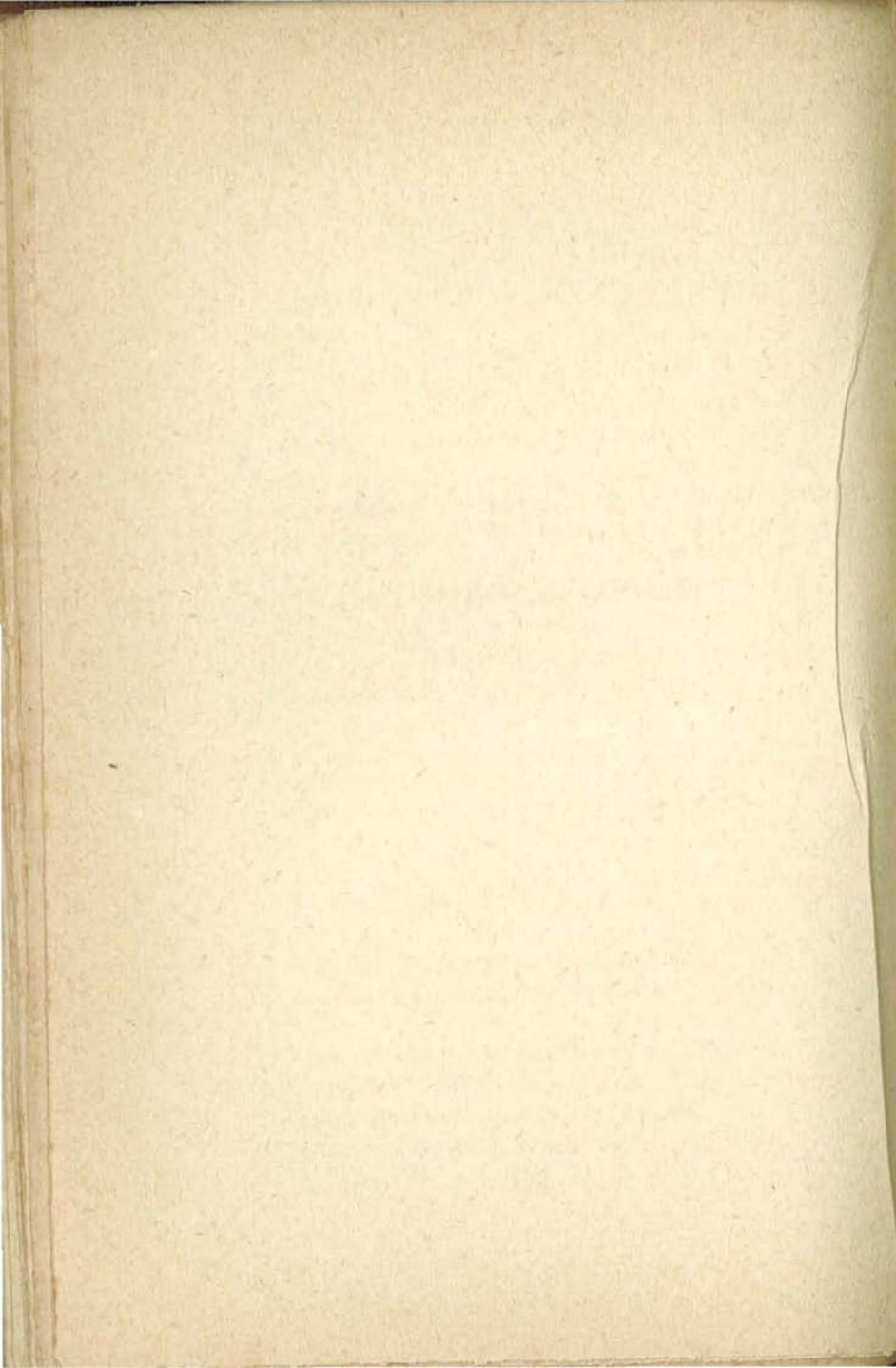
Pam! ressona instantània una galtada,
Que els àmbits del palau fa retanyir;
—Vagassal gruny Alí, ne estás passada
Deixe rumí. Jo als dos sabré ferir!—

S E I D I A

—¡No tolero d' un subdit amences!...
Air me honrares, vui jo te hai honrat,—
Ella diu.—¡Jo faré que entre vagasses
Sigues la més desjecta del mercat!

Diu Alí, i pegant volta se 'n ix fora.
—¿Qui torna al ball ab mí?—crida al passar.
Les cambres, que esglai les descolora,
Corren a sa senyora aconortar...

Ella, serena, en mitj sa cambra estava
Despullantse de robes i joiells:
Allà fora la gaita més xillava
En tons més i més vius, sempre novells.

CANT NOVÉ

ENTREVISTES

En Blasco, resolt a demanar al Rei que lleve lo seti, a fi de rescaptar Artal, projecta una entrevista ab lo Valí al pont vell del Millars.—En Vicent, lo pare de la Sultana, desfressat de *morabit* ne projecta una atra ab sa filla per a durla a bon camí.—Se efectúen estes entrevistes i tenen mal resultat.—Blasco se guanya als rics-homens per a forçar al Rei a llevarse de Burriana.—Entrevista d'ells ab lo Rei, i queixes que ell ne fa després ab sos privats los germans Tarassona.

Afanys iguals los homens emparellen,
Que el home busca en l'home son consol.
Lo emir Vincent i En Blasco, als que desvellen
Cures iguals, ja 'ls lliga un intent sol.

A l' un lo cor li fon sa filla altiva,
Al atre la ceguera de son fill;
I de la vida llur, de error captiva,
Van a sostraure 'ls al creixent perill.

—Jo estic resolt,—diu Blasco,—al Rei anarhi
Ab los barons lo seti a ferli alçar;
Unic preu, alt, és cert, a que el contrari
Voldrà mon fill al pare retornar.

Si nostra guerra fos venjar ofensa
Dels musulms, jo no fera tal acció;
Pero és conquesta, i justa la defensa
Del moro, i també hu és nostra abstenció.

I vore 'm vullc ab lo Valf, a qui cita
Tinc dada del Millars allà al pont vell:
Farem lo pacte ab quant se necessita,
I en tornarnos lo fill convindrà ell.—

—Pos jo,—diu En Vicent,—per recta via
Cara a cara ab ma filla em trobaré:
Sé el seu sojorn ahí dalt a una alqueria,
I ses cuites, pobreta! sé també.

I del Real ben dematí se 'n ixen
Ab sa host, com en dia de explorar.
Hàbits de morabit l' emir cubrixen,
Com de ermità, qui a soles va a captar.

Quan del Camp ab la host son ben afora,
L' emir trenca a la esquerra de Betxí,

S E I D I A

Mentres pren Blasco del Millars la vora
Per amunt, cap al pont, aont hi ha un molí (1).

L' emir aplega al mas ans de mesdía,
I demana una almoïna. Al cap de poc
De retorn de passeig entra Seidía,
Solitària i oculta en aquell lloc.

Entra la mora muda i concirosa...
Pocs jorns després de la gran festa i ball
Se 'n ha eixit de Burriana a un mas, ansiosa
De esbargir sa tristor i son treball.

No més passa el brancal, sos ulls se creuen
Ab los d' aquell, qui prest salema fa;
No és lo primer camí que 'ls dos se veuen:
«¿Quán, ella es diu, hai vist este ermità?»

I el cor, ab fort tranquil se li apressura
A respondre, a través dels ulls llegint:
«Eixe és ton pare! aguaita sa carura!»
I a la jove la sang li va bullint.

La sang no enganya. Com llampec Seidía
Veu resplendir son infantil passat
A València, i la amada fesomía
De l' emir li sosvé. Lo sospitat

Allavons, í ara cert, son real pare!...
Seidía queda muda breu moment
I manca poc per a que no 's declare
Dels del mas en presència... Prudentment,

—Oh morabit,—li diu, Alà us benixcal
Qui sou? i què vos porta ací tant tard?
I ell: Oh Sultana! Alà vos assistixca:
Jo us hu diré si m'escolteu a part.

—Passeu ad esta cambra,—diu friçosa
Ella, i apenes són entrats abdós,
Pare! Filla! a una criden, i ella ansiosa
De son pare se tira al sí amorós!...

Així en selva africana alta palmera,
Que el llenyater degolla ab la destal,
Tomba damunt d'una atra, que la espera,
I es donen sos palmons abraç coral.

Misteris de Montlló, cova encantada,
Lo Mas dels Aladerns: tot fa patent
La filla al pare, ¡i la memòria amada
De sa mare!... Fos tot encantament,

Ara era cert, que un pare, a qui movia
Sense dubte el defici de l'amor,
La buscava en segret, reconeixí!...
I ella es trobava, oh Déu, sobre el seu cor!

Ja desfogats llurs pits, després de noves
Demostracions, que sols l'amor sab fer,
Del passat i present més clares noves
L'un de l'atre se afanyen a saber.

Lo pare és qui comença. Aquella història,
Que descobria d'ella el naiximent,

S E I D I A

Ell la aprova, oferint a la memòria
De la mare una llàgrima fervent.

Després diu de València: les traidores
Maquinacions, que 'l varen destronar;
Son refugi en los pobles de les vores
De Eslida, qui lleals li van restar.

Ses angoixes sens fi, ses melangies,
Los sobressalts i dies llargs d' anyor;
Dels homens lo menyspreu i les falsies,
Los desenganys del trono en sa esclator.

Així parlant, li dóna tal caiguda
A la veu, i als ulls negres raig tant trist,
Que sa filla l' escolta commoguda:
Sa bella cara de tristor se vist.

Seguix contant lo pare cóm tals penes
En son esprit ficaren clara llum,
I el varen moure a rompre les cadenes
De falsa religió i vella costum.

Lo clar eixemple sos dos fills seguiren,
Los a Morella desterrats Infants,
Qui, com germana, ad ella ja la miren:
¿No caurà un jorn sobre llurs pits amants?

Ad estes noves més i més aumenta
Dins lo pit d' ella el dolç eterniment;
I en va ofegar-lo ab dissimul intenta:
Son pare, que li llig lo pensament,

Esforça les raons. Ab maestría
De home de món, retrauli ses amors
Ab un cristià... ¿Còm ella no entenia
En eixe fet providencial clarors

D' alts designis del cel?... Era ja hora
De pensarhi: voler ella a un cristià
I no çixir del tarquim de la llei mora,
Era injúria al ver Déu, al ver Alà.

¡Tant ampla com tenia i manifesta
La entrada a la alta ditxa i als honors!
Fentse cristiana, el Camp cristià en gran festa
La aclamaría emperatriu dels cors.

Allí retrobaría en ell un pare,
La amor tant anys secreta, ara mostrand,
Qui per sí la amaría i per sa mare;
Sa mare Ores!... Tot açò escoltant

La filla, la sang noble, generosa,
Li oneja pit amunt ab gran maror,
I reprensió tant fonda i ardorosa
Se fon tota en xanglots i abundant plor.

Pero es reté, que és de home son corage,
I serenantse, quan li ve el moment
De parlar, pren noblea son corage
I fa a son pare aquest raonament:

—Pare i senyor, a qui no 'm veig contenta
De donar tant dolç nom: escoltau bé

S E I D I A

Lo que us dec dir ab l' ànima coenta,
Pero ferma de seny i bona fe:

Vullc beneir primer la providència
De Alà, qui feume naixer d' un emir
Per camins tant segrets: Alà eixa herència
A un alt destí deuria dirigir.

Eixe destí, hu veeu, és esta terra
Que m' aclama sa estrella de salut;
Es nostra gent, de instint que jamai erra
Veent en mí son poderós escut.

En mí, perque jo soc real ponzella,
I el poble busca rei, com la edra l' om;
Mancantli vos, qui li ereu eixa estrella,
Se gira a mí, que porto vostre nom.

Ah! si desllealtat desvergonyida
Vos derrocà del trono valencià,
¿Per què un atre no alçareu dins de Eslida,
Que feeltat perpètua vos guardà?

Mes vos hau preferit mudar creència;
Comprenç lo desengany aont pot portar;
Pero així haveu perduda la obediència
Daquests vassalls: no puc això aprobar.

Me convideu a glòries i ventures
Si 'm faig cristiana i vaig al camp rumí;
Si jo escoltás la veu de mes tortures,
Com hu feu vos, tal volta hu fera així.

Mes vull reinar, i no vullc ser peñera
De nengú, car per çò naixquí de emir:
Vullc capdillar un poble, que en mí espera,
I per açò en la llei de Alà seguir.

Me retraeu ma inclinació amorosa
A un cristià, com designi de l' alt cel:
(Ací la veu li raja tremolosa)
Quí hu sabrà? Dels segrets de Alà lo vel

Qui pot descorre?... Oh pare! un cor estimo
Que batega ab lo meu, que unix sa sort
Ab la meua. Es tot meu! Jo no m' emprimo
En tornarli l' amor fins a la mort...

Que entenga bé Don Blasco, que sang seua
En les venes del fill més noble és
Que en les del pare, pos la causa meua,
D' una dona, defen: ben al revés

Dell, qui d' un rei tirà va en les banderes.
Ah! i a desgust, ho sé. Pare, un favor:
¡Guanyéume 'l a ma causa! Molt de veres
Vos hu prego! Fem tots un cos d' amor!...

Ah! tots junts: vos, En Blasco, Artal, Seidía:
Quina ditxa! oh, mon pare, quín entxiç!
Vassalls braus com tenim, jamai podria
Péndremos lo tirà aquest paradís!

Tampoc l' atre sabèrc, lo de València,
Qui en lletra em diu «flagell de l' invasor»,

S E I D I A

¡Sabent que de sang vostra duc la herència!...
¡Ell del dret vostre lladre, usurpador!...

Animo pare, ¡amunt vostra esperança!
Encara dins València hau de regnar.
Torneu a nostra llei, i sens tardança
Tots los musulms vos han de rodejar.—

Així ab aquesta exaltació i vivesa
Parlà la filla. Seid, del cor penant,
Va donar per fallida sa mampresa;
Mes l'últim cap en la maror tirant,

Per vore si sa filla s'hi agarrava,
Li diu del rei En Jaume el gran poder,
La dissort que als musulms amenaçava
Per fer contrast del ver Alà al voler.

La clemència i bondat del gran monarca,
Qui a tot moro de noble condició,
Que 's fes cristià dins la insurgent comarca,
Dels bens lo deixaria en possessió.

A flor de dits tocà de ses «tortures»
La llaga, que ella havia descobert,
I escandellà com dins les estretures
D'un mas son esplendor guerrer se perd...

Res capgirà a la filla. La vesprada
Cap a Ponent corria a més d'a pas;
La porfia caigué desalenada:
¡Sols al pare restà un postrer abraç!...

I vingué aquest abraç de despedida,
Plorant los dos en fort enterniment.
—¡Déu te torne als meus braços convertida!—
Diu lo pare, i del mas se 'n ix rabent.

Igual mala fortuna ha rematada
La entrevista d' En Blasco ab lo Valí.
Deixant cascú sa host atrás plantada,
Se havien ajuntat dins del molí.

Hadri enganyat al fill de Blasco hi porta,
Qui, veentse ab son pare front a front,
Sorprés de pronte, i groc d' emoció forta,
Tomba a sos peus després tot roig d' afront.

—Alça 't!—li diu son pare:—no vinc ara
Com juge venjador, vinc pare amic,
Per mercé del Valí, mercé ben cara,
Pos no a poc preu se tracta ab l' enemic.

Vinc no esperant ja més, salvant obstacle
Tant àstec a l' honor, com sols Déu sab:
A acabar de ta vida l' espectacle,
Que en lo camp net de nostre escut no cab.

Fill meu, còm t' ha agarrat eixa follia?
¿Fins a eixe extrem has tú rebordonit
De ta sang, religió i cavalleria,
Que 'n renegues com home malait?...

¿Ab quin desvari impur ton seny varieja?
¿Quin dimoni maligne t' ha possés?

S E I D I A

Eixa mora?... No, no: culpa més lleja
Deu ser la que 'l teu cor tant ha malmés.

I, si és ella qui 't dona eixe desvari,
¿Còm no has romput son llaç de torpe entxiç?
Artal, fill meu: és hora d'acabarhi!
Torna a mos braços, infantó erradiç.—

—Senyor Pare!, Artal romp ab veu trencada
Dels xanglots,—jo m'acullc a eixe perdó.
¿Me dau vènia a parlar a ma vegada?
—Parla!,—li diu. I Artal ab confusió

Comença:—Oh Pare amat! és certa cosa
Que al moro me s'ha endut lo terbolí
De fosca i sense fre passió amorosa,
Sens tindre pus domini sobre mí.

A Seidía vaig vore un jorn de cara:
¿Hau mirat fit a fit jamai lo sol
Quan ix d'entre un blanc núgol que s'aclara?
Tal vaig quedar d'enllüernat. Lo vol

Romperen detrás d'ella, que fugía,
Mos ulls, mon cor, i tot quant soc sancer.
Jo no era jo... D'un dard ella em fería:
Caiguí en terra... també en son dolç poder!

Pare, si vaig tombar en greu demència,
Si el seny perguí en aquell primer moment,
Perdo demano a vos, a Déu clemència;
Després, ah! ¡no vullgau penediment!...

¡No, que no puc, no sé repenedirme!
Jo vaig perdre del cor la llibertat:
A la amor meua, amor te tinc! va dirme:
En aquell punt quedà fixe mon fat.

Perque, sabeu-ho!, aquella que m' estima,
Es diamant, és lo més fi de l' or,
Es perla sens igual, sens preu ni estima,
Es de les dones, que fa Déu, la flor.

—Prou!—salta el pare.—Això que dius me prova
Que estás fora de seny: tot jove amant
Primerenc parla així, no és cosa nova.
Fill meu, bon seny i honor son lo important.

Vindrás ab mí: la glòria i la noblea
Son dos beltats que 't miren somrient;
Amale ara; après, de gran bellea
Jo et buscaré muller de nostra gent.

—Mai!—salta el fill. Lo pare un punt se 'l mira
Sorprés de pronte; empero poc a poc
Allumena i encén sos ulls la ira
I,—Vindrás!—li amenaça llançant foc.

Mes, reportantse,—Oh gran Valí, escuseume,
Si hé oblidat que és vostre presoner,—
Diu.—Doneume 'l; de tornes demaneume
Tot allò que és permés a un cavaller!

—¡Jo hu faré, si ell se dona voluntari;
Si ell no vol, no hu faré,—diu Al-hadrí.

S E I D I A

—Pare amat! de ma fe en l' intern sagrari,—
Diu Artal,—m' hai promés d' ella al destí.

¡I sols la mort podrà apartarme d' ella!
—Pos la mort rebrás ara, fill mal nat!—
Brama el pare, del glavi la centella
Traent de vaina. Llest interposat

Lo Valí, de Don Blasco el braç detura,
Mentres lo fill als peus cau de genolls
Dient:—Ací està el pit!... La entranya dura
Del pare de perdó fa alguns borbolls,

Mentres sa destra deixa caure el glavi.
Al-hadrí, alçant al fill i commogut,
—Oh Don Blasco!— li diu,—pos sou hom savi,
Escolltau a qui us parla ab rectitut:

Un dia els dos lluitàrem per Morella:
Ab quin valor suprem, la fama hu diu.
Fon contenció mortal: la plaça aquella,
Gran i forta, al valor era alt motiu.

Mes vui abdós tenim comú contrari,
Qui us pendrà los llocs vostres, com a mí.
Vos lo serviu!... jamai tant fosc desvari
Jo l' hai comprés. ¿Còm no us passeu ací?

Fem paus: a la amistat demanem llaços,
No siga obstacle llei ni religió:
Per una sola causa armem los braços,
I fem llevar el seti al d' Aragó.

I ara escolteume sòl.—Blasco fa senya
Al fill, qui algunes passes se fa atrás.
Viu colouqui entre els dos prohoms se empenya,
Del que ixen convenguts en estret llaç.

Llavons ab son gran cos Blasco carrega
Los lloms de son cavall, i crida:—Artal,
Quan jo entre moros torne i aparega,
Eixe nuc teu hajes desfet com cal.

Pos no vindrà ton pare, no, com ara,
Sinó arriscant tot son poder i honor.—
Diu, i el cavall tocant, ja mou de cara
Al Camp cristià ab sa host, que sembra por.

Quan aplega al Real, tornat ja troba
L'emir: planyen abdós son mal event.
Blasco de anar al Rei l'intent renova,
I als rics homens va a metre en moviment.

«Pos demà hi anirem.» En açò queden
Aquella nit Don Blasco i Don Ferrant (2),
Després que ab tractes als barons enreden.
«I anirem matiners a sol llevant.»

Lo matí, que unta ab son als qui molt breguen
Denit, encontra a Blasco desvelat...
Junt ab los atres a la tenda apleguen
Del Rei, al punt que aquest ja era llevat.

Acompanyen al Rei, guardians celosos,
Sos millors cavallers, de gran esprit:

S E I D I A

De Tarassona los germans gloriosos:
Cridats del Rei, hi havien acudit.

—«Senyor,—diu Blasco entrant, qui encomanada
Tenia la paraula,—a vos salut.
Ab vostre oncle En Ferrant esta embaixada,
Perdonau l' hora, a durvos soc vengut.

»Ell i nos venguts forem a Burriana
Per servirvos del seti en los mesters:
I deixàrem per çò de bona gana
Atres negocis nostres i quefers.

»I vera cosa és que molt comencen
Los reis de fer i coses de provar,
Com vos ara; mes tot quant los reis pensen
No 's pot, com ells voldrien acabar.

»Perque, si s' acabás tot quant voldrieu
Vosatros, reis, segons molt empreneu,
Totes les terres sols los reis hauríeu,
Car çò us pareix que a vostra honor se deu.

»Ara en est seti i arriscada empresa
Nos veem gran embarg, perque la gent
Dels concells lo defici la té presa,
I no la retindreu sinó greument.

»Que anarse 'n volen per segar les messes,
I nos, rics-homs, no havem de què menjar;
I no us voldrém dir que havem fals presses,
I que per çò d' ací mos hem d' anar,

»Deixantvos sol al tall, i en tal manera
Que desdiga d' un rei honrat com vos,
Que us hajau de llevar, i l' host sancera
A gran honta i escarni vergonyós.

»I, si no us desplaia, ara us diria
Que podrieu la cosa així aguisar,
Que molt de guany i prou vos ne vindria,
I sens honta us podrieu bé llevar.

»I atra saó, quan ja aguisat hu haurieu
Millor, ab força d' homens i diners,
A pendrela, si Déu ho vol, vindrieu
Ab nostra ajuda i nostres cavallers.

»Puig vos darà Çaén, rei de València,
Tant, que podreu desfer vos la messió
De vos i aquells qui us donen assistència
En aquesta primera expedició.»—

Diu. De pasme afectat lo Rei, lo mira:
¡Ell, jove, a la vellea oint parlar
De tal guisa! Los ulls en volta gira
I en son oncle Ferrant los ve a ficsar.

—«Don Ferrant!—la paraula aixi li endreça,—
I vosaltres, barons, venguts ací:
¿Semblaus que dega fer això?...—Confessa
Son oncle:—«En bona fe, senyor, que sí!

»Per aquella desaina que us ha dita
Don Blasco, que sería en vos i en nos,

S E I D I A

Que vos haguessem de fallir per cuita
De menjar, ab afronta gran de vos!»—

I al cas respon lo Rei:—«Desta manera
Vos responem: que nostre Senyor Déu
Nos ha fet molt de bé, i mercé sancera
En nostres jovens anys, com bé sabeu.

»I les moltes de coses començades,
Ab la ajuda de Déu i la mercé,
A bon cap, per sa honor, havem gitades,
Penyora d' altres gestes per la Fe.

»I que hajam pres allà en nostra ninea
Un regne com Mallorques sobre mar,
I que siam entrat, de més granea,
Lo de València, terra sense par;

»I que haja jo assetiat ab vostra ajuda
Un lloc vil com aquest, que no és major
D' un corral, i que 'm lleu, no essent vençuda
Cosa impossible! del diner ma honor.

»Creeu bé, que jamai jo no hu faria,
Ans vos prec i vos mano ab aquell dret
Que sobre tots vos tinc per senyoria,
Que m' ajudeu a pendre aquest lloguet.

»I aquell consell d' abans no vullau dar-me,
Car mal jo a Catalunya i Aragó,
I ab gran vergonya, hauria de tornarme,
Si no prenía un lloc de tal faisò.»

Així digué. Aquell dia a la vesprada
Se'n van lo Rei i els dos germans privats
Se deportar per l'horta a hora temprada
Raonant de l'intent dels conjurats.

Lo Rei se plany ab calda vehemència,
I sobre aquella oferta d' Alagó
Del diner que daría el de València
Perque es llevás del seti, d' esta acció

En Jaume a Blasco i als barons judica:
«Jo crec que així com ells hu han proferit
A nos, que part n' haurien ells no xica.»
I diu açò dels seus ab gros neguit.

Tal, que abstindre 's no pot i esclata i plora;
I ells dos, que veuen a son Rei plorar,
Ploren també de pena acoradora.
Després, amics lleals, per conhortar .

Son Rei, que 'ls ha fet homens, fan promesa
De no partirse d' ell fins a la mort.
Llavons En Jaume els diu ab gran tristesa:
—«Creeume, que voldría riscar sort,

»Voldría ésser ferit d' una sageta
Per tal que no' m morís, i que hom digués,
Que jo no me 'n llevava per desfeta,
Sinó pe 'l colp i mal que havía pres.»—

Mes desseguida el crit de rebeldía
De son cor li argüix de defecció:

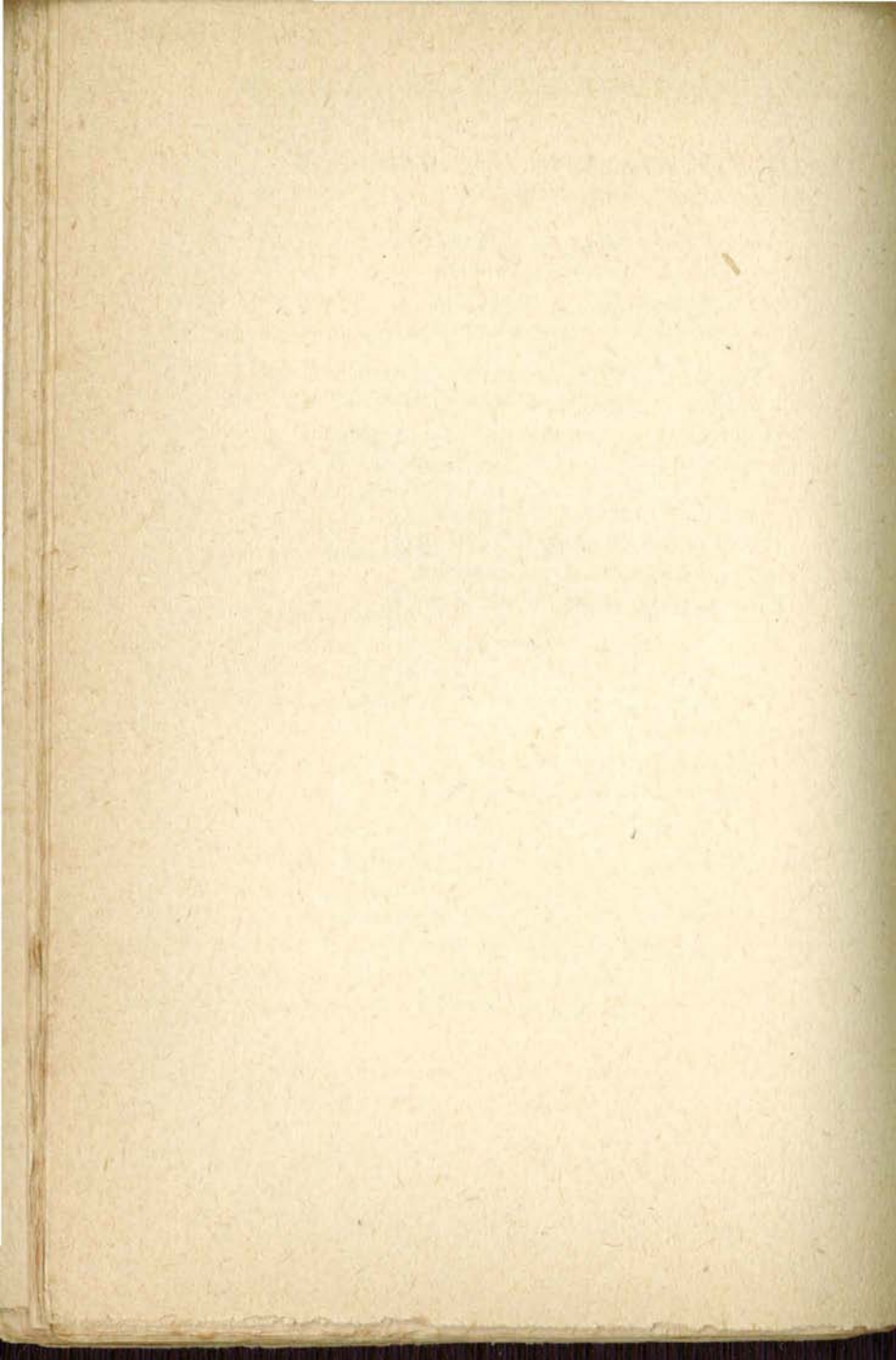
S E I D I A

L'home és vençut del rei, i ab valentia
De romandre pren ferma decisió.

I els diu còm serà açò: «De la obediència
Dels bisbes i rics-homens catalans
Confie prometránnos permanència
Tro que Déu do Burriana en nostres mans.

»I quan veurán que aquests ab mi romanen,
No gosarán d'afrent, partirse aquells;
I el lloc pendrem, per més que mos desganen
Lo díable, i qui ens donen mals consells.»—

I açò dient, redreça sa corpenta,
I aixeca el cap de grans polseres d'or:
Natura, amorosida, el veu contenta
D'haver gastat en ell tot son tesor (3).

CANT DESÉ

L' AMOR EN OBRA

Esplais d'amor dels dos amants dalt del Puntal.—Ardiment que d'açò pren Artal per a tornar a Burriana i avivar la lluita contra los setiadors.—Eixida nocturna que fa ab los moros per a cremar les cledes d'Entença.—Torna a visitar a Seidía i aquesta li diu que Alf ha anat a trobarla ab males intencions.—Artal s'encèn en furor a tal nova i se'n va a la rencontre d'Alf.—Rinya feroge entre els dos.

—¡Vallga 'm Déu! per fi te trobo!

—¿Per què vens?—Perque renovo

Los alens al teu costat. Pero què dic?

¿Me donarà eixe cor vida

I estroncaré ma ferida,

Havent tú dat gust sens mida
Al triumfant en lluita i ball mon enemic?...

—Sossegat. Ací en la altura
¡La llum del cel és tant pura!
¡Tant clar l'aire!...—I ell afig:—Jo vinc trencant
La veda de Hadrí, que 'm lliga;
No puc més, ma dolça amiga:
L'aucell famolenc la espiga
Embestix ferm del traïdor cep no cuidant.

—No 't crec, sinó em buscaríes
Més a sovint, i em faríes
Companyia quan me 'n vinc a soletat...
Qui-sà alguna almaçorina
O alguna morena fina
Burrianenca, la mohina
Bé te lleven en los temps de llibertat!...—

Ella afig. I ell:—Sí, de veres!
No 'm dona Alí prou quimeres
Per ta causa, que atres ne haja de buscar!...
—Te has trobat atra vegada
Ab ell?—diu ella assustada.
—No, que la orde donada
Es, que ab ell, ni ab tú tampoc hai de tractar!—

Així els amants pelejaven
Dalt del Puntal, no passaven (1)
Los vuit dies dende el ball d'aquell mal fi.
Baix se veu Nules, la Plana
Més enllà, i en mitj Burriana,

S E I D I A

I a son flanc la host cristiana:
Mar i cel... en son festeig dolç vespertí!...

Seidía paga ab mitj riure,
Pos sab que això el fa reviure,
A l'amat aquelles queixes i amargor.
Pareix que 'ls pins se 'n adonen,
I a chor ab lo vent componen
Süiau concert en que 's fonen
Sospirs dolços, veus de fades, planys d' anyor...

Los pinzans, les cadernereres,
Les busqueretes llaugeres
D' un pi a un atre van saltant, vanse acostant.
I escolten, los molt curiosos!
Al dos amants concirosos,
I, imitadors capritxosos,
Dos a dos van ells també xarrutejant.

— Moltes de coses, ai! moltes
Te hai de dir... Pero no escoltes!—
Seguix ell:— Ara què mires allà llun?
— Sí que t' escolto,— diu ella,
I fins la més gran novella
Que vols contarme, ja és vella
Per a mí: te la endivino punt per punt.

¡Tu ja t' has vist ab ton pare!
— Ben cert, i si no m' ampare
Lo Valí, ja 'm contaría jo entre els morts.
— Eu! vas fer lo que devíes!
— Si vaig fer! Sens desmesíes

JOAQUIM GARCIA GIRONA

De mon pare a les porffes
Vaig sostindre 'm més enterc que estos pins forts.

I vaig obrirli, Seidfa,
(Retret açò a Déu no sía) (2)
Lo meu pit despitalat al seu tiçò,
Jurantli que a tú 'm lligava
De amor eterna la trava,
Que sols la mort la trencava.
—Molt ben fet, pero no és prou, amic, això.

Aguaita allà baix Burrriana,
I al costat la host cristiana,
Com mastí que no li amolla al flanc les dents.
Mentres no 's faça que amolle,
Ni que el cap, lo Rei, s' escolle,
Dubto que el desgust sorolle
Prou apressa als rics prohomens descontents,

Per a fer deixar la empresa
A eixe Rei, o gos de presa:
Es ton pare qui primer deu alçar cap.
¡Mes ton pare titubeja!
—No, no: mon pare es meneja,
La traïció, empero, és lleja,
I una causa honesta busca com ell sab.

—Ah! jo tinc por que tard faça!—
Diu ella ab paraula llassa,
Mentres fletxa sos grans ulls al blau espai.
I queda com encantada...
Sa bella cara ombrejada

S E I D I A

De melangia... Observada
D'ell, prenentli la mà fluixa de desmai,

Li diu:—Aimía, ¿quín aire
Veig vui en tu, que al desgaire
Prems les coses, com si fossen a un extrem?
—Mira la gran formosura
Que 's veu dende aquesta altura,—
Ella diu:—Artal, ¿natura
Tant formosa no mereix la contemplem?

¿Dins la mar no veus Eibissa
Com sos blaus toçals erissa? (3)
¿No veus bé les Columbres més ençà?...
Gira els ulls ara a la esquerra:
¿Te 'n recordes de la serra?
¿No anyores Culla, ma terra,
Aont vullgué Déu mos trobassem, mira, allà?....—

I tot açò hu diu tant viva,
Que al amant, confús, lo priva
De tornarla a son primer raonament.
Profitantse de breu treua
Diu ell:—Pero amada meua,
¿En esta ocasió còm creua
Tant extranya distracció ton pensament?

Vaja! ab tes postures vagues
Tu algun gros pesar m' amagues!
¿Com n' hi ha Déu que ton amant és desgraciat!...
Vinc en lo punt de ma vida
Que hai feta la deseixida

Més gran per tú, ma escullida,
Arriscant ma vida en mans d' un pare irat.

Vinc trencant de la obediència
Lo jou ab tota la violència
Dels meus mèrits militars en deshonor:
I tu et fas la desmenjada!...
O estás encara enujada
Del convit, o no t' agrada
Ja el servici de ma ferma, folla amor!...

Maldició! ¿Per què el dur ferro
De mon pare, aquest desterro
De la vida, tant penós no 'm va acurtar?...
Mes, ja hu sé! en aquesta guerra
La Mort per tots camins erra,
I a molts d' este món desterra:
¡De sa dalla lo dur tall vaig a buscar!...

—¡No, amat meu!—ardent crit pega
La amorosa, i al coll plega
De l' amant los nevats braços... Dolçament
Queden muts... Ell tanta prova
No esperant, per casi nova,
Tot com fora de sí 's troba...
I,—Per què m' has fet patir?— diu solament.

I en lo mitj del front la besa.
Ella ja d' ell se és despresa,
Constant sempre en sa indomable castetat.
—No m' estimes? I la Mora:
—Sí, pero d' obres és l' hora.

S E I D I A

—Pero, si la fam m' acora,
I més dende que 'l de Eslida ab tu ha ballat!...

—Amat: l' amor alta cosa,
Deu ser: coronat de rosa
Jo me 'l veig, com lo rei bell dels cors ardents.
I ans de gustar la dolçura,
Que d' ell raja com mel pura,
La sort hem de vencer dura
Desta guerra i tants adversos elements!...

Mes, ai! ¿serà açò quimera,
Somni hermós, visió entxicera?
Lo diable massa enveja als dos mos té!...
¿Còm guardarte, dolça flama
De l' amor, del vent que brama,
I del foc d' infern, que aflama
Pits malvats, còm, bella amor, te guardaré?...

—Ab mon braç invicte!,—salta
L' amant, que 'l furor ecsalta.
Lo voríeu d' un gran bot plantarse dret,
De hèroe homèric ab grandesa,
I a la host aragonesa
Maläír ab la mà extesa:
—Jo tes tendes cremaré u cauré en lo fet!

Vinga un abraç, ma estimada,
I em planto d' una gambada
De Al-hadrí la covardia a espolonar.
Eixa host se ha d' acometre
De nit, i foc s' hi ha de metre,

I a mon pare no permetre
Més espera en lo monarca capgirar.

—Detinte!... No, un atre dia
Diré açò que ara volía.
Ves, i Alà de mal te guarde, i torna ací.
Disli al Valí que t'envío,
Que ab lo teu portes mon brío,
Que en sa sabiesa confío
Ha de tindre ta mampresa feliç fi.—

Ell de quatre camellades
Baixa les vessants penjades
Dret al mas, aont li custodien son cavall.
Lo ca de Seidfa el mira
Coejant, ella sospira,
Per Espadà el sol espira...
—Sultà, anem!—diu ella al gos, i mou avall...

Dins la host reial, resolta
La guerra al mur atra volta,
A pesar dels descontents, al Rei digué
Èntença, l' oncle d' En Jaume:
—«Trescentes cledes donaume,
I ab los vostres ajudaume,
Que com mur de cara al mur les plantaré.»

«E jo hi seré nit i dia
Ab los de ma companyía,
Fins que aquest lloc de Burriana Déu mos do» (4).
I obtingué els trescents canyiços
De bastons doblegadiços,

S E I D I A

I, per abrig, cobertiços
Dits mantells, obrats de couro i fort tauló.

Los moros, veent plantada
Aquella invenció malvada,
Que 'ls provoca reptadora, a mi ja nit
Doscentes a cremarla n'ixen,
Portant foc, ab que llueixen
Los grans escuts que 'ls cubrixen,
I comença la batalla ab gran brugit.

Cara-foscs, i ab llums bé espanten!...
Los de Entença tots se planten
Cadascú detrás sa cleda cautelós.
Uns per dalt les llances llestes
Assomen, atres, ballestes;
Los moros al mur d'aquestes
També en mostren apuntant. Guerrer furiós

Als moros eixits capdilla,
Cubert ab visera: brilla
Sa armadura ab lo metxò que du en la mà.
Al puny dret la espasa nua
Dreta i aguda com pua,
A passes fermes s'afua
Vers la cleda aont lo de Entença en guarda està.

Es l'amant de la Sultana;
Bé s'endivina. A Burriana
Devallà de l'alt Puntal la nit abans.
Ab furor a Entença embroca,
Que 'l reb plantat boca a boca,

I adargantse. Una gran roca
Estimbada del toçal, que, en son avanç

Creixent se topa i detura
Contra una carrasca dura,
Així 's fa dels dos capdills lo topetó.
Darrere, els atres la brega
Extenen fins aont aplega
Lo reng de cledes. Gemega
La alta nit de tant soroll i turbació!...

Pronte les cledes a estelles
Volen, les llances com elles.
«Aragó!» fan uns, i els atres: «Li-Alà!...»
I per tant lluixa muralla,
Déu! què sangosa batalla!
De ferits, com blat que 's dalla,
Jauen molts: lo foc s' abota ací i allà.

Per fi Entença els colps atura
D' Alagó, i sa espasa dura
Un colp i atre sobre el cap li fa sentir.
I acorrentlo Tarassona
Dels del Rei, socós li dóna,
Fins que Alagó s' arracona,
I ab los moros cap al mur pega a fugir (5).

—«Què és açò?,—lo Rei, que aplega
Prest, diu,—¿Còm vos va?» «La brega;
Li respon son oncle,—bé mos va, senyor.
Ha estat que 'ls moros cuidaven
Metre foc, i ja abotaven

S E I D I A

Les cledes; mes no contaven
Que 'ls guardians no mos dormim ni havem paor.»—

I açò hu diu ab ufanía
Per son Rei, que 'l socorría,
Com se hagués ja desvellat al primer crit
Ab deu dels seus, qui dormíen
Dins sa tenda. Prest se havíen
Llevat, vestits com jaíen,
A socorre als dels mantells.—«Senyor, ferit

Està En Berenguer,—exclama
Un escuder,—a la cama
De sageta.»—Tendre el Rei, de mantinent
Mana dur una estopada,
Mentres la pua clavada
Li trau ab mà delicada,
I li embena la ferida saviament (6).

La Sultana, a l' atre día
Del combat, a Artal rebía
En lo mas, i haventlo oit, li día açò:
—Bé has lluitat, mes la acomesa
No ha estat del tot ben entesa,
Si no tenfes promesa
Del Valí tota la força a prevenció.—

I al seu costat fentlo seure,
Mana li donen a beure
I seguix:—Amat de l' ànima, ve el fi!
Ara és força alé i corage!
Ara d' aguantar l' orage!

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Ara de no fer naufrage
La nau feble en que hem fretat nostre destí!...

Artal meu!...—I, apassionada,
Sa testa inclina preuada
Sobre el pit de son amant, qui, ab cálid bes,
Floreja aquelles melenes,
Que, al clotet, se fan a trenes;
Ella, ab alenades plenes
De aulor sana virginal aviva més

Los esprits d' ell que 'l vi d' Onda,
Que li ha dat en taça fonda.
I ell li diu:—Que més faré que 't sía grat?...
—Oh bell meu!—ella ab dolçura
Li respon,—allà a la altura
De ma terra, el cor pressura
Té d' anar: fa tant de temps que no hai estat!...

Pergam de vista la guerra...
Uns dies allà a la serra.
¡Si no puc ací retindre 't un moment!...
Ademés, que 't vullc sostraure
Al risc de en la astúcia caure
De Alf, o al Valí desplaure.
¡Si 'm vullguesses, me creuríes dòcilment!...

—¿Què vols dir així com ara?
¿No m' animaves suara,—
Diu l' amant,—més a la brega, pos ve el fi?
—¿No hu sospites?—respon ella,
¿No entreveus que atra querella

S E I D I A

Que m' ha dut ma adversa estrella,
M' agonía més?... Alí va vindre ací!...

—Déu! ¿l ha trobat ton estage?..
¿Te ofengué eixe porc selvage?
Traume d' ànsies!—Tranquilisa 't—ella fa.—
Dalt del Puntal jo em trobava,
Oixc lo ca que remugava...
Me giro...: astut s' acostava
Ell!...—«Subjecta aqueixe gos!» de llun cridà.

«Perdona 'm, bella Sultana;
N' estic penedit! No vana
Causa aquest ton que 't recés torbar me mou.»—
—«Si així fos, dic, no vindrías
Ací, mestre en traidorías,
Ni armes damunt portarías:
Si t' avances un pas més, ja has vixcut prou!»—

I tirant mà a la ballesta,
Un dard li apunto ben llesta;
Brau lo gos se li tirava ja damunt.
Qtè fa? Pega mija volta,
I injuriantme, ab llengua solta,
De vagassa desinvolta,
Fuig, com llop del brau mastí sorprés a punt.—

Ací Artal:—Ah pudent verre!
Te buscaré, i com t' aferre
Per la gola, t' estrangulo, viva Déu!
Vaig a trobarlo aon estiga.
Un abraç, ma dolça amiga,

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Si Déu vol que l' últim siga,
Hauré abans jo acotolat l' enemic teu.—

I açò dient, l' alça en l' aire
D' un braç, com garbejaire
Una garba de bon any al carregar.
—No anirás!...—crida Seidía.
Ell no obedix i empren vía.
Al tard d' aquell mateix dia
Ab Alf, camí d' Artana, es va trobar,

Del gran bosc dins la espessura,
Damunt sa cavalcadura,
Del Puntal al peu vagant.—Verre pudent!
Comença Artal, vui acabes.
Ca ronyós: te figuraves
Que tu a una dona insultaves
Sens pagar ab ta vil pell l' atreviment?...

Baixa d' eixe cavall, baixa!
Com faig jo. No 't caldrà caixa
Per la fossa: los cans morts allà a un femer!...
—Ara veig que Alà te porta
A escortxarte, ovella morta!—
Diuli Alf.—Si t' aconhorta
Ans la mort, sabrás que ahir, d' ella ab plaer,

Vaig gojar d' eixa serrana.—
I Artal:—Mardà, la Sultana
Sab defendre 's d' un covart estuprador.
No li has tocat pel de roba,
Tu si que, fugint, la proba

S E I D I A

Del seu dard, que 'l cor bé troba,
No has volgut fer en ta pell, covard, traïdor!

—Per a traü, lo que 't faig ara,—
Diu Alf, i son dard dispara,
Que, brumint, vola de Artal buscant lo pit.
Aquest fa envenzió i no 'l toca.
Lo dard se clava a una soca:
—Assessi!—crida, i 's desboca
Alagó de cara ad ell com llop ferit.

I d' un gran bot se li aferra
Dalt del cavall. Plom! en terra
Los dos tomben. Estorat fuig lo cavall.
Abrahonats, com dos gossos
De presa, es desfan a mossos,
I los cruixen ferm los ossos,
Al tombarse quí damunt i quí davall.

No peguen crits, no reneguen...
Ab fort pantaix esbufeguen,
I les mans busquen apressa els gargantxons.
En semblant revolcadissa,
Xafen tota la matissa
Del contorn. Ab xilladissa
Esbarrats se són fugits tots los moixons.

A voltes d' una estrebada
Se enarquén, i atra vegada
Plom! en terra, lo dur sol fan tremolar.
I agarrotantse ab los braços
I alçantse i tombant de nassos,

JOAQUIM GARCIA GIRONA

En aquells de mort abraços,
La tissor dels tendons llur los ve a mancar.

I s' amollen i romanen
En terra llarg, i s' aplanen
Pantejant ab esbufecs com bous cansats.
Refets un poc, atra volta,
Pegant una mija volta,
Torneu a la dura molta
Deis greus punys, que pits i lloms deixen cascats.

Los perpunts d' aram s' esgarren
De la força ab que s' agarren;
Del cap salten los de cuiro forts capells.
I la llur cara indefensa
Porta de sa ràbia immensa
La sangosa marca intensa
Que 'ls amera la camisa i saragüells.

Pero més grossa sagnia
Per la boca s' obri via
Quan punyada més furiosa afonda el pit.
A l' un i a l' atre els ne raja,
Nengú dels dos du ventaja...
La lluna sa llum ensaja
De filtrar entre el brancage: és ja denit...

I en açò encara estan vagues
Dins de sa vaina les dagues,
Les que en va traure a renyir tenten les mans!
Pos, ertes d' esforç, se hu veden,
I, quan se topen s' enreden

S E I D I A

Los dits, qui nugats se queden,
Com quan rinyen escurçons u alliacrans.

—Verre! no 't mors?,—per fi ronca
Artal, i el moro ab veu bronca:
Li respon:—No t' haï menjat encara el lleu?...—
No parlen més: s' ls ofega
La veu; la darrera brega
Per fi als dos espasma i cega...
I s' amollen basquejant suor de neu.

La vida en tanta estretura
Consell demana a natura,
Mestra sàbia en eixos casos tant extrems:
De l' instint nadiu s' empara,
Qui als renyidors dessipara
Sanguiejant de pit i cara
A rastrons, ¡i què sab u per quànt de temps!...

Pèrdense entre les matisses
Deixanthi revolcadisses
En la herba, si els revé la reprensió;
Se apoiem contra les soques
Dels pins, o topem en roques,
I agoten les forces poques
Esgarriantse en ben oposta direcció.

Fins que tant se despartixen,
Que no 's veuen... S' ajupixeu
I a lo llarg cauen extesos com a morts...
La nit del bosc ab sa fresca
Més dolça als morients que bresca,

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Sos ardents polsos refresca
I sossega de sos cors los batecs forts.

I roden al cel les hores...
Al rompre el alba, dos mores
Llenyateres caminaven bosc avant.
Passen prop d'allí aont jaía
Lo d'Eslida en agonía;
Son sec gemegar s'oía...
I les dos, fetes de pedra de l'espant,

Queden mudes... Més clars ouen
Los gemecs, que les commouen,
I resoltes corren aont està el ferit.
Gran Alà! quina malesa!
La cara de la sang presa,
Desfigurada i malmesa:
Fets a pèntols los vestits, sangós lo pit.

Mestres una llenyatera
S'abaixa al ferit, carrera
Emprèn l'atra cap a un mas allí propet.
En arribant, diu:—La vida
Acabant de gran ferida,
De ric la roba esbandida,
Ham trobat un seid, alt, jove, ja mitj fret.—

Los masovers, que això escolten,
Per tota casa se solten,
Ungüents, llenços i desfiles amanint.
Corren ab la llenyatera,
I, aplegant, de tal manera

S E I D I A

Veent lo ferit, quí era
No endivinen, i al mas va ben assovint!...

Mes, reparant en sa roba,
Cauen en la trista nova
De que aquell és son senyor, lo seid Alf.
Ab gran cura el medicinen,
I en un escany lo reclinen,
I entre quatre se 'l empinen
Sobre els muscles, i del mas prenen camí.

—Què haurà estat?—algú marmola
Sospito una cosa sola:
Açò és rinya, i la Sultana n' és motiu.
Molt nostre amo la volía,
Ella de Burriana eixía
Aquests jorns a l' alquería
Del Puntal, ab un rumí, com tot hom díu.

Voto a Alà! si per ventura
Per ella esta desventura
Li esdevé a nostre gran seid, guai d' ella! guai!
Alçarem crit de revolta,
Los musulms tots de la envolta,
I ab lo cap ella i sa escorta
Pagaràn, si el ca rumí mos vencés mai.—

Lo d' Alagó, qui no estava
Tant tronçat, reviscolava
Ans de l' alba, i fent esforç, se alçava en peu.
I ab son cavall, qui peixía

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Prop d' ell, i ab la olor havia
Trobat son amo, fa vía
Cara a Nules, qui allí prop en un puig sèu.

CANT ONZÉ

LA CONVERSIO

Al-hadí, per la rinya dels rivals, desterra a la Sultana a la serra, i a Artal a Borriol.—Seidía, dissimulant son desterro, ix a la host forana dels seus i se 'ls emporta pe 'ls pobles a noves lleves de combatents.—Se dessi-para d' ells i puja a Benassal.—Allí, a sa casa, se troba ab la bruixa Bòia, i després ab l' ermità de Galintort.—Bòia li descobrix que la va batejar al Mas dels Aladerns.—Seidía, tota corpresa, s' hi conforma i abraça la fe cristiana.—L' ermità li conta les tradicions cristianes de la Terra-Alta.—La Esglesiola del Cid i lo salt del Morrón.—Seidía, contra 'l parer de l' ermità, se 'n vol tornar al teatre de la lluita a reconciliar los dos bandos, dient que aquest és lo seu destí.

—Sultana, això ja és masa!—sever Hadrí li crida,
Veéntsela a Burriana de sobte, ja de nit.

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

¿Sabeu la rinya a Nules d' Artal ab lo d' Eslida,
Pe 'ls zels de vos que 'ls cremen?—Alà!—fa ella esgro-
En tant que li hu tinc dit!... [guida—

—Mes vos teniu la culpa, com jo per negligència:
No és bé que la Sultana s' encante en jocs d' amor.
—Valí: si enamorada no fos, ¿còm resistència
Faria i guerra?... Un trono, fos ell lo de València,
No 'l vullc, fret de buidor!...

I adéu, que al costat volo del pobre Artal: què pena!
Vinguen dos mules bones i un pràctic escuder.
—No!—fa Al-hadri—os hu vedo, que no hi teniu faena.
—Soc Sultana!—ella crida.—Sí i os metré en cadena!—
Replica Hadri sever.

—Torneuvos-ne a la serra, i ell quan curat ja estiga,
Jo 'l tancaré en les torres del fort de Borriol (1).
¡Mireu que Ali bandera mos alçarà enemiga!
Lo qual a nostra causa daría gran fatiga.
Fugíu d' ací! Alà hu vol.—

Seidía, a tals paraules, deposa sa altivesa,
I a eixir cap a la serra se presta dòcilment;
Mana que a Artal lo cuiden ab tota exquisitesa,
I a Borriol lo guarden de frau o d' acomesa,
Que intente Ali insolent.

Lo valí, bé jurantlihu, la fa eixir l' atre dia
A l' alba, a les partides del seus descubridors
Per a que hi prenga escorta. Quan és entre ells Seidía,
Al pit se li desperta la bèlica energía
de sos dies millors.

I 'ls diu:—La sort darrera se juga de la guerra.
¡Preguem que Alà la incline de cara a sos sirvents!

S E I D I A

De viures i corage la manca al rumí aterra:
Movam lo pendó i vinguen quants resten de la terra,
Per a lluitar, valents.—

Diu, i ab espant observa que frets l' han escoltada,
Que 'ls vítols i el silenci ne trauen igual troç.
Refentse, diu:—Oh incrèduls! còm vostra fe és gelada!
¿A cas la gran ajuda jamai vos és mancada
D' Alà tot poderós?...—

I pega esperonada, que alça de mans sa egua,
Cridant ensems resolta:—Los meus lleals a mí!—
Aquest arranc la colla dels caids, per fi, fa seua,
I ab ells movent d' escorta per Ben-hadreça creua
I a Alcora fa camí.

D' Alcora diu l' adagi: «Les dones i mangranes
D' Alcora són les bones» (2). Es de districte cap;
Que aixeca com dos testes d' amunt de colls i planes
D' Alcalatèn les torres, que un nom les fa germanes,
Com diu qui arabesc sab (3).

Ab vítols fermes la reben les belles alcorines,
Les pintadores d' obra, veentla en son cavall
Tant bella, i—Guerra!—criden llurs goles argentines:
—Al camp tots nostres homens! nosatros les aines
Pendrem per al treball.—

I cent alcorins deixen lo rascle i forca a l' era,
I empunyen l' almeixia, i van al campament
Dels seus vora Almaçora. Seidía sa bandera
Estesa sempre a l' aire, la porta ja llaugera
Camí d' Alcalatèn.

Son caid, a la Sultana veent, se maravella,
I no gosa vedarli la entrada en lo castell.

JOAQUIM GARCIA GIRONA

—Es força desguarnir-lo! — crida ab imperi ella —
I que a Burriana vaja tant forta tropa i vella! —
Lo caid, com cascabell,

Oint açò tremola, per l' orde rigcrosa
Del Valí, de defendre castell i guarnició.
—Ho tinc vedat, Sultana, —fa ell. I ella orgullosa:
—Jo hu mano!... Sols mos salva de derrota afrontosa
L' esforç de tots i unió!...

D' Alcalatèn, que pronte del gran Ximèn Urrea
Serà, pos lo Rei Jaume senyor d' ell lo farà,
La filla de Seid vola portant la encesa tea
A nous poblats, que dormen encara en greu perea:
Primer a Useres va.

Useres, que reposa dins d' una gran vallada,
Aont viuen oliveres en pau ab garrofers.
—Au! a la guerra! — crida; ne trau grossa gentada.
D' allí a Lluçena puja, gran vila encastellada (4):
Se 'n du sos braus guerrers.

I a Vilafamés corre, castell, que de la esquena (5)
D' un puig l' Arc de Cabanes ab por mira allà al pla (6).
Pareix que tem encara la horror d' aquella arena,
Aont l' àliga de Roma domava la melena
Del vell lleó africà.

Seidía ab enuig hi entra, pos fanli resistència,
Que més brava la torna. — Vassalls, diu, què és açò?...
Quan lo rumí a Burriana mos bat ab violència,
¿Li negareu vosafros ajuda i assistència
D' Alà al sagrat pendó?—

— No us coneixem! — responli lo caid, i ab ell l' aljama. —
Si 'l rumí mos ve a ofendre, llavors mos defendrem. —

S E I D I A

—Malnats! que 'l rumí us fique son jou!—Seidía exclama.
¿No us causa més respecte vostra Sultana i ama?...
Venjansa un jorn pendrem!...—

Diu; i 'ls grans ulls en ira, se 'n ix portal afora;
I als seus, qui ja voldrien venjarse, los deté.
—Baçòl, per Oropesa correu amunt la vora
De la mar, i aquells pobles, qui dormen son traidora,
Agulloneulos bé!...

—Correu fins a Penyíscola, que vinguen carregades
De gent ses naus, i alhora les de Benicarlò:
Féu a Xivert, Cervera, Càlig, lleves granades
Tro a Ben-Aròs i Cènia... Viles endormiscades!
Demà us pendrà Aragó (7).

I, així parlant, ja 's troben al peu de la costera;
D' allí lo Pla s' eixampla.— Quin és aquest camí?—
Seidía fa.—Li diuen:—La vella carretera:
Per Borriol i Plana la més curta dreuera
Que Roma antiga obrí.—

Ou Borriol Seidía i endret d' aquell lloc mira,
Que 'ls monts tapen; callada, pareix que hi vullga anar!...
Mes no: lo cap meneja, profundament suspira,
I a sa nombrosa escorta de mantinent se gira:
—Vassalls, sense parar,—

Los diu — en bona martxa pegueu cap a Burriana
Manats pe 'l caid d' Alcora, que us dó de capità:
Jo pujo ara a la serra, i abans d' una semana
Seré ab vosatros, ànimo! ferm a la host cristiana!
Vos guía el dit d' Alà.—

I desseguida açota sa egua i la esperona,
I arranca com falcilla sens pajes ni escuders.

Aquell dia l' acaba dormint a la Varona (8),
I a l' atre va a Adseneta, que 'n ampla vall redona
Vigila sos vergers (9).

Adseneta, la hereva d' alguns d' aquells *senetes*
Tal volta, d' aquells moros primers conqueridors
Famosos a Granada per llurs glorioses fetes.
Ses gents a la Sultana la reben en palmetes
I vítols tronadors.

—¡Veniu ab mí a la guerra!—los insta ferm Seidía,
A qui coneixen i amen—tots quants esteu vagants.
Alà vui no vol forques, que vol vostra almeixía
Del Millars a les vores, aont són de valentía
Espills vostres germans.

D' ací a pocs dies torno. - Diu, i envers les altures
D' en Sal, verdes, se 'n puja. — Oh boscs! oh carras-
[cals!—(10)
Exclama.—Oh bell esgambi de mes folgances pures!...—
I de Montlló, a la esquerra, deixant les valls obscures,
Ja és dalt d' aquells toçals.

Allí a regnar comencen carrasques gegantines,
Senyores de la serra, son benfactor orgull:
Dins de llur fresc imperi mil plantes peregrines
I brosserals indòmits, qui igual fan flors que espines,
Viuen en gai rebull.

Seidía, atravessantho, s' impregna de tristesa;
Del fre estira a la egua, son front és pensatiu...
Vesllums de jorns feliços, pot ser, de sa infantesa...
¡Quí sab lo que li conta la llengua ben entesa
D' aquell boscage umbriu!...

Ja és en vista de Culla: la mira, no s' hi aplega,
Sinó que gira brida de cara a Benassal.

S E I D I A

Quan al Rivet arriba, s' atura i se replega
Son pensament, i se troba justet allí ont en brega
Féu pres a son Artal!...

Quan aquell anyor íntim del seu esprit s' envola,
Empren marxa més viva per la Creveta avall:
Ja veu allà sa casa, son castell de la Mola,
Son Ben-Açal; hi aplega quan ja lo cel s' endola
I s' entristix la vall.

Quin goig los seus al vòrela després de tanta ausència!
Los seus?... gent d' una casa ferida d' orfandat!...
¡La veuen lliure i salva dels riscs i la inclemència
De la guerra! Quànt l' amen, no obstant que en convivèn-
Tan breu ab ells ha estat! [cia

—Mes, què veig?—fa la jove fixantse en una vella
Que ha vista alguna volta, i no recorda aon.
—Calla!—crida—¡si és Bòia, la fatillera aquella
Del riu Montlló!—I la bruixa:—Si hu soc, gentil ponzilla,
Que vaig per eixe món

De tant en tant a capta. Les pobres i velletes
Es precis que a les portes toquem dels cors de Déu...—
—Vine—li diu Seidía—que vullc ab tu a soletes
Parlar.—I entren a una de les cambres segretes
Veínes.—Eixa veu

Que triumpfa del pervindre—seguix dient la Mora—
Qui-sà noves angoixes del cor m' esbargarà.
Per tu vegí ma mare! Quan penso en aquella hora!...
Pos bé: no és menys terrible l' afany que ara m' acora
I ací tornar me fa.—

I els maldecaps li conta, les fondes amargures
Per la guerra i son pròcsim advers fatal remat.

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

De sos amors li pinta després les estretures
Per l'odi del d'Eslida, ses pretensions impures
D'amant fals i hom malvat.

I afig ab impaciència:—Oh! disme ma planeta!
Que 'm du vui a esta serra confus pressentiment.
Seré al remat cristiana?... ¿O a la llei del Profeta
Fidel quedaré sempre?... ¡De ta ciència secreta
Fesme un novell present!...

—Oh filla! Déu te faça feliç!—respon la maga:—
Jo 't complauria, pero no puc d'ací-n-avant
Fer més fatillerías, que, anant pels camins vaga,
Vaig toparme eixe dia (venia de mí en saga)
De Crist ab l'home sant.

Qui, prop de mí aturantse, tant fixe m'ataulla,
Que 'ls esgarrius me corren gelats de cap a peus.
—I fins quan al diable tindrás la poca xulla
Dels renyons engreixarli?...—diu, i passant, va a Culla,
Fentme ab la mà unes creus.

Feta de pedra em quede, com mai dins de les coves
Del riu Montlló, les fúries reptant dels mals esprits.
I allí resolc tornarme vers Déu per vies noves
I del mal art suspendre les perilloses proves,
Sols al Banyut profits!

—¿Quí és aqueixe sant home rumí?—pregunta ansiosa
Seidia. Respon Bòia:—D'ahí dalt de Galintort
Un *faquí* solitari.—Sa bondat amorosa—
Seidia fa—tal volta desfés la negra, closa,
Nit de mon desconhort!...

Quí sab si ell me daría la mà que ara reclame
Per alçarme serena d'aquest mortal desmai.

S E I D I A

Per al camí mostrarme de rescatar al que ame,
I risc córrer de perdre 'l... Ai! en quín foc m' aflame
D'ardentes penes, ai!...

I esclata en plor i llàgrimes. —Perdó! en este punt salta
La bruixa agenollantse, i abraçali els genolls
A l'afligida.—Oh filla! perdó!—seguix—si és falta
Açò que vaig a dirte!—I de dolor s'exalta
I plora també a rolls.

Quan ja se és sossegada, li diu d'esta manera:
—Tal dia com un d'estos d'estiu, fa vintium anys,
Jo aaptava pe 'ls masos com vui, aventurera;
Al dels Aladerns entro, i, oh vista llastimera!
Lo mas tot fus en planys!...

En rústec llit jaia, fea molt poc defunta,
Com rosa tardorenca, bon Déu! de Ben-Açal
La pobilla! que vea jo sempre al pare junta
Volar per esta serra d'un cap a l'atra punta
Caçant com gat cerval.

—Per Alà! t'encontraves allí tu en aquell día? —
La jove diu.—Sí, hermosa—fa Bòia—i més perdó
Te prego de lo que ara diré: En lo llit jaia
També viva una nena; del part d'ella moria
La mare. Oh, què infantó!

Vaig i la prenc en braços. Lo mas tot bellugava
En turbació i desori; los cors plens de neguit.
Un pensament, de pronte, en la closca em se clava,
I batejo la nena, vessantli aigua que llava,
En lo nom de Déu Pare, del Fill i Sant Esprit.—

Abans que estes paraules s'acaben, un crit sona,
I Seidía que 'l pega, d'un sortit s'alça en peu.

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Corren los de la casa: Bòia als peus s' abraona
De la mora, que crida:—Què feres, bruixa dona!
Què feres, vallga 'm Déu!...

Tu més lo mal m' endenyas!... Què vaig a fer jo ara?...
Sang mora i llei cristiana!... Mes ¿llel serà un bateig
Rebut sens coneixença?... No! sols llibertat clara
Del cor podrà lligarme!...—Perdó!—postrada encara
Fa Bòia ab xangloteig.

—Alça 't!—li diu la jove, que al front la mà posantse,
S' assenta, i enfundada se queda un bell ratet.
Tots los del mas se planten callats i entreguardantse,
Fins que 'ls diu llur senyora de l' embraç recobrantse:
—Guardeu d' açò segret.

Aneuvos-ne a la taula, si de sopar és hora:
A mí deixeu-me a soles ab Bòia... Jaia, dis
La causa perque et feres tu ma batejadora?
—De compasió de vore 't orfeneta, senyora,
Pâ obrirte 'l Paradis!...

— Alà! I eres cristiana?—Oxc dir tota ma vida—
Diu Bòia—que abans erem cristians tots los serrans.
Ma mare díia sempre: «Ab aigua benëida
Renteu a nom del Pare, Fill i Esprit, desseguida
Que naixquen, los infants.»—

Mentres açò diu Bòia, Seidía se 'n adona
D' un vell, que abans no hi era, qui molt la mira atent;
De santetat blanc cercle son front eixut corona.
—L' home sant!— crida Bòia. I ad ell la jove dona:
—¿Còm sou ací present?

—Ja veig que coneixença teniu de mí, senyora,—
Comença el solitari.—Salut de Déu a vos.

S E I D I A

Perdoneume si hostage vos demano a deshora.—

—No, no,—diu la Sultana—veniu en feliç hora:
Vos porta Déu piadós.

—De Culla ara tornava, que guarda entre cadenes -
Seguix lo vell—vint presos vostres, donzells cristians.
Vinc de llur fe sostindre: traeuos vos de penes!...

—Demà hu faré diu ella. I ell: ¡Déu bendicions plenes
Vos done ab ses dos mans!...

Anem, sopeu a taula—diu ella. El solitari,
Pregantlihu molt Seidía, sa bella història fa.
Descriu dalt de la Mola l' insigne santuari
De Sant Pere l' Apóstol, del qual és ell clavari
I ensems lo capellà.

I afig:—Es l' ermitori, ab son repeu la Mola,
Altar aont sacrifici mai ha mancat a Crist;
Allí la pau cristiana cristians i alarbs consola,
Mentres espero 'l dia que 'ls lligue una llei sola,
I pròcsim ja l' hai vist.

També hai vist la victòria del Rei Jaume a Burriana,
Després la de València, la de son Regne extens;
Déu hu vol i hu decreta! la antiga llei cristiana
Recobrarà son ceptre en tota serra i plana,
Sembrant arreu sos bens.

—Mes no llançarà fora nostra gent sarraína!
No és cert, cristià?—alterada Seidía interrumpix.
—Llei és de pau la nostra, que per virtut divina
S' esten a les gents totes que l' alt sol illumina:—
Lo vell diu i aclarix.

—I el Paradís vosatros, rumís, guanyeu a soles?...
—No 'n pot haver més que una de vera religió.

—Oh jai rumi! esperansa tinc jo de que 'm consoles.
Ja sabs mos fets.—Sí; el vostre nom per les nostres Moles
Corre ab admiració.

—Pos sàbies tu: jo mora, jo dels muslins Sultana,
Al front porto la emprenta de l' aigua baptismal!...—
I ací conta com Bòia la féu un jorn cristiana.
—Dieume!—acaba en ànsies: çallò fon cosa vana
O fon bateig formal?—

Corprés, ans de respondre, de quant Seidia conta,
Lo vell se gira a Bòia dient:—Sí, ta sang és
Cristiana, mes que l' hajes envilida ab l' afronta
D' algunes bruixerías.—Perdó!—ella fa —estic pronta
A no tocarho més!

— Pos bé: el bateig fon vàlid—lo solitari aferma —
Volent aquesta ferhi lo que la Església fa.—
—Si és així—diu la Mora—ma voluntat és ferma
De a Crist, per fi, donarme... ¡La llum ab que 's conferma
La fe mostreume ja!—

Lo vell breument li exposa de la visió cristiana
Los més sobirans quadros, figures, sacraments.
Ella l' escolta ulls fixes, ab gran delit i gana,
I—Artal—alguna volta—diu—d' açò me 'n desgrana
Bocins i esclariments.

Ja entenc, després d' oirvos, que és vostra llei més pura
Que no la sarraína, com és més sant també
Jesús que no Mafoma; gros dubte encara em dura:
¿Còm los que innocents naixen en atra llei obscura
Se perden, i per qué?

—Oh filla! a tots Déu crida. Los que sa veu no atenen
A si mateixos deuen culpase del seu mal.

S E I D I A

Confia en que dels vostres ja molts nostra fe entenen,
Sols per quimeres velles nostre bateig no prenen:
I és, ai! lo principal!

I, disme: ¿aqueixes ànsies t' han dut així com ara
Ací dalt a la serra i en estos greus moments
En que allà baix la lluita ja 's venç al Rei de cara?
—Sant vell, benigne escolta 'm, contalla et farè clara
De mi i mos patiments.

I un glop bevent de l' aigua del got, les contingències
Comença a dir, que ad ella li han dut los temps darrers.
Sa fam d' ésser Sultana, i ensems les exigències }
Dels seus d' alçarli un trono; la guerra, les violències,
Los perills, los quefers!...

Son amor ara 'l pinta brau, com les aigües pures
Del riu Montlló quan baixen regal de fusa neu.
Ella en les encertades del cor, que creu segures,
Sa vida ha unida a un home. ¿Tan fortes lligadures
No són cosa de Déu?

Així fon lo principi, pero la sultanía
Vingué un jorn a elevarla damunt de molts vassalls,
Llavors cubrir fon força l' amor ab celosía,
I encara així a les llengües malignes ofería
Blanc ample pels badalls.

—Fins a eix' hora no havien tret cap dins ma consciència
—Són d' ella estes paraules—les encontrades lleis.
Artal cristià, jo mora: per què desavenència?
Jo sé d' atres paretles, fora i dins de València,
Que han fet aixó mateix.—

Pero a l' embat que feien les veus murmuradores,
Seguix contant, que arrere va ferse en bé de pau,

JOAQUIM GARCIA GIRONA

I va enterrar dins l'ànima tals puntxes danyadores.
Ai! lo manar còm troba lligasses opressores!
Qui mana és ben esclau!...

Lo vell s' admira ointla, mes sols escolta i calla;
La vella ab ulls immobles suspesa també està.
Seguix de Seid la filla sa confessió i contalla,
I aplega al punt més crític, la serenor li falla
I aquest plany li se 'n va:

—Mes totes estes ànsies no tenen comparança
Ab les amargors vives d' aquestos jorns darrers.
No és la fi de la guerra, que perc sens esperança,
I aixó que lledes noves hai fet a tota ultrança
De nostres braus guerrers.

Es atra pijor guerra de mi jamai temuda!—
I ací lo dit a Bòia poc abans diu i afig:
—D' iniquitat n' hi ha un monstre, qui vore 'm abatuda
Pretèn, ¡per negativa del meu pudor rebuda
A son brutal desitj!...—

D' admiració creixent l' asceta posa cara.
Seidía afig:—I aqueixe vil monstre ha conseguit
Desbaratar ma causa tant pròspera fins ara;
¡l per ell de desterro llei dura dessipara
De mi al meu elegit!...

Oh Déu! què onades d' odi! quín tedi! quín desfici!
Quín ànsia de fugirne de mi mateixa llun!
La serra!... Ací 'l refugi mon cor ha vist, l' hospici
De ma fatal estrella contra lo malefici;
I no hai dubtat un punt.

Lo cor despert que 'm crida: ves, torna a la montanya,
Que allí a tes apretures remei hi trobarás.

S E I D I A

I quànt cert és, per vida! que 'l cor jamai enganya!
Vinc, i lo meu misteri segret se desentranya:

Déu vos porta al meu pas!

—Oh filla de la gràcia! pos tens la fe tant sana,
Que 'ls vots dels sant Baptisme confermar ara vol—
Li diu lo solitari, —pare és Déu, li encomana
Ton gros afany; sens dubte dins la virtut cristiana

Ell te darà consol.

En nostra Llei és bàlsem per totes les ferides
De l'ànima la gràcia d' un Déu crucificat;
De les maldats dels homens contra les embestides
Les dites evangèliques, d' amor tot endolcides

Són lo consol més grat.

Vols per a la puresa del cor forta defensa?
Vols ferma salvaguarda del verdader amor?
La sang de Crist preciosa virtut inclou intensa,
Que l'ànima fa pura, que 'ls grans dolors compensa

D' est món enganyador!

—iSols dins la Llei cristiana no n' hi ha cap diferència
Entre la dona i l' home, de honor i condició.
I quan d' amor los lliga la dolça violència,
Per sols de dos un ferne, de Déu en la presència

Fan vot d' eterna unió!

La partició en molt troços del cor humà es vedada,
Que natura mateixa repudia tal error.

Li cert: ¿en quina secta la dona és estimada
Com dins nostra Llei santa? ¿En quina és elevada

Al trono de l' amor?

—Oh! tant de bé afalaga—gojjosa diu Seidía,—
I més de dos vegades Artal me 'n ha parlat.

Mes a eixa llei no sonen los fets ab harmonía
Entre cristians: és fama corrent per morería;
I això m' ha deturat!

—Filla, la incoseqüència dels homens gens menyscaba
La santedat austera de la cristiana llei,—
Fa l' ermità.—Mes, creume: no tants rompen la traba
Com penses, pos la Església ses penes greus los clava,
I és eficaç remei.

Res, filla, a Déu acosta 't, i, si 'l nuc de ta vida
Fiques en la lligassa perpètua ab ton Artal,
Que al peu de l' ara santa vos siga benèida.
Ja us juny una fe sola; i així fos dividida,
La unió sagrada val.—

I tot seguit li amostra sobre açò la doctrina,
Que ja va eixir dels llabis del gran doctor Sant Pau.
I afig:—Ta mare Ores, ho sé, també de nina
Al front duia 'l baptisme, segons costum pristina
D' aquest cristià palau.

—Gran Déu!—prorromp Seidía, i abat la bella testa
Al dolç nom de sa mare, quedantse en reflexió...
—Si tal nova m' haguera estat ans manifesta!
I que a Crist nostra casa cult sempre ha fet i festa!
Lo vell respon açò:

—T' admires? No, ponzella, que ací d' antic vivia
La casta aspror cristiana, com viu lo roure arreu;
Segur que en los vells sigles Jesús ja somreia
Sobre esta Terra-Alta, i cada puix floria
Al somriure de Déu.

Sí; tot puig una ermita brostava u santuari,
Al racer del qual feen les gens sa habitació (11):

S E I D I A

De cada poble era cristià son propietari,
Com sos vassalls ho eren, rebent d' un sol sagrari
Tots una comunió.

—Ne vols d' açò reliquies? Sant Pere de la Mola
De Galintort, la alta Ares i Culla en són també:
Morella ab ses aldées, que en la fe santa és sola,
I una en diré per totes: la Verge d' Esglesiola
Que bella història té.—

—¿Del *Cid* la gran llegenda no ha endolcit tes orelles,
Seidia?—Sí,—diu ella,—tant sols com fil de vet.
—Escolta, pos, del sigle passat—diu—no molt velles
Contalles són, que estojen les altes maravelles
De la Mare de Déu.

L' àliga de Castella va vindre a estes contrades (12)
Entrant per la Esglesiola; prop d' ella fent son niu.
Vingué a domar dels moros les fúries endenyades;
De grans perills la Verge lo salvà i emboscades,
Com lo romanç ho diu:

LA MARE DE DÉU DEL CID (*)

De matí, de matinada
Deixa el Cid la vella Ateva (13),
Ses nafres ja són guarides,
Renilla de goig Babieca.
Sols l' escuder l' acompanya,
Lo Cid no vol més defensa;
Va a Morella per combatre
Ab lo rei Santxo en palestra.

(*) Escribim «Cid», i no «Sid», com pareix se deuría, per respecte a la tradició castellana.

No hi és Don Santxo Ramires,
 Que a Navarra té faena.
 Mes troba el Cid molts de moros
 Contra d' ell alçats en guerra,
 De Corbó, Galintort i Ares (14),
 Que a traure 'l corren de Ateva.
 Veu aquell canyar de llances,
 Lo cor del Cid no s' altera;
 La seua eala, i clavantli
 Los esperons a Babieca,
 Cau sobre 'ls moros. Espurna
 De foc que cau en malea,
 No fa en lo bosc clars més amples
 Que el Cid en la turba aquella.
 Pero a millers són los moros,
 I ell sol!—¡Verge de clemència!
 Si Vos no 'm donau ajuda,
 M' arriba l' hora postrera.—
 La Mare de Déu l' escolta
 En esta agonía extrema,
 I una força sobrehumana
 Ad ell i cavall aixeca
 Del Morrón per l' aspra costa (15)
 Fins al cap de la cinglera.
 Los moros com llops lo cerquen.
 ¿Què fa el Cid? pica a Babieca
 Ab l' esperó, al front senyantse,
 I 's tira al tall de la penya.
 Ai!... S' assuca?... No: tal força
 Du del cavall la carrera,
 Que volant per dalt dels moros,
 Com hipògrif d' ala extesa,
 Se deslliça pels blaus aires
 I cau a dos quarts de llegua
 Junt al lloc aont de la Verge

S E I D I A

S' aixeca antiga capella,
Déu sab dende quants llargs sigles,
Dels cristians mai desatesa.
Tots espavordits los moros,
Fugen... lo camp desert queda.
—Mare de Déu! bona Mare!—
Diu lo Cid postrantse en terra—
De tot cor vos dono gràcies
Per vostre ausili i defensa.
Jo us faig vot de regalarvos
D' or i perles rica ofrena,
I, si un dia guanyo un regne,
D' ell regina us faré excelsa. —
Lo gran Cid son vot cumplía
Quan fon senyor de València,
I més que l' or i les perles
Sa devoció bella era.
Qui vol vore les potades
Del cavall sobre la pedra
Quan caigué lo Cid dels núgols
Davant la Esglesiola aquella (16),
Les trovarà manifestes
Allí al sol i a la serena
Pregonant lo bell miracle
De la Verge, que en aquesta
Ocasíó del Cid prenfa
Lo nom i la fama eterna.

—Llegenda ben hermosa!— observa ací Seidía—
I el vell:—¿No us enamora la gran Mare de Déu?
—Oh, sí!—la jove otorga—Miriam, o bé María,
Com li dieu vosatros, me sona a melodia
Sempre dins del cor meu.

I dins ma fe alcorànica mamada en la infantesa,
Quan hai vista María, de ensomi com visió,

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

L' ànima saonada m' ha deixat de dolcesa,
I ferma en un sossego d' esperança no expresa
D' amparo i salvació.

—Oh filla! ¿còm tu eres — exclama el solitari—
Blanc de la més activa predilecció del cel!
Del fang del vil Mafoma, te trau al santuari
De la puresa vera. ¿Còm deus sacrificarli
A Déu ton cor fidel!—

Ací tot pensativa torna a quedar Seidía...
Després esta arrancada fa son pit corajós:
—Déu ho vol! Vui sa causa sagrada me confia.
Jo, que a la causa mora l' estrel era i la guía,
Seré el llaç de les dos.

Tornaré al camp de lluita: de pau i de bonança
Seré en mitj dels dos bandos nou arc de Sant Martí:
Pare i germans, conversos de Crist a la ensenyança,
Allí tinc, i el que estimo, i és ma dolça esperança:
Me criden tots allí.

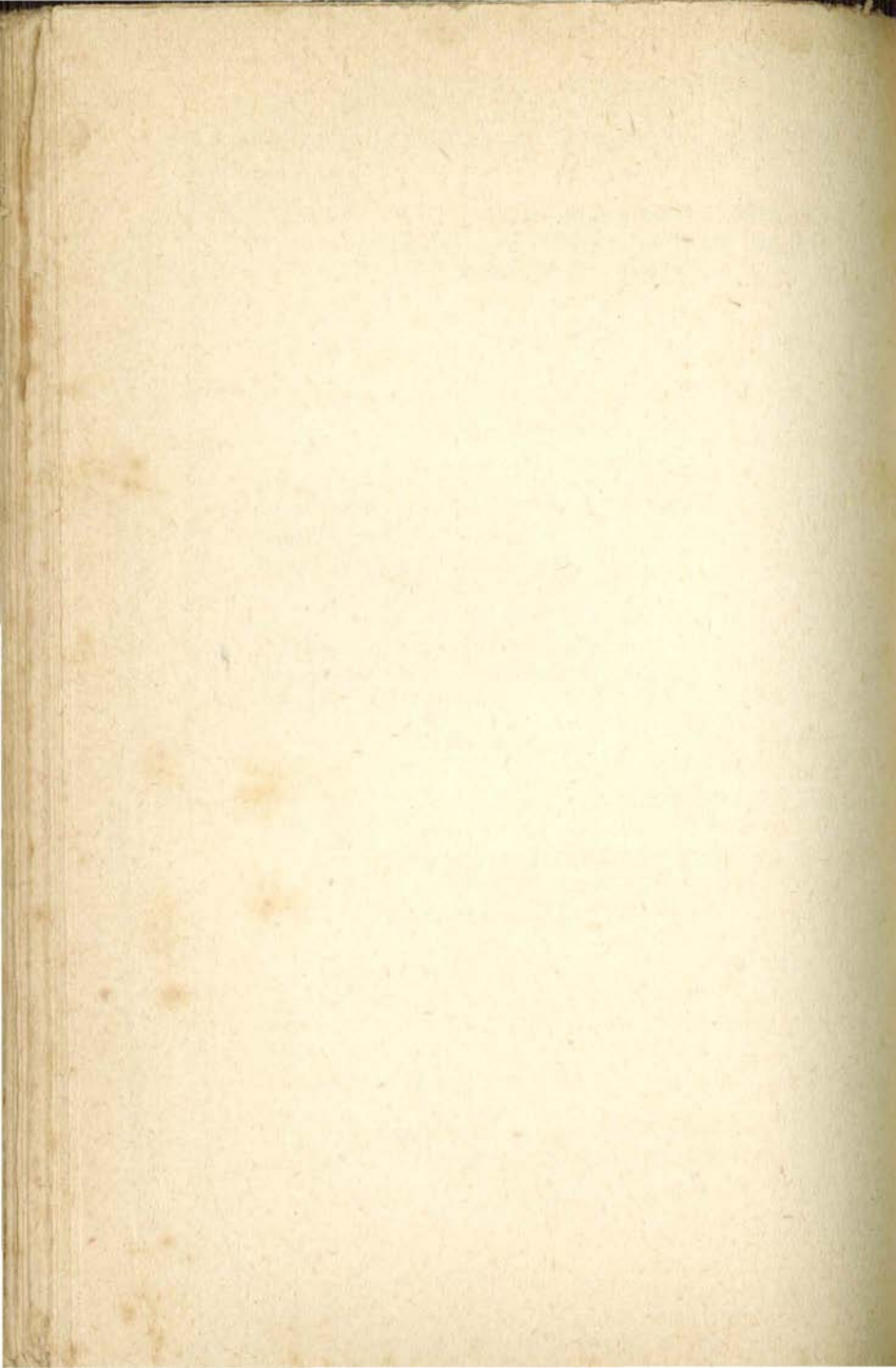
I allí mos vassalls moros: faré que a la fe vera
S' acosten ab l' ajuda del Rei aragonés.
La pau llur i el bé públic salvar vullc sens espera,
Fent ab En Jaume treues i aliança sancera
En lo comú interés.

Diu: callat la ha escoltada de Galintort l' asceta,
I en aquest punt exclama:—Oh filla del meu cor!
¿Per què a ton Déu no 't dones en esta vall estreta,
I deixes ja la guerra, no per a dones feta?...
¿Oh esplendorosa flor!...—

Fort suspir per resposta pega Seidía, ansiosa;
Los grans ulls se li entelen d' un plor mut, cristallí,

S E I D I A

I a l' ermità i a Bòia los gira vagarosa...
Per fi los solta aquesta sentència misteriosa:
—¡Voldrà això Déu de mí!...

CANT DOTZÉ

GALLARDÍES I DESMAIS

Reviscola en lo Camp cristià l'ardor per la lluita.—Lo Rei va ab nou dels seus una nit a fer la guarda de les cledes.—Somni que té lo Valí.—Ix ab doscents i traba combat ab lo Rei, i aquells nou.—Gran valor del Rei, i com descobrix son cos per a ésser ferit i poder llevarse del seti honradament.—En Blasco ab sos morellans va a Borriol a tentar de rescatar son fill, i no hu logra.—Consells que li dóna En Vicent (Seid Abuseid).—Lo Rei, per fi, aconseguí enardir los rics-homs i tot lo camp, i's fa l'assalt als murs.—Los moros desmaien i son Valí promet la pronta rendició.

Com en les grans batalles que en la plana blavissa
Del cel, per predomini, mouen los elements,
Si el cerç amolla, mouse borrasca plovedissa,

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Que de Mes-día espenyen entrant en corredissa
Xaloc i africans vents:

Així, no bé de sobte en lo Camp de Burriana
Del bando moro manquen Sultana, Artal i Ali,
L' alè guerrer s' aviva dins de la host cristiana,
I més, allà a les cledes, ja ont sols sense desgana
S' ha lluitat fins ací!...

Lo Rei no perd corage: per dalt de la feblesa
Dels seus, la Glòria mira, que alegre diuli: «Avant!
Tu eres pastors de pobles, nodrix al cor fermesa;
Tu tens lo que ells no tenen, lo do de la saviesa:
Ells nens, tu eres gegant.»

I la Conciència encara més viva l' agullona:
«Tu lo braç de Déu eres, sa Llei has d' escampar.»
I en Jaume de València la memòria acarona...
I «Més que 'm quede a soles»—li diu a Tarassona,—
Lo setí he d' acabar!»—

I ab pocs dels seus a l' obra se entrega infatigable;
Dels rics barons menyspreua la gran desllealtat.
—«Oncle amat—diu a Entença,—vos sou home indoma-
[ble,
Mes dels mantells i cledes la guarda tant durable
Es massa a vostra edat (1).

Deixeu que esta nit vaja.»—I va ab la guarda seua
Manant que allà li porten matalap i coixí.
Del mur lo guaita moro, qui vela sense treua,

S E I D I A

Observa que a les cledes la guarda se relleva,
I a dirho va al Valf.

Qui, diligent com sempre, se 'n puja a la muralla
I afonda en les tenebres son ull explorador.
De l'escut d'or i porpra lluir veu la rialla (2):
«Lo Rei!»—diu. Sens demora cridar mana a batalla
De sos braus a la flor.

Ja dins la plaça d'armes doscents guerrers s'ajunten,
Molts ab escuts i llances, ab falles los demés:
Altres en les troneres llurs dards callats apunten.
Hadrí imposa silenci als qui d'allò pregunten:
—Oiume!—fa després.—

Anit l'esprit maligne en somni fals me día,
Que entrava per les caves adins un alt rumí,
I, pe 'l trespol, ma cambra de dormir invadía,
Trencantlo ab sa gran testa, que sola apareixía...
«Quí sou?» li preguntí.

«Jo soc lo Rei En Jaume!—diu ab veu paorosa—
Que vinc a castigarte tallante el cap de gos.»
«Jo a tu vaig a tallarte 'l, i ta ambició orgullosa!»—
Li dic, i a l'almeixia tirant mà pressurosa,
Va i trau ell tot lo cos.

¡Corpenta esgarrifosa de ferros erissada!
Tira un revés d'espasa per a sègarme 'l cap...
Me desperto: era somni!... (3) Vassalls, l'hora és sonada
Que 'l somni se cumplixca, pero ab la sort mudada:
Mon braç serà el que sab

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Tallari el cap al monstre!... Mireu: ¡és ara ahí fora
A les cledes reptantmos! Anem, mos braus, anem!
Ben junts a mí embestimlo, ¡que força embruixadora
No 'l furte a nostres grapes! sa audàcia malfeitora
Per sempre la abatrem.

Seguïume, i gran silenci!—Ja pe 'l portal se 'n ixen,
Rabera de braus ossos, que surten a caçar...
—«A armes!» —fan dos guaites cristians quan los ferixen
Los ulls les falles mores. Los crits llur percuixen,
Ab so denit més clar,

Pel gran esbart de tendes, i «A armes!» alt responen
Un després l' atre els guaites de tot lo campament;
Lo rei Jaume es desvella, ses ordens, breus, ja tronen;
Per tot arreu los ferros d' armes i escuts ressonen:
Se endossa diligent

Gonió i capell En Jaume, sa espasa gran empunya,
La que pâ d' esta guerra va pendre de Montçó (4):
Nou braus sols l' acompanyen d' aquells de Catalunya.
La host no 's mou! Sols mira!... Déu! de son Rey l' alu-
Dels grans la desunió!... [nya

I apleguen a les cledes los moros, als qui avança
Hadri, en mà la almeixia brandint com rellampec;
Venen a rengs los moros correns, calant la llança.
«Ad Ell! cacemlo!» abollen. Lo Rei, sens desfallança,
Ad ells se tira en sec.

Del primer colp abonya l' escut d' Hadri, qui 's tapa,
Guardant així sa testa d' aquell llamp que li cau;

S E I D I A

Hadri també un colp tira, que esvara aspre i s'escapa
Sobre el escut d' En Jaume d' impenetrable xapa,
I d' un brinc se retrau

Del nou furor del glavi, que destre el Rei meneja,
Més que elefant sa trompa quan riny en temps de zels;
Lo Rei avança sempre, i ab tot son art guerreja,
Son cos sembla agrandarse, fosc núgol que pedreja
Quan són airats los cels.

Darrere, la borrasca dels nou, qui ferm colpejen,
Esmotxa de les llances morisques lo pinar:
Així los pins altíssims del bosc, si 'ls destralejen
Los llamps de la tronada, partits revolotejen
I llun van a parar.

— ¡Avant!—Hadri als seus ronca, i al Rei de nou se
[tira:

Per tot lo camp retrona dels dos escuts lo xoc;
Lo colp als dos aparta, la espasa del Rei gira
De nou ab creixent fúria, l' encés aire regira
I espant sembra ab son foc (5).

Hadri atre colp reula; mes torna i ferm ataca;
—Veniu!—ensems udola—veniu tots los valents!
Lo Rei als seus:—Corage!—i enterc més se destaca
Davant d' ells ab bravesa, com alça la ressaca
Sos colls més violents

Després que ab esculls topa. Ja cau com catarata
Damunt la turba mora, que aventa i esbandix;
De cada colp sa espasa dos ne ferix o mata;

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

Hadrí tomba per terra, i a grapes se recata
I del combat se 'n ix.

Los seus «volven les costes» en fuita vergonyosa,
Com un ramat de cervos davant del caçador (6);
La barbacana assalten i la porta desclosa,
Tirant les llums... Piadosa la nit caliginosa
Los és l' escut millor.

Lo Rei veu que no poden los seus seguir encara,
Ni ell, pos los que fugen camejen mes llaugers
Sense gonions ni malles; se gira i dret s' encara
A sa host, que impassible, sols mira i arrepara!...
I diu als nou guerrers:

—«Tornemse 'n, que no és hora: la host no 'ns acom-
[panya!...»—

I açò dient, gran pluja de dards los llança el mur.
Ab los escuts se guarden, i aixina nengú es danya.
Lo Rei, de tots darrere, oh gran, sublim façanya!
Corage lo més pur!

Se descobrix dos voltes lo cos perque el ferixquen,
Per çò, que si llevarse del seti n' és forçat,
Al mal que d' aixó prenga tant sols hu atribuixquen,
I mai a desfallança u a por hu referixquen,
Com cal a un rei honrat (7).

I cert que 'l vell diable tal feta maquinava,
Pos era al mur a eix' hora lo vell bruixot Ariel.
Un dard de mà molt destra del Rei al cor volava.
¿Per què no va tocarlo?... ¡Segur que 'l desviava
L' arcàngel Sant Miquel!...

S E I D I A

No ha estat xorc eixemple del Rei la valentia:
Sempre los alts eixemples se guanyen voluntats.
Mou ja primer als bisbes la noble gelosía;
I dels barons ben pronte l'orgull fosc se fonía,
I al Rei en sa mampresa li fan tots bons costats.

En Blasco sol hi manca... D' Artal la sort dubtosa
Li puntxa en mitj de l' ànima, llevantli ferm la son.
De ahí que hàbil mantinga sa lliga misteriosa
Ab Al-hadrí, i que vaja fent guerra vagarosa,
Tentant entre els dos bandos de pau extendre un pont.

Lo Rei veu bé l' ausència, i fins a gust tolera
Que ab Blasco facen colla Seid Abuseid i filla.
Tots en Artal se ocupen, i en l' atra aventurera,
I ab sa gent morellana per tot camí i dreuera
Fan per toparse ab moros i atraure a llurs capdills.

Per los d' aquelles lleves últimament alçades,
Per la Sultana, saben que aquesta al camp no hi és;
Que va passar pels pobles, banderes desplegadas;
Que és pujada a la serra... D' Artal, que nits passades
A Borriol lo duien. No 'n volen saber més!...

I En Blasco ab sa mainada vers Borriol camina,
Son fill per a sostraure de mora possessió.
No logra res del Moro, qui aquell castell domina!..
Qui, ni a les amenaces ni ofertes gens s' inclina,
Del Valí de Burriana cumplint la ordinació.

Lo trist pare s' entorna dubtant si la aliança
Ab Hadrí més estrenyer, u optar pel rompiment.

—Don Blasco—Abuseid diuli—l' èxit del Rei avança:
Donauvos ja a Don Jaume, i ab vostra invicta llança:
Fareu així el rescapte d' Artal més fàcilment.

Fareu com jo ab ma filla, que tinc recomanada
Del Rei al cor magnànim, quan s' haja de rendir.
Ell no sols la perdona, mes, hàbil, l' ha lloada.

—Es lo Rei—diu En Blasco—hom de sort benhaurada:
Per fi a sa benvolència mos haurem d' acullir.

—Anem, pos, a Don Jaume—l' antic emir exhorta.—
Quant més prest vença als moros, més gran poder pen-
I de pau en los pactes serà clàusula forta [drà;
La entrega dels fills nostres, que al Valí molt importa
Servar segurs, penyora que gran preu li valdrà.—

I així, mentres raonen, ja són baix a la Plana:
Als seus mainaders Blasco los mana desplegar,
Los més forts a vanguardia, per si tropa forana
Dels moros escolumbren; i així dret a Burriana
Van baix un sol que pica, mes bufa el vent de mar.

Lo pare de Seidfa seguix raonant d' ella;
Sa pujada a la serra no sab quin motiu té.
¿Serà allò voluntari eclipse de la estrella?
¿O d' Artal per la pèrdua dolorosa querella?...
«¡Oh filla—diu—de l' ànima! tos passos velaré!...»—

En açò els de vanguardia, retrocedint, la nova
A son capdill li porten de que han vist escarots
De moros, i fets presos alguns, han dit que 's troba
Alí dins d' Almagora juntant gran tropa nova
Contra Valí i Sultana, motins fent i avalots.

S E I D I A

Oint açò Don Blasco trencar lo camí mana,
I per baix d'Almaçora volar al Camp cristià.
Tal volta el reforç troben de la host catalana.
¡En Blasco i Seid ja entenen l'exil de la Sultana!...
Allà vora mes-día dins del Real són ja.

Les hosts diverses veuen del seti en grans faenes;
A la fredor passada seguix forta caldor.
Al Rei Blasco es presenta portant lleals ofrenes:
Lo Rei té per son súbdit d'amor paraules plenes,
Li diu: «Pendrem Burriana! Conto ab vostre valor!»

Moviments d'assalt pròxim l'ans quiet Real aviven,
Les caves subterrànies s'allerguen casi als murs;
En curses i eixercicis los assaltants s'activen;
Mantells i pals i escales d'extrem a extrem arriben
Del front d'assalt. Los càlculs del Rei són ben madurs.

Un dia més, i assomen les caves acabades
Sos ulls al vall, ulls negres, als moros espantant;
I envía el Rei missages als caps de les mainades,
Dient:—«Casquí ses tropes que tinga preparades:
Demà, quan vindrà l'alba, la vila invadirán.»

—«¿Còm hu fareu?»—li diuen. I el Rei, tal com hu
[havía

Pensat, diu:—«En les caves cent homens hi metré.
Quan faça les trompetes tocar al rompre el dia,
Veníu tots los rics-homens, casquí ab sa companyia;
Los homens de les caves al mur los llançaré» (8).

Ve el ros matí, qui porta del cel al món missage
De llum i amor, i es pasma d'oír los forts clamors
De les marçials trompetes; llavons del fosc hostage

Eixint los de les caves, assalten ab corage
Lo mur, que bé semblava desert de defensors.

No: l'anyafil ja sona de dins vigilantíssim,
Com gall, qui, entrant rabosa, desperta 'l galliner;
I sis u sèt dels moros, correns en temps brevíssim,
S'hi oposen, qui ab espasa, qui ab un cantal grossíssim,
Que damunt deixa caure del qui ha escalat primer.

Aquest és Cornell Pere; d'aquell cantal s'escuda,
Mes ans que dalt la torre se puga bé adreçar,
I desempelluncarse de tanta gent venguda,
Cinc colps ab almeixía donats de mà forçada
Sent a les espinilles, que casi el fan tombar.

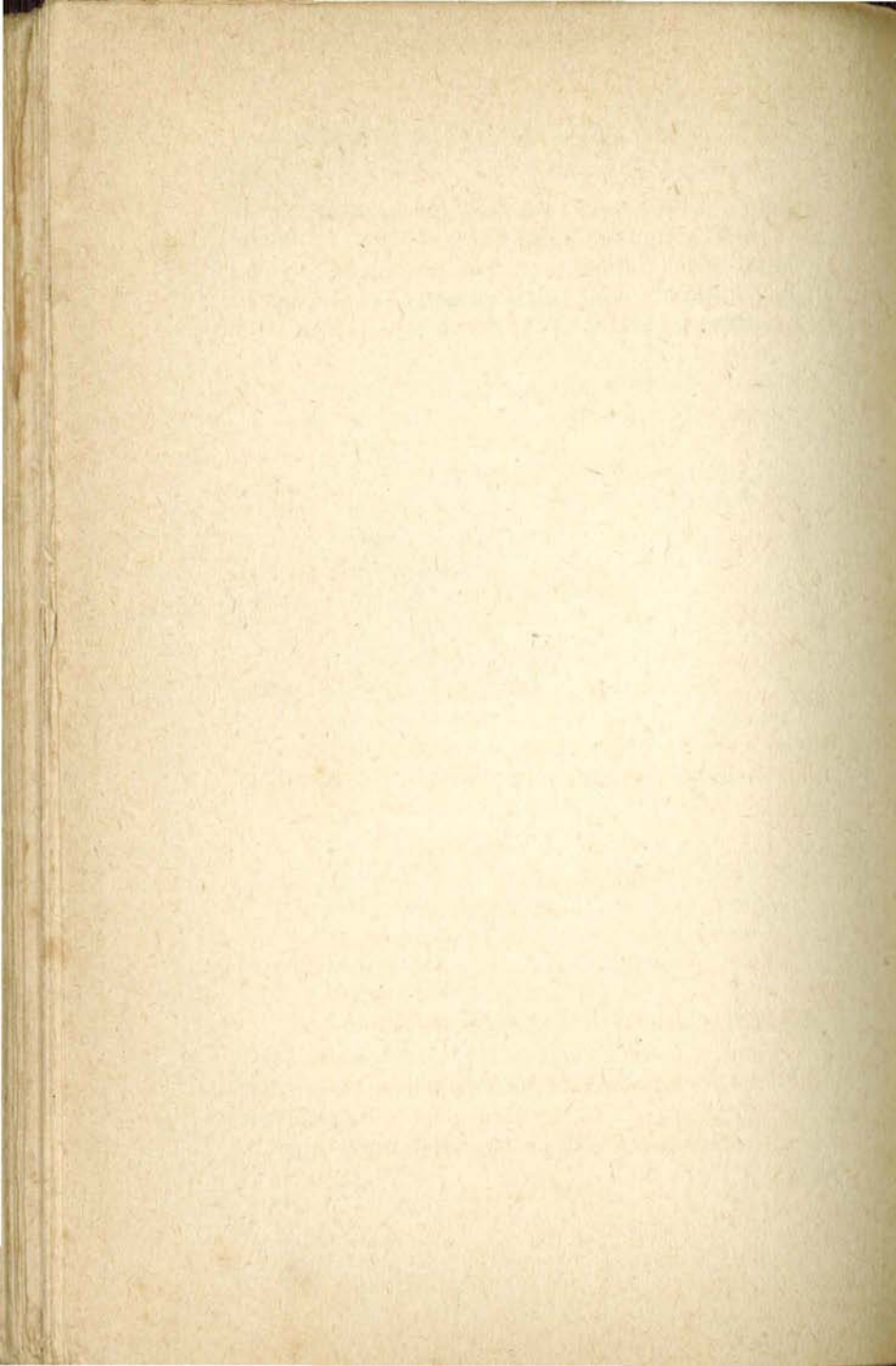
—Amunt! —bramuga impàvit als atres que 'l segui-
I prest per les escales i cordes van muntant: [xen,
L'escut a la mà esquerra, la dreta en alt brandixen
Armada de la espasa: lleons que s'enfurixen
Contra 'ls mastins que guarden ovelles sestejant.

Pero cent almeixíes, al mur, ja fuetegen
En negres punys nirviosos, de ferm sobre els escuts;
Així un rodal de canyes, que al cerç se ventolejen:
Los escuts no hu aguanten: de treps i talls clarejen.
Los assaltants no hi poden: o avall o són perduts!...

—Avant! —a les esquadres que apleguen lo Rei crida,
Aquelles dels rics-homens, que venen a bon trot.
En va, pos los que assalten, reculen de fugida
Davall la pedrejada, que 'l mur llança enfurida.
Ferits u morts ai! omplin no pocs del vall lo clot!...

S E I D I A

I així en sa bella aurora s' enfosquix la jornada,
Que de final victòria prometia un sol clar:
La host d' aquell mal ècsit remouse trastornada.
¿Fallà del Rei lo càcul? No, que Hadrí a la vesprada
Dos *guasirs* li enviava per rendir lo llogar!... (9)

CANT TRETZÉ

MARTIRI

Alçament sediciós d'Alí.—Assalt a l'alqueria de Benhadreça.—Contramartxa a Borriol, aont seqüestra a Artal i fa durlo al bosc del Palmeral.—S'apodera també de la Sultana, quan tornava de la serra, i se la emporta al mateix bosc.—Blasco, creent als moros emboscats al Palmeral, ix ab sa host a botar foc i destruir la selva.—Hi aplega al cor al temps que Alí i los seus, havent lligat Artal a un tronc, van a asagetarlo als ulls de Seidía.—Aquesta, a tal vista, mor d'un cubrimient de cor.—Mort d'Alí.—Desesperació d'Artal.—Conducció del cadavre de Seidía al Camp cristià.

Dos jorns després, en l'ampla del Palmeral garri-
[ga (1)

Los horrors de la lluita de nou s'hi eren citats:

Pos d' una banda els moros, qui ab l' Eslidà fan lliga,
De l' atra, gent d' En Blasco, gent brava sens fatiga,
Front a front s' espessien, com núgols carregats.

Empero los vers núgols del cel, qui a gran batalla
També s' avolumaven, volant pe 'l blau espai,
De sopetó ja tronen, llançant foc i metralla
De gros graniç i pluja, i ab tant poder, que escualla
Dels combatents les ires, i els esbargix l' esglai.

Poder, que aquell dels homens i núgols venç fortis-
[sim,
Es lo qui núgols i homens ha trastornat: lo sol.
Qui 'ls jorns darrers, ses grentxes de foc, del front al-
[tíssim
Estarrufant, l' Apolo de l' Olimp antiquíssim,
La terra l' ha alterada de l' un a l' atre pol.

Així los falla als moros lo crit de rebeldia
Alçat dins d' Almagora, per la causa d' Alf,
Contra el Valf i Sultana, notats de fellonia!...
Si 'ls elements no, En Blasco bastava en aquell dia
Per a desfer dels moros semblant cisma i motí.

En Blasco i ses esquadres, desfeta la tronada,
Se 'n van a Ben-hadreja (2), mas prop de Castelló
O siga una alqueria, pe 'l Rei fortificada
Després de la victòria del capità Moncada,
La nit que 'ls moros feen de viures conducció.

Allí dins son reducte la nit passar proposen.
Los reb qui allí comana, l' intrèpid Assalid:

S E I D I A

Refan sopant los cossos, qui tots seguit reposen...
Mes Alí, a qui ses turbes desobedir no gosen,
Ferhi un assalt los mana, passada mija-nit.

Ad eixa hora los moros, ullant com llops per fora,
Errant per la malea, los ulls com foc rosents,
Assalten l' alqueria per tots costats alhora;
Ja avança, ja reula la onada assaltadora
Segons va la defensa dels cristians combatents.

Aquests de pronte amollen, la tanca és aplanada;
La brega en les tenebres és lluita cos a cos.
Los clams i udols de ràbia rompent la nit callada,
Qui sab aont aplegaven!... Tal volta la mainada
Dels catalans va oirlos... Pos pronte en llur socós

Al mas setiat volaren algunes companyies
D' invictes almogàvers guardians d' aquells camins.
Dels moros lo desori bé diu les valentíes
Dels combatens que apleguen... S' acaben les porfies
D' assalt, i vençuts fugen i errants los sarraíns.

Aont està Alí?... Bon rato que abandonant la brega
S' ha destés ab cent homens camí de Borriol.
Llauger, en menys d' un hora del lloc al mur aplega,
I al guarda de la porta, d' astúcia armat li prega
Per a ferits de guerra soplug baix de trespol.

Lo guarda el rastell obri, l' agarren i amordacen:
I en mut tropell tots entren: entre ells Ariel hi va.
Aquest i Alí a la porta del caid ferm escridacen.
Atres encenen falles. Lo caid ix: l' amenacen
Que entregue Artal.—Sens orde—respon—no, per
[Alà!—

Llavons los dos l' embroquen: ell, d' un tall d' almei-
[xia
Lo cap al mago li obri cridant:—Ahí tens, traidor!...—
—Ajuda a mí!—als seus crida l' Eslidà, i l' alcaidía
Corrent al caid assalten ab clams i tropellía;
Caid i seus bé 's defenen, mes cauen ab honor.

D' Artal la cambra troben.—Amic, anem afora—
Li diu Alí;—te porto l' ansiada llibertat.—
Artal, als crits deixantlo la sòn ensopidora,
En lo llit, refregantse los ulls, mitj s' incorpora,
I Alí veent,—Déu!— crida—no tens de mi pietat?...—

—Sí, germà, sí!—i amolla burlona carcallada
Son rival implacable...—Lliguetulo!—diu després.
Artal fa per llevarse del llit gran bracejada:
En va, que al coll li tiren de corda una llaçada
I deu punyals li amosten: té de donarse pres!...

Traentlo, com a Crist de l' Hort, del castell ixen
I ab gran silenci baixen al vell camí real.
Alí, impacient, ses ordens als seus dóna. Escullixen
Trenta cavalls, i el pobre pres arramblant, partixen
Per Costa Garrofera tot dret al Palmeral.

Alí té en la espessura d' aquell bosc un parage
Triat, aont als seus mana portar lo rival pres.
Ell, deixantse la força, sols ab vint de corage,
Sens esperar al día, camí amunt pren viage
Cap al solcat de sendes Pla de Vilafamés.

—Ara a pillarla ad ella,—los diu ab ses ullades
Enceses de goig frèsteg brillants en la foscor.

S E I D I A

I les cavalcadures picant a les illades,
Tots a bon trot caminen, i les potes ferrades
D'aquell barranc los ecos desperten trists a chor.

—No pot tardar la fembra,—seguix dient Eslida,—
Que anyora massa al mascle: ah! ah! pronte 'l tindrà!
Uns quants allà allarguevos a teparli la eixida,
Si a cas va per Useres a Alcora de fugida:
Jo ab deu vullc esperarla, si ve per mitj del Pla.—

Déu del cel! en efecte, aquella nit baixava
La nova convertida dret al Camp d' Aragó.
Una vintena d' homens ab armes la escortava:
Aquells cavallers jovens, que a Culla ella guardava:
Sols s' ha aturat dos dies després sa conversió.

En va han tentat detíndrela sa gent plorant de pena,
I lo vell solitari: ahir, de bon matí
Son Benaçal deixava ben trista, mes serena:
Sa casa i bella pàtria de grats records tant plena!...
—Déu meu!—trista exclamava—no'm tornareu aci?...—

I sos ulls, que tenyien d' anyor aquell parage,
Com pinta ab sos raigs tebis los cims lo sol ponent,
Los bells camps contemplaven de rossos blats, i her-
[bage,
Los castellets, les llomes vestides de boscage...
I de sos ulls dos perles rodaven süaument.

En aplegant a Culla, son feude i sinyoría,
Goig de tornarla a vore li mostren los veíns.
Los cavallers deslliura, que allí en presó tenia:

—Germans, ja soc cristiana!—dient—¡lo cel m' envia
Per a la pau dels homens, cristians i sarraïns!...—

No creuen lo que ouen aquells vint jovens presos,
Semblantlos bell ensomi la nova llibertat.
—Vindreu ab mí a Burriana: sí, no estigau suspesos—
Los diu:—jo i lo Rei vostre pronte estarem entesos,
I morirà la guerra en mans de l' amiatat.—

Al caure el dia mouen alegres vers Burriana,
De llibertat los aires bevent ab gran alé:
Primer, vergonya els veda parlarli a la Sultana,
Sabent còm ella és filla d' emir, i ara cristiana!...
Mes ja se li oferixen com germans en la fe.

—Quan serem a la Plana, pot ser trobem partides
D' alguns moros de guerra, qui alçats són contra mí.—
Diu ella—farem vía per sendes ascondides.—
I ells:—A vostra persona serán murs nostres vides.—
Portant esta conversa fan a bon trot camí.

Fan camí en les tenebres per costes i vallades,
Les que passà Seidía pujant a Benaçal.
I allà quan les Cabrelles en l' alt són empinades
Del cel florit, i menjen ses flors de llum gemades,
De Vilafamés entren al Pla i camí real.

¿Pos no 't vol Déu que a eixa hora corría l' avançada
Dels d' Alí cara a Useres pe 'l Pla ubert, de gaidó?
Algun brugit degueren oir, pos fan parada,
I—Alà és gran!—per saludo criden a l' arribada
Dels cullerans. Responen aquests d' igual acció.

S E I D I A

I la Sultana:—Moros de pau!—afig resolta,
Quan los d' Alí pregunten qui són i cap aont van?
I, sense més paraules, al cavall mija volta
Li fa pegar, i trenca corrent a brida solta:
Los vint cristians que porta, com llur mestressa fan.

Si abans baixar pensaven pe 'l camí de l' Alcora,
Ara tot dret enfilen la vall de Borriol.
Los eslidans, dubtosos primer, ja sens demora
Darrere d' ells arranquen. En aquell punt l' aurora
D' argent ab sa rïalla del cel templava el dol.

—Traidors!—los d' Alí criden,—rumís! muslims no
[fugen.—

I més los cavalls toquen i encalcn als cristians.
Aquests al galop corren i tot combat rebujen;
Pero de sobte assomen Alí i sos deu que pujen,
I eixirse 'n ja no poden d' aquell cercle d' alfangs!...

—Jesús, valeume!—exclama de Seid la noble filla,
Quan, al oir «Pareuvos!» coneix la veu d' Alí.
—¡Valents! prest defeneume!—diu ella a sa quadrilla,
I tots traent de vaina l' acer, qui enfurit brilla,
Als enemics embroquen per a obrirse camí.

¡I com a fondo 's tiren! Ben prest mija dotzena
D' alarbs malferits tomben ab infernal clamor;
Mes entren per darrere d' aquells primers la dena;
I Alí llavons,—Cacéula! Va ella!—a gola plena
Crida, i als qui la guarden combat ab gran furor.

Ella a matarse 's llança contra 'l alfang contrari,
Abans que caure viva d' Alí baix lo poder.

La fan presa.—Déu!—prega—mort en creu al Calvari!—
 Los seus, caiguts o presos, algun pot escaparhi
 I correr a Burriana lo cas a fer saber.

De Borriol les crestes llavons lo sol ja dora.
 La presa en plor esclata. Alí ab fingida veu
 Diu lo castell mostrandli:—Mira el niu del que anyora
 Ton cor sense esperança!... No; que mà benfeitora
 L'ha tret, per a tu, lliure: la boda vui fareu!...—

—Jesús, misericòrdia!—d'angoixa ab la veu presa
 Seidía fa.—Dimoni! gemecs d'estil rumí?
 No't valdrà de ton pare la hipòcrita vilesa
 Companys: oiú? la *casta* com son bordeller resa!?...—
 Ells ab bestial rïota fan chor d'ella al butxí!

—Mal llamp del cel t'encenga! Mes no: fora amena-
 [ces.

Si és vui ton més gran dia! begàm a ta salut—
 Seguíx Alf. S'afonden de *sabà* (3) bones tasses.
 Si li'n fan a la màrtir de befes i carasses!...
 De sobte Alí ple d'ira.—Mogam ab prontitut!

Al llom acavalleula d'eixa mula saguera,
 I feuli quatre escorta, mereix bé tal honor.
 La ruta us és sabuda, la Costa Garrofera.
 Vaja! fes bona cara, que ton promés t'espera,
 I no està bé li portes les perles de ton plor.—

Diu, i la Costa emprenen al sol ixent de cara.
 Seidía humil se lleva del cap lo cabacet;
 Son vel plegat desdobra per taparse la cara.

S E I D I A

Mes ans d'aquesta guisa son cor a Déu declara
I per davant protesta de mort u atre malfet:

—Oh Crist! tard la llum vostra dins l'ànima és en-
[trada.

Quín mal hai fet?... Empero la mort voleu de mí!
Voleume, a eixemple vostre, escarnida, immolada.
Déu meu! jo no soc digna de gràcia tant preuada.
¡Que en mi enter se cumplisca vostre voler diví!...

Muslims: no tinc cap culpa. De mort u d'atre ultrage
Que 'm vullgau fer, protesto davant del ver Alà.
Es cert, m'hai fet cristiana. Si 'l jurat vassallage
Per çò 'm negueu, sisquera ma honra i alt linage
No profaneu! la ira divina em venjarà!

Jo 'm clamo del seqüestre d' Artal... Res me se 'n dona
Que ad ell i a mí d'infàmia lo fang al front tireu.
La sang dels dos martiri sagrat serà i corona
D'un amor pur... I feta com a Sultana i dona
Esta protesta, em callo fins que seré ab mon Déu!...—

I ab fort gemec se calla, i als ulls lo vel se tira.
Sos butxins un punt queden vençuts de la emoció...
La Costa ja dominen: immensa allà s'ovira
La mar per Benicàssim (4): boirosa, no respira;
D'ahir li dura encara l'enuig i irritació.

L' Eslidà un reneg pega notant los seus com callen:
—Què! ¿les mixorreries d'aquesta us fan caldor?—
I ells qui, vil casta, pronte de tot l'honest devallen
Al fondo de lo infame, de nou ferm s'encanallen
Contra la pobra: els puntxa son amo insultador.

JOAQUIM GARCIA GIRONA

La mártir en fort èxtasis de dolor recullida,
Pareix no conturbarse d' aquell embat d' infèrn.
I ve un moment que exclama, ab veu mitj desfallida:
—Déu meu! ¿què és esta joia que així 'm té posseïda?—
I en un lleuger somriure mostra aquell goig intern.

Dende ahir que per ella l' asceta de la Mola
De Galintort, angoixes de mort està passant.
Postrat, la cara en terra, l' esprit se li desola
En compunció infinita, mentres son cos immola,
En sanguinós martiri sa espala flagelant.

—Déu de pietat!,—gemega,—vullgau estalviarli
Tota dolor i escarni, pos no té culpa, no.
Passeume a mí lo calzer, que ad ella haveu de darli,
I l' ànima abatuda vullgau Vos abeurarli
De vostre Bé i Bellesa ab un raig de visió!...—

Bòia també i domèstics cristians de l' alquería
De Benaçal, tots preguen plorant desconsolats,
Veent fer al sant home; los ou Déu, pos Seidía
Serena 's torna, immoble, triuphant de l' agonía
Que no paren de darli cruels aquells malvats.

De pronte un ginet moro pujant a la carrera,
Arriva per darrere:—Que ve prop lo rumí!
—¡Mal llamp! dona perduda!—Alí crida ab ronquera.—
Toqueu depressa! I alçat lo vel tu, mixorrera,
Que no 't lliure ni Crist de vore 'l teu mal fi!—

I tírali sarpada, i el púdic vel li arranca,
Mes los cabells desfentse li formen millor vel.

S E I D I A

—Apressa més!—bramuga; i avall en martxa franca
Ja són al pla: de palmes al bosc poquet los manca.
Los rumís dalt assomen moventse al blau del cel.

—¡Correu uns quants al nuvi a pëndreli albixeres!—
Alí's mofa, la entrada del bosc quan passen ja.
I vergada a la mula, i a pendre les dreceres...
Visió de les pilastres a nucs de les palmeres...
Què s' ou?... de banda dreta brugit obscur, llunyà...

—Al galop!—Alí brama, i més furiós vergueja
La mula de Seidfa... Del cor del Palmeral
Pe'l dret ja no 'ls separen ni dos trets de masseja.
Allí en un rodal ample, aont la selva 's clareja,
Los primers d' Alí guarden lligat al pobre Artal.

Aquell soroll s' acosta... D' En Blasco és la mainada,
Que 'l Palmeral esburga seguint a son senyor.
—Aneu—anit els día Don Blasco als seus, passada
Dels moros la embestida,—féu una breu sonada,
Que lo nou dia un' obra vorà de gran rigor.—

I a punta de sol, ràpids, han deixat Ben-hadreça;
També és partit lo gendre de Blasco ab cent cavalls
Vers Borriol per vores del lloc a fer travessa.
D' En Blasco les esquadres a la espessor revessa
Del bosc són aplegades ab hores i treballs.

Anant los ha dit Blasco:—Cremar vulle i arrasarla
La selva de palmeres, alberg de bandejats.
Allí qualsevol feta los moros amagarla
Sabem; allí la insidia traidora prepararla...
Ai! ¡los cristians cent voltes com hi han caigut errats!...

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

—De segur que les turbes d' aquesta nit, hostage
Han pres de la gran selva dins lo misteri fosc.
Anem, oh braus, a traure 'ls pegant foc al boscage,
Desfemlos la mallada; que mai més lo passage
De Burriana a Oropesa mos tanque aqueixe bosc.—

Açò el capdill magnànim de la host morellana
Ha dit, la contramartxa d' Alí sens sospitar,
Ni manco l' infortuni d' Artal i la Sultana.
Los seus per vàries sendes lo bosc per la solana
Han entrat, foc i ferro metent a aniquilar.

I aquest lo brugit era qui tant a Alí torbava,
Qui més per punts creixía de rames al soroll.
Pos Blasco, afinant l' esme, més pressa als seus dona-
[va...

Alí, agarrant la mula de sa innocent esclava,
I son coltell de vaina traent, de ràbia foll,

—No eixirás viva!—ronca—si ací eixos cans aple-
[guen.—
I en açò uns quants que venen:—Senyor, l' havem lligat
A un tronç; pero mos entren rumís!...—Que arquers
[s' apleguen
En front d' ell, i que aguarden!—Alí diu. Ells dobleguen
Tornantse 'n a tot correr aquell brosqüil sorrat.

En tant esguinsen rames, de la mort missageres,
Sagetes dels de En Blasco, volant d' ací i d' allà;
Los qui ja han vists los moros pe 'ls fraus de les palme-
[res,
I voltarlos intenten, com caçadors de feres...
Alí, ab suprema espenta, ja llança dins del pla

S E I D I A

Aquell de mitat selva la mula de Seidía;
Bramant desmunta a aquesta i agàrrala opressor,
I son amant mostrantli, qui al tronc lligat gemia,
—Mira 'l!—li diu... Un ai!... l' aire esgarrant, fa vía...
Es d' ella, que 's torç morta d' un cubriment de cor!...

Alí l' aguanta, i alta la del punyal mà dreta,
Crida als arquers:—Tireuli!—senyant de Blasco al fill.
No parla més: cristiana, d' arc venjador, sageta
Li atravessa la gola!... La Mort groga careta
Li posa, i cau per sempre d' Eslida lo capdill!...

En açò ja d' En Blasco los homens invadixen
Lo lloc de totes bandes, los moros acaçant.
Qui, mort son cap, no aturen; los d' Alagó els ferixen
I cerquen i acorralen, fins que tots se rendixen:
Del bell trümf d' En Blasco trofeu valió serán.

Aplega el Capdill ara: los seus ja allí es congríen.
I oh vista! Artal solt veuen correr mitj despullat
Vers la morta, en qui encara ells reparat no havien,
I llest alçarla en braços. Corpresos no porrien
Preguntarli qui eres? ni aquell cadavre amat!...

Lo pobre amant, al vore d' Alí en les mans s' aimada,
Tal tremolor de nyervis son cos tot ha invadit,
Que ha trencades les cordes de sola una estrebada:
I al crit d' Alí «Tireuli!» cap fletxa li han clavada
Los ballesters d' Eslida: lo tronc sol han ferit!...

¡Moments d' embarg los d' ara! Mut, groc, grenyut,
[terrible,
Artal al bell cadavre se lliga ab fort abraç...

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Per fi romp:—Morta!... Morta!!—I el blanc dels ulls
[movible
Girant ab ira, brama:—Aont estás, monstre horrible?—
No gosa nengú dirli:—Mort lo tens ahí detrás!—

Mes ja Artal se 'n adona, i al braç sempre la Morta,
D' amunt d' Alf se tira i arràncali el punyal.
I més pronte que 's conta, vibrant en sa mà forta,
Cau sobre 'l mort el arma, i al cor li obri gran porta...
¡Molt costa a Artal retraure 'l d' aquell accés feral!...

Don Blasco en tant desmunta, i anant al fill de cara,
Li diu:—Fill meu, aixina te trobo de malmés?
I ab eixa Mora! i morta!...—Lo fill ad ell s' encara
I fit a fit lo mira... De foll mirada clara...
Fins que respon al pare aquestos mots no més:

—La mort vullc, senyor pare; car soc culpàt sens
[mida.
—Oh, fill! No, tot clemència soc vui i compassió!
—La mort! la mort demano!!—Ab l' ànima eternida
Llavons Blasco l' abraça. Lo fill pot dar eixida
Per fi a un gemec fondíssim: li agarra reprensió

I amolla la defunta. Tots en socós se tiren:
Li aparten lo cadavre... Després de grans treballs
Lo tornen a la vida. Son cos atents regiren
Per si és ferit: res troben... ja sos espirts respiren...
Un llenç al cos li volten i moriscs abrigalls.

En tant allà a una banda lo cos de la defunta
En bell escany estenen de pi i de palmes fet.
Damunt del pit la màrtir ses belles mans ajunta,

S E I D I A

De sa carura encara la gràcia no tresmunta,
I el *riktus* de l' ai! últim dels llavis s' ha desfet!...

Admiració en les cares de tots los presents posa.
I es diuen:—¡Així era de noblesa i beltat
D' Artai la enamorada!... Oh primerenca rosa! —
I recordant la escena de sa mort misteriosa,
—Amor! l' ha morta—exclamen—al vore Artalligat!...—

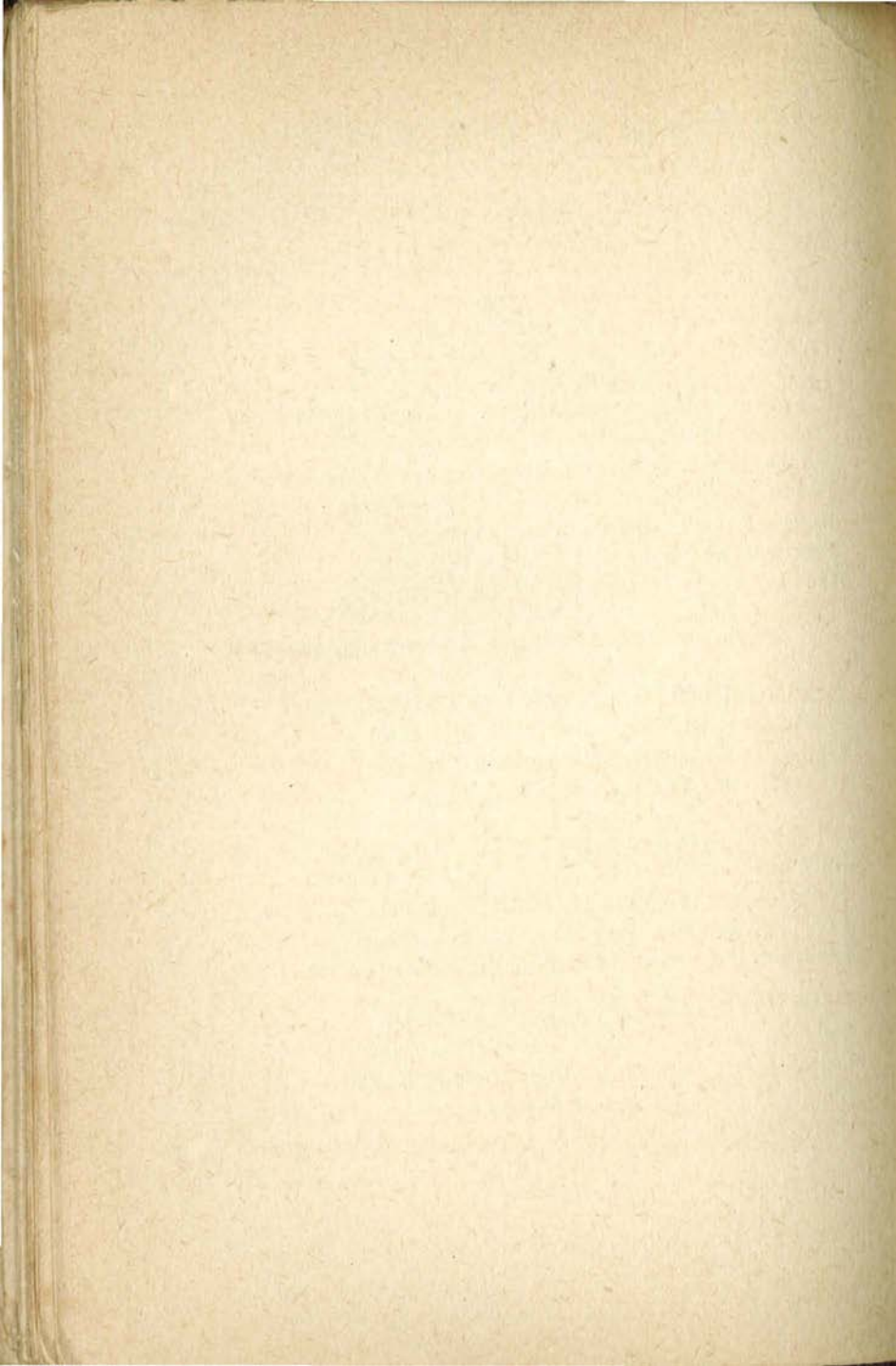
Don Blasco, quan quiet deixa son fill, allí s' acosta
Dient:—Oh infortunada! per fi en mes mans te veig.
Pagada has ab usura de ta culpa la costa.
Pero vassalls, acaben de dar-me la resposta
Que era cristiana: infanta va rebre ja el bateig.

—Caveu una ampla fossa, que hi cabien dos perso-
[nes!—

Artal ací s' exclama.—Sutarrèmos als dos!...
A nostres fronts cenyímos les fallides corones
De nostre desposori; del temps entre les ones
¡Un etern bes baix terra serà nostre repós!—

I açò dient, se tira damunt de la llitera,
Sens que impedirho puguen los que hi són avinents.
S' abraça ab la defunta, ja blanca com la cera:
I com lleó gemega, qui perd sa companyera,
Llançant, mentres tots callen, al cel sentits llaments.

Per ff lo dessiparen, i a Burriana fan vía.
Tots ploren... Les palmeres, del vent al remoreig,
Llurs verds palmos inclinen en sò de melangía;
La mar ja no és boirosa, ja és blau aquell mes-día,
Un dels més blaus i esplèndits de sol i fresc oreig!... (5)

EPÍLEG

TRIUMF

Al Camp cristià li ve la més gran hora,
Hora d' un dia d' or, amat del sol:
Es prest a rebre la embaixada mora
Que du les claus de rendició i lo dol.

Lo Camp cristià, i al front son gran Monarca,
La espera en alt silenci solemniàl;
Tot quant la vista en l' ample Camp abarca
Es formació de gran cerimonial.

Allí les hosts quadrades i a rengleres,
De cascuna davant, son capità.
En alt, al sol, les llances caraceres:
Entre elles i ell la llum rialles fa.

La majestat real, de la corona
Dels bisbes i rics-homs cercada és:
¡Aquest sí que és triúmf que gallardona
La abnegació del Rei aragonés!

¡Còm esplendix sa rossa gran figura
Dalt del cavall! De porpra extens mantell
Cubrix sa espala, i la calçadura:
Son cap realça del dragó el capell.

Sa majestat més clara és vui que aquella
Ab que a l'hivern, a l'alba del nou any,
Va fer sa entrada ab Blasco dins Morella,
De la Conquesta son primer afany.

Aplega Hadrí, i sa llarga comitiva,
D'amples sedes vestits de baix color;
I desmuntant, aquesta explicativa
Li fa al Rei, amerada de tristor:

«Rei poderós, preneu ma vila amada;
Alà hu decreta: us dono un paradís.
Deixeume anarme' n llun d' esta contrada
Per a plorar ma sort infortunada;
Pero ampareu tant de musulí infeliç!...»

I proseguir no pot... Ab gran dolçura
Respon lo Rei: «Valf, capdill valent:
Pos sou per fi vengut a gran cordura
De rendre el lloc, jo us tractaré ab blanura,
Vos i tota la vostra brava gent.

»En aquest seti us sou cubert de glòria
Fent la defensa ab guerrejar lleal:

S E I D I A

A mon pendó Déu dóna la victòria,
Mes, quan d' açò s' escriga l' alta història,
Hi restarà el nom vostre perenal.

»Ara us prego abraçeiu la llei cristiana,
La que en los savis temps de l' antigor
Senyorejà esta terra valenciana.
Així podreu romandre dins Burriana,
Sols baix mon ceptre, com abans, senyor.

»Preneu espill en vostra infortunada
Sultana, que tenim de cos present.
De nena ab rit cristià fon batejada,
I abans sa mort, sabentho, conformada
Ha pres la fe cristiana ab cor fervent.»

Ací els moros, i més los de València,
Mostren ganes de vore el cos defunt.
Lo Rei mateix los guia a la presència
D' En Vicent i sos fills, que la veltemència
Del dolor a la morta els clava junt.

La morta velen dins d' un ampla tenda
Mitj fosca, en son escany, entre cirials.
Hadrí, davant de la visió estupenda,
Queda clavat i mut... Al poc, la renda
Solta als xanglots: los seus fan planys iguals.

I a l' alçarse l' emir i darli els braços
D' agraiment en mostra i amiatat,
Hadrí rebuja entrar en aquells llaços,
I diu girant cap a la porta els passos:
«¡Sultana i jo en un dia hem acabat!...»

I, quan son fora, al Rei d' Aragó 's gira
I diuli: «Rei, mercés per vostre zel,
I per la benvolència que l' inspira.
Mes jo al Profeta de la gran Hegira
En vida i mort hai de restar fidel.»

Llavons a En Blasco i a son fill abraça;
I, muntant abatut en son corser,
Seguit dels seus pe 'l mitj del Camp repassa;
I dins Burriana entrant, pronte ix en massa,
Guiantlo ell, lo veïnat sancer.

Lo veïnat sancer segons lo pacte
De rendició, portant cascú en fardell
Los bens que pot; i encaminantse en l' acte
De cara a Nules, l' empinat castell.

Lo Rei cristià i los seus bé que contaren
Los eixits de Burriana habitants:
Més de set mil de tota edat passaren
Entre els cristians i llurs marciais honors.

Era la vespra del Patró d' Espanya;
Lo Rei i hosts, cantant salmes a Déu,
En lo lloc entren... L' hora en que 'l sol banya
Dende el zenit lo món, clou la campanya,
I en l' alminar més alt brilla la Creu!...

NOTES

PRELUDI

(1) En Blasco, majordom del Rei, obtingué d'ell llicència per a guerrear en terres de Morella. Ab sa mainada hi pujà d'Alcanyic, en Jiner de l'any 1232.

(2) Lo dia de Sant Julià, 7 de Jiner, va apoderarse del castell, haventli ubert les portes dos Infants fills de l'emir o rei mòro de València, amics de Blasco, que hi eren desterrats.

(3) Segons Segura Barreda en «Morella y sus Aldeas», los moros posaren a Morella lo nom de «Maurella», com si vullgués dir «parva Mauritània», o siga Mauritània xiqueta. Maurella, siga de l'orige que 's vullga, pareix nom llatinísat, pero no és improbable que se li posés en lo temps dels moros. Segons lo mateix historiador la nomenaren aixina los sarraïns per ser *terra alta*, lo mateix que la Mauritània africana.

(4) Setcents peons de Terol, tropa del Rei, comanats per l'Almogàver, prengueren lo castell d'Ares casi al mateix temps que Blasco 'l de Morella.

(5) Lo riu que vui se diu de Caldés.

(6) Per la banda del toçalet, que encara vui se diu lo «Puig del Rei.»

(7) La constelació de Capricorn, que presidix l'hivern.

(8) Diu lo Rei en sa Crònica del dia que aplegá a Morella: «E moc-se (se mogué) temps de neu... e ne feia molta, e venia ab pluja, etc.»

(9) Lo Rei va destendre o destacar sos guaites, i quan En Blasco baixava del castell per a entrar en la vila, lo deturaren i obligaren a presentarse davant del Rei. Porfiaren ab dós sobre 'l domini de Mo

rella, mes a la fi amollà Blasco i entregà la vila al Rei. Més avant, com Blasco reclamàs de cap de nou la possessió, se va desavindre ab En Jaume, i en una batalla morí a mans de les tropes del Rei. (Segura Barreda).

(10) Se diu de les dos maneres «Don Blasco» o «En Blasco», segons si lo tractament és aragonés o valencià.

(11) Fon destronat per Çaen, rei moro de Dènia.

(12) Los dos Infants, fills de Seid Abuseid, foren condemnats a mort per son pare per haver comés incest ab una de les dones del Rei. Allavons Don Blasco servia a l' emir de València, intercedí per los condemnats, i 'l pare llur va mudar la pena de mort en la de mort civil o desterro al castell de Morella. Los Infants, en agraiment a Blasco, li facilitaren la entrada en Morella.

(13) Artal era lo fill menor de Don Blasco d' Alagó i acompanyava a son pare quan aquest servia a l' emir de València. De si l' acompanyava en la presa de Morella no 'n fan menció les històries, però lo més versemblant i probable és que sí, i en esta suposició l' introduim ací.

(14) Aquests cavallers estaven ab lo Rei a Terol, i l' acompanyaren a Morella.

(15) La església de Sant Nicolau se conserva encara a Morella en lo carrer del nom del Sant. Segons la tradició fon la església que 'ls alarbs deixaren als cristians per a son cult.

(16) Ben conegut és lo capell o casco guerrer del Rei En Jaumé: un elm remontat d' un dragó ab les ales ubertes.

(17) La Celòquia era la torre principal del castell, que 'l Rei se resservà com a senyal de senyoriu.

(18) Es un fet històric la conversió i bateig de Seid Abuseid i sos dos fills. Segura i Barreda diu que va ser a Morella, i res més probable essent un fet cert que pare i fills se trobaren en la presa de Morella ab lo Rei En Jaume i En Blasco. Lo pare se casà més avant ab una dama çaragoçana, de la que tingué una filla. Segons lo mateix Segura Barreda al fill major de l' ex-emir Seid Abuseid li donaren lo sobrenom de *Bellus* per la seua gran hermosura, i no falta qui diu que d' ell porta oríge lo llinage dels *Belluisos*, conegut a Morella i pe 'l Regne.

(19) Lo capellà de Don Blasco, qui l' acompanyava en lo de Morella, era mossèn Joan de Castellot.

CANT PRIMER

(1) Lo Rei posá guarnició de Templaris a Ares. Alguns autors diuen que d'Hospitalaris.

(2) Lo nom «Idúbeda», que autors antics donen a la cordillera cel·tibèrica, i als rius della naixents, ací es contrau a la rama de la mateixa que dividix Aragó de Valencia.

(3) Culla va ser lloc important en temps dels moros. Lo rei En Pere, pare d'En Jaume, la doná a En Blasco a canvi de Morella, abans de la conquesta d'esta plaça.

(4) Benassal, o Ben-açal, que d'este modo es descompon este nom aràbig, era una alqueria o masada de Culla. Significa de llinage ilustre o alt. Los de Culla encara vui li diuen lo «Mas del Marjelar», dels marjarls que antigament hi hauria, i als benassalencs mos diuen «marjalencs». Seria lloc de moltes aigües, vui molt curtes per haverhi tallat los grans boscs.

(5) Montcatil.—Toçal o puig al mesdia de Benassal. Segons Mn. Salvador Roig este nom ve d'un cavaller de la reconquesta anomenat «De Montecatino.» En lo temps dels moros hi havia una mesquita al capoll, aon vui la ermita de S. Cristòfol. D'este toçal raja la salutifera i famosa Font d'En Segures.

(6) «Entre Ares i Benassal»... Esta dita és així: «Entre Ares i Benassal—tot és ròca i carrascal—i el perill sempre és igual.»

(7) Barranc que baixa d'Ares. Ne fa menció la Carta de població de Benassal.

(8) Este nom, que donem al Capitá moro, l'hem pres d'Alhadra, sobrenom que li ficaren los moros a Burriana, nomenantla «Metina-Alhadra,» que vol dir «Ciutat verda.» Al-hadri, pos, se pren ací per «lo Burrianenc.» Encara eixirà més avant lo nom de l'alqueria de Ben-hadressa, que pareix provindre de la mateixa rail. Lo nom d'Alhadri anirà escrit i descompost indistintameat d'estes varies formes Al-Hadri, Al-hadri, i Hadri sense l'article «al.»

(9) La Muntalbana és una masada i hostal molt antic al peu de la Costa d'Ares.

CANT SEGON

(1) Galintort. Es lo Castellfort de vui, segons Moss. Segura Barrada, entre Ares i Aragó. Nosatros tenim lo dubte de si és Galincort i no Galintort, a causa de la confusió que origina la semblança de la *c* i la *t* en los manuscrits antics.

(2) Sant Pere de Castellfort.—Ermита molt antiga dalt la Mola del seu nom. Segons la tradició existia en lo temps dels moros. Té vinculada la coneguda llegenda del Peiró d' En Blasco, que encara està en peu no llun de la ermita, i segons la qual, aquell conquistador de Morella fon salvat de mort segura en una forta torbisca de neu per oir lo sò de la campana de Sant Pere i donarli alberg i socós l' ermità. Era açò en una de les moltes anades i vengudes d' En Blasco a la vila de Vilafranca del Sid, que allavons fundava.

(3) Guillem d' Anglera, o d' Angulària, se casà ab la filla de Blasco, Constança. Fou lo primer senyor de Culla, que havia sigut donada en dot a sa muller.

(4) Andreu Peralta (pedra-alta) fon lo primer poblador i senyor de Sorita, que li donà En Blasco.

(5) En Pere Arnau.—Primer poblador d' Olocau per En Blasco.

(6) En Berenguer de Calaterra.—Idem de Benassal.

(7) Bacona.—Idem de Catí.—Alguns diuen que va ésser Brusca.

(8) En Joan Brusca.—Idem d' Albocàcer, i també d' Ortells, i de Pauls a Catalunya. Lo nom «Albocàcer», segons opinió molt autorizada, ve d' «Al-buc-sor», que significa «boc» o mascle cabriu. O també de «boc» i «alcàcer», que vol dir mascle que embestix, i se diu de quan va a cubrir la femella. (Mons. Savoya Arqueb. de Beirut).

(9) Castro.—Castellás antiquíssim dalt d' un puig molt empinat entre Alfonteguilla i Eslida.

Los noms propis, com Benbaçol, Bacor, Belatxo, los havem presos de les històries de València i de manuscrits antics. Los noms aràbescs comuns com «rumí», «morabit», «faquí» i atres los trobarà lo lector en los diccionaris.

S E I D I A

CANT TERCER

(1) Lo Coll i la Mola d' Ares són també empinats per la banda del Septentrió.

(2) Hu era Mossèn Joan de Castellot, capellà de Don Blasco.

(3) Vallada llerga entre les Moles d' Ares i de Sant Pere de Castellfort.

CANT QUART

(1) La vall de Montlló té nomenada de bruixes i mals esprits.

(2) Segons Escolano, historiador de València, les gents d' aquestes montanyes del Reine tenien un llinatge de cacera molt original: ensinistraven a les moixetes o falconets a caçar les cogullades i atres aus, i 'ls portaven la caça a casa, contentantse en que 'ls ne donassen part. Ad açò aludix la bruixa Bòia.

(3) Lo gran toçal que domina tota la clotada de Montlló, se diu del Bòi (també del Bòiro.) D' ell pren lo nom la bruixa. A la vessant se veuen les runes d' un castell molt antic dit del Bòi, i al peu d' ell una ermita, també antiga, dedicada a Sant Bertomeu. Los de Benasal, quan tornen de la ermita de Sant Roc lo dia del Sant en procesó, se paren encarats a Sant Bertomeu del Boi, i entonen un respons.

(4) Estany del Quinyó.—Lo gran pla de Vistabella, que, com immensa çafa o llivrell descansa sobre la espala del Bòi, se torna una llacuna en temps de grans neus o plujes, que pren lo nom de Estany del Quinyó. Ses aigües per conductes subterranis baixen i brollen ab força per unes boques de la roca a la mateixa rambla o lliit del riu de Montlló.

(5) *Los Duendos*.—Los mals esprits casolans més nomenats entre la gent.

(6) *Ulls de sang*.—Alusió als esprits de contradicció, discòrdia, fúries, quimeres, etc.

(7) *Mal d' Ull*.—El que fan les ullades de les bruixes, segons la dienda de la gent.

(8) *L' Esprit Burló*.—La gent creu que l' èco fa burla o «escarnix».

JOAQUIM GARCIA GIRONA

(9) «I prenent va la figura», etc. Aquesta aparició és a la guisa de tantes paregudes i consemblantes que's troben en les històries i llegendes, i fins en los Llibres Sants, com la de Samuel en un dels Llibres dels Reis.

(10) Mas dels Aladerns.—Aladerns són uns arbusts, vui casi exterminats en nostres montanyes. Se diuen també Lladerns, en castellà Aladiernas. Ve del llatí Alaternus.

(11) Fòia d'Ores.—Porta este nom una vallada estreta afluent a la clotada de Montlló, terme de Vistabella.

CANT CINQUÉ

(1) Segons Escolano, per aquell temps residien dins la Serra d'Eslida (Espadà) alguns alfaquis estimats per grans filòsofs i metges, sabis en la intel·ligència del Coran. Tenien en aquella Serra públiques escoles ab gran concurs de deixebles, qui acudien de tot lo Reine a dependre lletres i religió.

(2) La serra d'Espadà, que corre dende Eslida a Segorb, i té moltes branques a una i atra banda, té un cim o capoll central dit «Espadà», per lo molt agut; lo qual pareix que dóna nom a tota la serra. Sos habitants romangueren fidels a Seid Abuseid, després de son destronament per Çaen.

(3) «Al-cora». Significa districte, o petita comarca de alguns llocs o poblats. Aquest nom ha quedat solament a la vila de Alcora actual.

CANT SISÉ

(1) «Lo seti de Bnrriana fon mijans Maig», diu la Crònica del Rei.

(2) «De trot i d'arlot», modisme usat pe'l Rei: «E nos de trot e d'arlot passarem lo riu de Caldas.» Arlot significa rufià, i també xic o minyó.

(3) Lo Rei enamorat de la bellea del lloc de la dreta del Millars, hi fundà més avant la gran Vila, que, en memòria del Fundador, portés lo nom de *Real*. Fon l'any 1272.

(4) Lo Rei va donar a Eximén Peres d'Arenós llicència i facultat per a treslladar Castelló dende l'Ipuig de la Magdalena al lloc aont

vui està. En conseqüència, los nous pobladors varen deixar los albergs de Castelló vell i bastiren los de Castelló el nou. L'any d'aquesta traslació va ésser lo 1251 i lo lloc de la nova vila se dia abans lo Palmeral de Burriana. Açò se commemora tots los anys ab la festa de la Processó de les Gaiates. Lo nom de Castelló ja sonava en los temps de la dominació sarraïna, heretat, sens dubte, dels sigles anteriors. Empero ve el pensament si eixe nom no serà eco i caiguda d' algun nom dels temps primitius, per eixemple, del Kartalia d' Estrabó, prop de Kerronessum (Penyiscola) i d' Oleastrum? Nebrixa diu d' aquesta Kartalia, que estava prop de Sagunto. L' autor de Marca Hispànica diu que és Vinaròs; i en la Enciclopèdia de Muntaner llegim que és lo mateix que Artalias, i que correspon a la actual Artana. Pero si Kartalia i Oleastrum estaven prop de Penyiscola, és més verosimil que la primera siga colocada en Vinaròs o en Castelló, que no són llun d' aquella. I tant per tant, i en matèria tant fosca, bé mos podem decantar per Castelló. Kartallion en grec vol dir cartró o castró (en llatí *canistrum*).

(5) Alusió al camí vell o via romana que pujava per la vora de Castelló, i per Borriol, Cabanes. etc. Per ficció poètica fiquem a la vora d' aquest camí, i en la garriga entre Almagora i Castelló, un camp avançat dels cristians contra los sarraïns que baixassen en ajuda dels setiats de Burriana.

(6) La host del Rei se componia de 25.000 infants o peons i 2.000 cavalls.

(7) Penyalgosa. Es lo toçal més alt de la comarca castellonenca.

(8) Algarrada: nom moro dels trabuquets o manganells per a llançar pedres.

(9) Paraules del Rei en sa *Crònica*.

CANT SETÉ

(1) Tot lo referent ad este castell de fusta està en la *Crònica*.

(2) Aquest passaje és també de la *Crònica*. Lo Rei s' agarrà a es-tirar de la gúmena com un peó, dirigint la maniobra ab la paraula d' «Ajós».

(3) *Casida* vol dir romanç o composició en vers.

(4) Aquest romanç aludix a la conducta d' alguns capdills de la primera invasió sarraïna de Espanya, qui prengueren mullers en cristianes d' alta condició i llinage. Açò féu Abdelasis, fill de Muça, casantse ab Egilona, viuda del rei Don Rodrigo. Lo capdill Abdalí d' aquest romanç, és lo que, segons la *Crònica* d' Abul Cassim, deixà

Tarik de primer governador de València, qui va prosequir la conquesta de les atres ciutats i castells del territori. (Vide Escolano). Tiufat era un prohóm gòdo, que manava una tiufadía. o siga mil homens.

(5) Montcolobre. Es la illa Colubreria dels antics principal de les tres que porten lo nom de Columbres, situades en front del promontori d'Oropesa. La abundància de serps donà nom ad estes illes, que són unes roques àrides i deshabitades. Ja els grecs les apellaren Ofiuses, que vol dir també poblades de serps.

(6) Punta baixa de terra, que entra en la mar a mitat del camí de Burriana a València.

(7) Los dos germans Moncades, qui acompanyaven al Rei a la presa de Mallorca, foren morts pels sarraïns en la batalla que seguí al desembarc,

(8) Arenal. Faixa de la plaja junt a la desembocadura del Millars. Es llacunosos de maresmes o marjals, principalment en lo terme de Nules, les quals, en atres temps, causaven malalties palúdiques; vui-gràcies a desaignies per medi de cèquies, casi del tot desaparegudes.

(9) Se pren aci lo vocable «pans» per «blats» o «messes» com en la *Crònica del Rei*.

(10) Almazora. Es opinió, que aquesta vila fon fundada per Almançur (l' Almanzor castellà), en ocasió de plantarhi son camp repetides voltes aquell célebre capdill cordobés quan anava d'algazúas o correrries contra 'ls cristians d'Alfranc (la Catalunya actual).

(11) Este Moncada era fill de Guillem de Moncada, qui perteri en el desembarc de Mallorca.

CANT VUITÈ

(1) En la *Crònica del Rei* se llig: «...I aquells castells qui son a les espalles, així com es Penyíscola, Cervera, Xivert i Polpis, i les Coves de Bin-romà, Alcalaten, Morella, Culla i Ares, qui viuen del Camp de Burriana de conduit», etc. (En Jaume en Alcanyis parlant ab Don Blasco i atres cavallers de la conquesta de València).

(2) Aquestes queixes dels cavallers en lo seti de Burriana les trobem en la *Crònica*.

(3) També açò de les caves ho traem de la *Crònica*.

(4) Igualment de la *Crònica* és açò d'enviar los setiats de Burriana a l'emir Çæen de València per ausilis.

(5) Sobre aquestes eixides dels setiats llegim en la *Crònica*: «...los sarraïns que eren lla jus, eixiren a torneig a vegades, i quan vegeren

S E I D I A

que s'acostaven moltons a la vila i besties, hi eixien a vegades cent a peu», etc. Aquest fet presta verosimilitut, com se veu, a les entrades i eixides dels setiats no impedides per los setiadors, los quals no voltaven, segurament, del tot lo tancat de la murada.

(6) Tenia llavons lo Rei sobre vinticinq anys d'edat.

(7) Tot aquest passage de l'arribada de les dos galeres de Tarragona està calcat en lo de la *Crònica*.

(8) Hem procurat treslladar aci ab tota la feultat possible aquell passage de la *Crònica*, que tant al viu pinta lo gran caràcter del Rei, ferm i amant de la justícia i de l'honor. Que noten los lectors la semblança de pensaments i moviments d'ànimo en aquest discurs del Rei ab los de la resposta a Don Ferrant i rics-homs a la fi del cant novè. Era la seua contínua preocupació en aquell període de la seua vida lo mal voler dels seus magnats.

(9) Aquest diàleg és també pres de la *Crònica*.

(10) *Panòli*, contracció de *pa-en-oli*, se diu al Maestrat, Tortosa, etcètera, a les pastes fines de forn.

(11) *Ball pla*. Així se nomena a Benassal i atres pobles del Maestrat, lo ball que aci describim. A atres llocs se li diu *ball rodut*. Sol tindre tres aires diferents, i durant lo primer les parelles ballen anant i peguen la volta a la plaça. Se balla al sò de la dolçaina.

CANT NOVÉ

(1) Lo pont vell del Millars està prop de la confluència d'este riu ab lo de Montlló, o Rambla de la Viuda. Hi ha una ermita a Santa Quitèria, terme d'Almaçora.

(2) Aquest Don Ferrant o Don Ferrando era infant d'Aragó, tio del Rei. No era el del mateix nom fill de Seid Abuseid o En Vicent, batejat a Morella ab son pare i un germà, com se és dit en lo Preludi.

(3) Aquest episodi de la visita dels magnats malcontents al Rei, i 'ls discursos allí proferits està descrit en la *Crònica*. Es de notar lo maidecap del Rei per causa d'aquestes repetides mostres de defalliment i desgana de servirlo i ajudarli dels seus prohoms; per lo mateix no és d'extranyar que 'l Rei repetixca les mateixes raons, les mateixes queixes en ses respostes. Encara es vorà en lo cant XII com lo Rei repetix son propòsit, i lo fica en pràctica, de voler ser ferit d'una sageta per a llevarse del setí decorosament.

CANT DESÉ

(1) Lo Puntal és un toçal empinat de les primeres estribacions de la serra d'Espadà. Dende son capoll s'atalaia tota la Plana, les muntanyes que la voltien i tro als llunyans del Maestrat per la banda de Culla i Benassal. També es veuen dend' allí les crestes de la illa d'Ibissa.

(2) «A Déu no siga retret». Frase corrent en lo Maestrat usada quan s'ha de dir alguna cosa en lloança pròpia. A l'Aragó també és diu en igual sentit: «A Dios no sea retraído.»

(3) La illa d'Ibissa, per la direcció que porta son eix, pareix un esclabó emergent dins la mar de la cadena de la serra d'Espadà, que 's perillongás afonada baix les aigües dende la costa d'Almenara.

(4) Tot aquest episodi és de la *Crònica*. Solament hi ha d'inventat lo de fer a Artal capdill dels moros atacants.

(5) Los moros no conseguiren son intent i se tornaren a ficar dins la plaça. Açò se desprèn de les paraules de la *Crònica*: «Que es açò, Don Berenguer Guillem? E com vos va?—Be, senyor, i gent; i veus-aquí els moros que cuidaven metre foc a les cledes, mes la mercé de Deu nos les havem be defensades.» (Diàleg entre lo Rei i son oncle.)

(6) Aquesta tendra escena, que tant realça la bondad i planesa del Rei, se pot vore descrita en més amplitut en la *Crònica*.

CANT ONZÉ

(1) Borriol: és un lloc i castell molt enricat en la canada del seu nom. Va donarlo En Jaume a poblar a Don Ximén Perez de Arenós el any 1238. Dende Burriana a Borriol, exceptada Almassora, en lo temps de la Reconquista no hi havia més poblat que 'l petit Castelló el vell, tro a que aquest fou fundat de cap de nou al Palmeral de Burriana. Com lo Castelló nou se feu una vila tant gran, açò daria ocasió al conegut refrà: «A Burriana i Borriol—los ha naixcut un fillol— i és més creixcut lo fillol—que Burriana i Borriol.»

(2) Aquest adagi és aixina: «Les mangranes i dones d' Alcora són les bones».

(3) Alcalatèn, en llengua àrabe, significa «Dos castells». Fon donat en senyoriu per lo Rei En Jaume a Don Ximén d' Urrea lo dia VIII de les Kalendes d' Agost de l' any 1233.

(4) Lluçena, apelada «del Sid» sens dubte per lo *senyor* que la heretà i poblà, com Vilafranca del Sid, i atres, té sa carta de població otorgada l' any 1335 en llengua ja mitj aragonesa per Dona Toda Perez d' Urrea, filla de Don Juan Ximenez d' Urrea, i muller de Don Artal d' Alagó, algun descendent de la niçaga de Don Blasco. Dita Dona era senyora d' Alcalatèn.

(5) Vilafamés: lloc i castell en la vessant septentrional del mont de Moró, que té als peus lo pla extens dit de Vilafamés. Este nom, per son paregut ab Alfama, deu significar, com aquest, «junta de moros o jueus». Fon donat a poblar a En Berenguer d' Ager l' any 1238.

(6) La via romana, que passava per davall de l' Arc de Cabanes, monument d' alguna victòria romana, tal volta dels Escipions.

(7) Sobre el significat dels noms arabescs d' alguns d' aquests llocs del Baix Maestrat, podem dir de Xivert (Alcalà), que vol dir «lloc erm, ab aucells o pardalets», i de Ben-Aros (Vinaròs) que significa «llinage de la xica hermosa». (Preguntat açò per l' autor al senyor Arquebisbe de Beirut (Siria) Mons. Athanasios Saboya).

(8) Varona. Masada i hostal a la vora del camí antic que va a Culla i demés llocs de la serra.

(9) Adzeneta, que significa lloc pintoresc i agradós, té sa carta de població otorgada per En Guillem d' Anglera, lo gendre de Don Blasco, l' any MCCLXX.

(10) La «Costa d' En Sal» és la pujada dende 'l pla d' Adzeneta a la serra alta de Culla.

(11) No hi ha dubte de que nostra terra, com les restants de la Península Ibèrica, van rebre la predicació cristiana ja en les primeres clarors del Cristianisme, i que a través de totes les vicissituds dels sigles següents se conservaren cristiandats nombroses ab llurs santuaris e iglésies i ministres del cult per tot arreu.

(12) Los historiadors Zurita, Beuter, Escolano i atres convenen en que 'l Sid Campeador guerrejà en terres de Morella quan vingué a este nostre Regne i conquerí València. Res més verosimil que entrar per l' Angresola, que d' ell se diu «del Sid», estant aquest lloc a les màrgens del riu «de les Truites», frontera d' Aragó i València. Resten, ademés, allí molts vestigis, com Coves del Sid, Mola del Sid, Salt del Sid (Vid. «Morella i sus aldeas» de Segura Barreda, i «Apuntes para la historia de la Iglesuela» de Don Joaquín Salvador i Benedicto, apotecari d' aquella vila).

(13) Escolano diu, que l' antiga Ateva pròxima a Carthago Vetus

(vui Cantavella) fon una població romana notable. situada aont vui és l'ermitori de la Mare de Déu del Sid. Resten, en efecte, en aquesta ermita en sos murs i cantonades unes inscripcions romanes en màrbre molt llegibles, i una atra làpida en caracters ibèrics adossada al mur interior de la nau de la església.

Santxo Ramires, rei d' Aragó, qui prengué partit per lo rei moro de Dènia i de Tortosa Al-Mondhir contra lo de Çaragoça Al-Mutamin, de qui era partidari lo Sid. Tingueren batalla al peu de Morella, en la que eixí derrotat lo Campeador.

(14) Corbó, darrer castell abandonat pels moros quan la expulsió dels moriscs. Es terme de Benassal, i està en la serra d' Al-corbà, (Carta-pobla d' Alcanyis per En Ram. Berenguer, de Barcelona).

(15) Lo Morrón, dende temps immemorial, té al capoll una gran creu de fusta en memòria de la llegenda del Salt del Sid.

(16) Lo Rei En Jaume en la *Crònica* li diu la Glesiola, diminutiu d' Església. Vui se li diu l' Angresola, que deu ser alteració de Esglesiola o La Glesiola. Aquestes potades apareixen en unes llusses d' avant la ermita. Són buits de fòssils arrancats.

CANT DOTZÉ

(1) Quan En Guillem B. d' Entença obtingué del Rei llicència per a les cledes (Vid. Cant desé) demanà a aquest que l' ajudás ab los de sa companyia per a la guarda d' aquelles. Lo Rei li prometé aquesta ajuda, i una de les nits, en que la guardia de Don Ximén Perez de Tarassona i 'ls seus, ab la que ajudaven a Entença, se retirava per mudarse, Don Ximén invità al Rei, i aquest hi anà, fents' hi portar matalap i coixí (*Crònica*).

(2) Diu la *Crònica* sobre açò: «Els sarrains vegeren que la host dormia, e conegueren fort bé que 'l nostre escut hi era, e que nos hi erem...»

(3) Aquesta llegenda corre de boca en boca, encara vui, a Buriàna.

(4) Diu lo Rei en aquest lloc: ...«e haviem nos aduïta una espada de Montçò qui havia nom tisó, que era molt bona e aventurosa a aquells qui la portaven.» Havia pertanygut a un famós cavaller templari d' aquell castell, d' aont la tragué En Jaume, que hi havia estat criat i custodiat en sa ninea per los cavallers del Temple.

(5) Alusió al nom «tisó» o «teó» de la espasa.

(6) Aquestes són paraules del Rei en la *Crònica*: ...«e meterem-los

nos davant (als sarraïns de la vila) e volveren-nos les costes tro a la barbacana».

(7) Així ho narra lo Rei: ..,«e creiau en veritat que dues vegades nos descobrirem tot lo cos per tal que 'ls de dins nos ferissen, per ço, que si a llevar nos haguessen del seti, que diguessen que pe 'l colp que nos havíem pres nos ne llevavem.»

(8) Tot aquest assalt està narrat en la *Crònica*.

(9) De resultes de l'assalt desmaiaren los moros i oferiren rendir la plaça.

CANT TRETZÉ

(1) *Garriga* és erm o malear. Suposém que la gran plana del Palmeral ho seria en part de bosc de palmeres, de les que encara queda vui per a mostra un rodal prop de Benicàssim, i en part de palma nana i atra matissa.

(2) Aqueste mas o alqueria de Ben-hadressa, que introduim ací, lo fundém en la existència actual d'un mas del mateix nom al camí de Castelló a l'Alcora, no lluny del camí vell de Burriana per Borriol cap Aragó. De dit mas és propietari lo notable escriptor castellanista En Salvador Guinot, ab la amistat del qual mos honrém. Que 's note la semblança de Ben-hadressa ab Al-hadrí, de lo qual cap conjeturar que venen de la mateixa rail.

(3) *Sabà* és vi blanc.

(4) Benicàssim, lloc entre lo desert de les Palmes i la mar. Paréix que és nom d'un llinage ilustre.

(5) Tràgic fon lo fi d'Artal d'Alagó, fill de Don Blasco. Presa ja València per l'exèrcit cristià, se va seguir la conquesta per les terres de baix València en direcció a Alacant i Murcia.

En Ramón Folc, viscompte de Cardona, qui havia fet tard a la presa de València, demanà al Rei llicència per a correr les terres de Murcia a fi de contribuir a la reconquesta. Se'n portà en sa companyia a Don Artal d'Alagó, fill de Don Blasco d'Alagó, qui sabia o era coneixedor de tota aquella terra, dels dos anys que, ab son pare, havia estat al servici de l'emir Seid-Abuseid, i parlava com un morisc, en algaravia. Estant assetiant lo castell de Sax pròxim a Villena, un moro dend'una teulada li tirà a Don Artal un gros cantal i lo deixà mort en l'acte. (Beuter, Llib. II, cap. XII).

Afig lo mateix historiador en lo capítol XLII: «Cumpliéndose los siete meses (después de tomada Valencia), halláronse con el Rey en

JOAQUIM GARCIA GIRONA

Valencia su tío Don Fernando y el Maestre de Calatrava con sus frailes, Don Pedro Cornell i Don Artal de Alagón (éste era otro Don Artal primo de Don Blasco) perdonado ya del Rey (este primo había hecho armas contra el Rey, pasándose a los moros de Eslida), y Don Rodrigo Lizana, y sabido que el Rey hiciera treguas nuevas con el alcaide de Xátiva, pidieron licencia para ir sobre Villena, para vengar la muerte de Don Artal de Alagón, el menor hijo que fuera de Don Blasco de Alagón.»

GLOSARI

A

- Abdos: Los dos.
Abim, abis: Abisme.
Abollar: Udolar.
Acaronar: Fer carícies.
Acorar: Rematar, acongoixar.
Acorrer: Socorrer.
Acotolar: Rematar (De acoltellar).
Adargarse: Cubrirse ab la adarga o escut.
Aguisar: Disposar, ordenar.
Albixeres: Estrenes per donar una bona notícia.
Alimares: Fogueres.
Almeixía: Espasa, o arma de mà.
Almenara: Torre.
Allavons: Allavors, llavors, llavons, *entonces*.
Amagatontes: Amagadament, ocultament.
Amor (La o Lo): Es de genre ambigu.
Anc: Encara.
Anyell: Corderet.
Aont: Aon, on (tres formes del mateix mot).

J O A Q U I M G A R C I A G I R O N A

- Assucarse: Tirarse de dalt baix matantse.
Astec, àstega: Aspre, a.
Atansarse: Aproximarse.
Ataullar: Mirar, ovirar.
Atenyer: Obtindre, encalçar alguna cosa tocantla.
Atotinat, a: Atontit, a.
Atustar: Acometre (del toç del bou?)
Avinent: Lo que està prop, a mà, fàcil.

B

- Badina: Platxa d'aigua, de sang, etc., per terra.
Barreïgs: Combats, lluites.
Barseroles: Diminutiu de barser, romiguera.
Borina: Festí, bureu.
Brosquil: Espessor de malea.
Busnada: De gent, d'aigua de pluja o riu creixcut.
Vol dir multitud, tropell.

C

- Cabacet: Capell, elm.
Capell: Elm, cabacet.
Camenya: Llit de palla, pells, mantes, etc., per a dormir en terra (Del llatí *chameunia?*).
Car, conjunció: Perque.
Carasses: Contraccions de la cara fent burla.
Carpir, Carpirse: Esblanquirse lo blat u atres plantes per malaltia u seca. S'aplica també figuradament a les persones.
Carròs: Terròs de terra, de sucre, de neu, de gent (Del francès *Carreau?*).
Carura: Fesomia.

S E I D I A

- Cascú, Cadascú, o Cascún, Cadascún: Cada u.
 Cloissa: Un tancat de paret, de pals, etc.
 Clos, a: Tancat, da.
 Cobejar: Cobdiciar, ambicionar.
 Colomells: Les dents que també 's diuen claus.
 Concirós, a: Trist i cavilós.
 Còngres: Certa pasta de forn.
 Coprò: Corpó, esquinás cap als renyons.
 Corser: Cavall de carrera.
 Crita: Cridadissa.
 Cuïta: Pressa, necessitat.

D

- Daurar: Dorar.
 Delerar: Desijar ab ànsia.
 Dende: Des de (Del llatí *deinde?*)
 Deportarse: Solassarse, recrearse.
 Desaina: Desgust, desgana?
 Desbudellar: Destripar.
 Deseixida: Arranc, eixida valenta.
 Desempelluncarse: Escaparse de les mans d' algú.
 Desfeta: Derrota.
 Destés, a: Destacat, da. De destendre.
 Dida: Mare de lleit.
 Dissort: Desgràcia.

E

- Ebriac, Ubriac: Borratxo.
 Embrocar, Brocar: Acometre.
 Emprimarse: Fer el cicater.
 Encertades: Intuïcions, acerts.
 Enfurismarse: Posarse furiós.

- Engiscar: Excitar, engrescar.
 Ensegnat, da: Fet ab segí, ple de segí.
 Ensé que: Així que (en francés *Ainsi que*).
 Entemenat: Mort.
 Entomar: Rebre ab les mans lo que un atre llança per l'aire.
 Entreguardarse: Mirarse entre sí.
 Envenzió (fer): Decantarse a un costat, desviarse, fer-se curvo lo que era recte.
 Esbargir: Dissipar, serenarse (recip.).
 Esburgar: Indagar, escudrinjar.
 Escany: Enginy de pals per a portar un mort.
 Escarotarse: Dispersarse en escarots.
 Esclator: Lustre. Se diu principalment de la roba neta.
 Escopronar: Rompre a algú lo llom (De Corpó).
 Escorta, Escortar, o Escolta, Escoltar: Se diu de la guardia militar que acompanya.
 Esdevindre: Esdevenir.
 Esmunyrse: Fugirse d'entre les mans. Amollarse y caure una paret o ribás per les plujes.
 Esperó, Esperonar o Espoló, Espolonar.
 Estesina: Gran quantitat de coses esteses.
 Estrenyer: Estretir ab los braços, cordes, etc.

F

- Faisó: Manera, acció.
 Fatillera: Bruixa.—Fatillerfes: Embruixaments.
 Feel, Fidel, Fiel.—Feelat, Fidelitat: Totes estes formes son usades en valencià.
 Filera: Renglera, renquera.
 Frèstec, tega: Ferestec-tega.
 Fretar: Contractar passage en una nau.

S E I D I A

G

- Galdirse: Tragarse (de glatir?).
Gitar (antic): Tirar, llançar, dur una empresa a terme.
Gobanella: La part del braç immediata a la mà.
Gorgontxo: Alvenc, cau estret entre roques.
Grentxut, da: Que te grentxes, o crentxes.
Greument: Dificultosamente.

H

- Hermós, Formós.—Hermosura, Formosura: Vocables equivalents.
Hominfes: Façanyes.
Honta: Vergonya.

LI

- Llaus: Alabances.
Lleny: Una especie de veixell o barco.
Luissa: Superfície esvarenta de roca de camí.

M

- Malnats: Malnaixcuts.
Mampresa: Empresa.
Mantinent (de): De seguida.
Masseja: Fona.
Messes: Blats de sega.
Messió: Gasto.
Mesters: Menesters.
Moles: Montanyes del Maestrat per sa forma plana.
Monjàbenes: Monjoies.
Morgal: Imperatiu de Morir; com mòria! muyga!
Mufar: Tossar bramant lo bou.

N

Neguit, Neguitós: Pena, desgust, desgustat.
Ninea: Edat de nen o xic.
Núgol: Núvol.

O

Onso, Orso: Osso.

P

Pa 'l: Contracció de Per al.—Pâ: Per a.
Passera: Palanca o pedres per a passar un torrent.
Pàssia: Contagi, pesta.
Peiter, a: Qui paga peita, tribut.
Pèixer: Pasturar.
Pertanyer: Tocar, pertènèixer.
Por, Paor: Temor.
Prou (home): Honrat, calificat.

R

Rabent, a: Ràpit, da; furiós, a.
Rebals: Desbordament, sobreiximent.
Recés: Apartament, retirar.
Reganyats: Certa pasta.
Rendre: Rendir.
Reprensió: Nou atac en la febra u atra dolència.
Repropi: De mala gana, recelós.
Retanyir: Retrinçar.

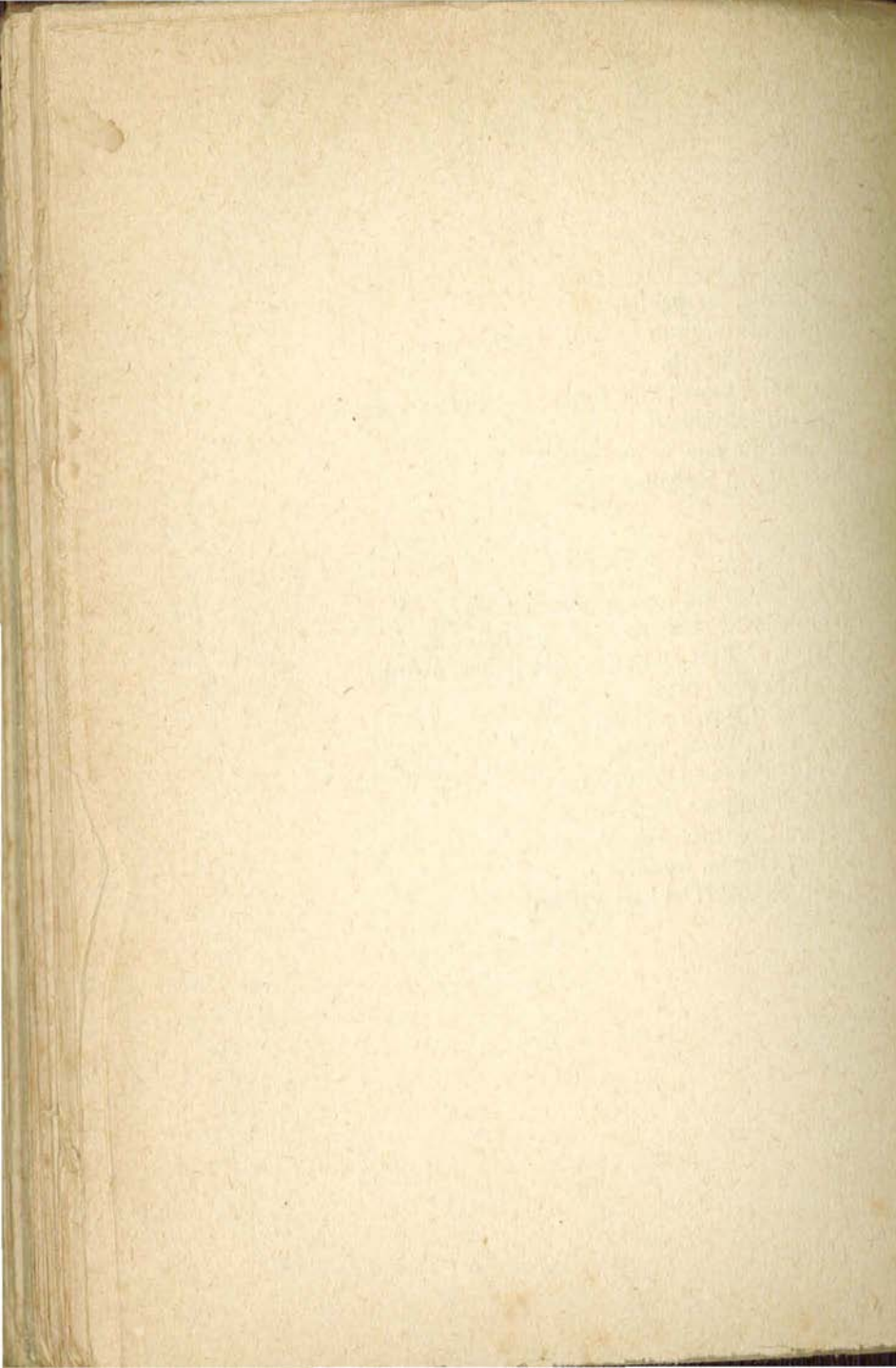
S E I D I A

S

- Saigs: Nuncis o missagers.
Sargalls: Xaragalls.
Sengles: *Singuli* en llatí, *sendos* en castellà.
Soberc: Superb.
Somni, Ensomi: Dos formes del mateix vocable.
Sortit: Sobressalt.
Suara: Fa poc, fa un instant.
Surcatxos: Regalls.

T

- Tafaner, a: Entromés, presumit, da.
Tatubejar: Forma popular de Titubejar.
Tissor: Calitat de lo que està tivant, estirat.
Tost: Pronte, prest.
Tranquit: Batec fort del cor.
Tro: Fins, hasta, anda.
Van: Contracció de Varen.
Vaso d'abelles: Rusc, arna.
Veren: Contracció de Vegeren.
Virior: Ufanía, força.
Vítol: Vixca! (Del llatí Víctor!)

TAULA

	<u>Pàg.</u>
Lectors estimats, escolteume!.....	5
Preludi: Lo deslliurament de Morella.....	11
<u>CANTS:</u>	
I—L' encontre.....	27
II—La pujada al Coll d' Ares.....	41
III—La batalla.....	53
IV—L' esclarament.....	67
V—Glòries.....	95
VI—La Host del Rei.....	115
VII—Vicissituts.....	127
VIII—Desmais i gallardies.....	149
IX—Entrevistes.....	169
X—L' amor en obra.....	189
XI—La conversió.....	209
XII—Gallardies i desmais.....	231
XIII—Martiri.....	243
Epileg: Triumf.....	259
Notes.....	263
Glosari.....	277

Fé d' errades

Pàg.	Linia	Diu	Ha de dir
6	12	meus	meues
8	30	seguix	seguixc
12	14	illustre	ilustre
13	27	cerc	cerç
14	7	que n' és	que 'n és
19	15	a d' ell	ad ell
35	1	corre	correr
37	12	carros	carròs
43	13	avanç	abans
»	18	acompanza	acompanya
44	4	endomoniât	endemoniat
»	16	al d' Ares	als d' Ares
45	15	vull	vullec
46	22	poblacs	poblats
»	28	gas	pas
47	8	qui 'n	quin
»	14	moure	mou
»	26	ojo	o jo
48	26	alçen	alcen
49	14	sirventli	sirvents li
»	26	II	I
64	20	referentse	refentse
77	24	es conjura	esconjura

Pàg.	Línia	Diu	Ha de dir
111	19	I a	Ja
120	11	alca	al ca
174	21	corage	carage
176	25	saberc	soberc
194	4	la violència	violència
»	27	estimes?	estimes?—
197	1	abrig	abric
»	6	Doscentes	Doscents
198	13	lluixa	fluixa
»	25	«La brega;	—«La brega—
201	12	que 't	quet
202	4	braç	abraç
204	4	llarg	llargs
»	8	torneu	tornen
206	17	Mestres	Mentres
207	22	escorta	escolta
225	8	té.—	té.
»	9	¿Del	—¿Del
228	23	interés.	interés.—
234	19	alunya	allunya
245	1	tots	tot

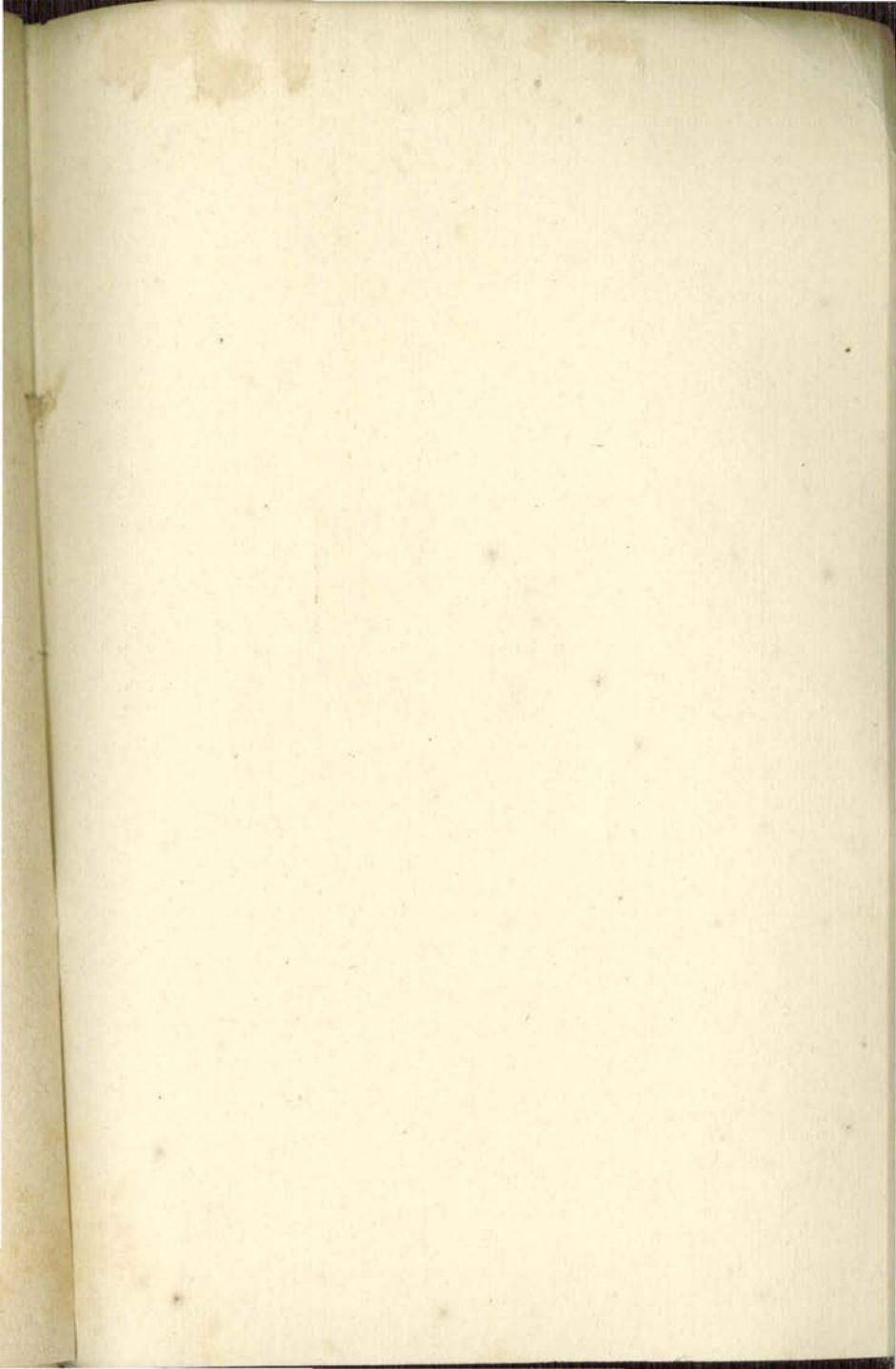
Puede imprimirse y publicarse.
Valencia 23 de Agosto 1920.

El Gobernador Eclesiástico S. P.
Dr. Miguel Layá

AQUEST LLIBRE FON ACABAT D' ESTAMPAR
LO DÍA 24 D' AGOST DE
L' ANY DEL SENYOR
MCMXX

EDITORIAL
VALENCIANA
S.A.

PREU: ~~10~~ PESSETES